

Пралетарыі ўсіх краін, яднайцеся!

Літаратура і Мастацтва

ОРГАН МІНІСТЭРСТВА КУЛЬТУРЫ І ПРАЎЛЕННЯ САЮЗА ПІСЬМЕНІКАЎ БССР

ПЯТНІЦА, 17 лютага 1989 г. № 7 (3469) © Выходзіць з 1932 г. © Цана 10 кап.

ВЫБАРЫ І НАШ ВЫБАР

ГАРАЧЫ ЛЮТЫ: ХТО ПЕРАМОЖА?

Завяршаецца другі этап кампаніі па выбарах народных дэпутатаў ССРС. На гэтым тыдні праходзілі круговыя перадвыбарчыя сходы. На некаторых з іх — там, дзе на дэпутацкі мандат прэтэндавалі прадстаўнікі творчай і навуковай інтэлігенцыі, — пачувалі нашы карэспандэнты. Іх рэпартажы — у перадвыбарчай рубрыцы «ЛіМа».

ЯК ВЯДОМА, тэатр пачынаецца з вешалкі. Але для тых, хто спышаўся ў той дзень, 13 лютага, у Руска драмтэатр імя Горкага, «дзеянне» пачыналася, можна сказаць, на вуліцы — ля ўвахода. Яно, праўда, не мела дачынення да мастацтва. У памяшканні тэатра меў адбыцца круговы перадвыбарчы сход Мінскай Маскоўскай тэрытарыяльнай акругі № 564, і яго дэлегатаў сустракалі агітатары-валанцеры з плакатамі, транспарантамі, лістоўкамі. А шматлікія дружыннікі пільна сачылі, каб у будынак не пранік ніводзін чалавек без мандата альбо запрашэння.

Такі пачатак абяцаў востра-сюжэтны працяг. І сапраўды, сход, які ішоў амаль сем гадзін, вызначаўся нялёгкай, нават жорсткай барацьбой. Пытанне, аднак, у тым, ці была яна карэктнай?

Вернемся да гэтага пытання крыху пазней. Спачатку некалькі слоў пра пераюў дзень — кандыдатаў. Іх было пяцёрка: першы сакратар Мінскага гаркома партыі У. Р. Галко, начальнік вытворчага аб'яднання «Мінск-гандаль-аўтатранс» Л. І. Горбель, актёр Беларускага дзяржаўнага акадэмічнага тэатра імя Я. Купалы В. С. Манаеў,

загадчык кафедры нервовых хвароб Мінскага медінстытута, член-карэспандэнт АМН ССРС М. С. Місюк і дырэктар аб'яднання «Белпрамкультура» А. А. Новікаў.

На выкладанне перадвыбарчай платформы кожнаму было адведзена роўна па 15 минут. У праграме Галко больш увагі надавалася сацыяльна-эканамічным праблемам беларускай сталіцы, а таксама праблемам палітычнай культуры, развіцця дэмакратыі, галаснасці.

Манаеў гаварыў аб неабходнасці звярнуць максімум увагі на патрэбы тых, чые сацыяльныя правы недастаткова забяспечаны, а жыццёвы ўзровень нізкі, аб тым, што наогул наша грамадства павінна стаць больш гуманным і справядлівым.

Вострапалемічным было выступленне прафесара Місюка, які падверг крытыцы не толькі цяперашні стан айчыннай медыцыны, але і, як ён выказаўся, «кансерватыўныя сілы», у прыватнасці, у нашай рэспубліцы і ў яе сталіцы.

У выступленнях Горбеля і Новікава гаворка ішла ў асноўным аб вытворчых праблемах прадпрыемстваў, якія яны ўзначальваюць і аб праблемах удасканалення гаспадарчага механізму. Закраналі яны і кан-

крэтныя праблемы жыхароў Маскоўскага і Фрунзенскага раёнаў Мінска.

Зусім натуральна, што ў цэнтры ўвагі дэлегатаў была асоба першага сакратара гарадскога камітэта партыі. Пытанню яму задалі столькі, што не хапіла дзесяці адведзеных минут, і давялося са згоды залы парушаць рэгламент. Не ўсе адказы кандыдата задавалі ўсіх (пытанні ў асноўным былі ў запісках, бо ў зале не было мікрафонаў). Большая іх частка наогул засталася без адказу, бо трэба ж было пакінуць час і іншым кандыдатам! Праўда, пытанняў да Горбеля і Новікава амаль не было. А вось Манаеў і Місюк адчувалі сябе на трыбуне, як на допыце. І калі б гэта была толькі аналогія...

Канечне, кандыдат, калі ён сапраўдны палітычны баец, павінен быць падрыхтаваны да любых нечаканасцей. Але як не разгубіцца, пачуўшы такое: «Ці прыцягваліся вы да крымінальнай адказнасці?» Гэтае нечаканае пытанне задалі Манаеўу з-за стала прэзідэнта, а потым зачыталі — насуперак шматлікім пратэстам, якія гучалі ў зале, — тэлеграму, якая кампраметавала кандыдата. Урэшце, пасля вострай перапалкі паміж кандыдатам, прэзідэнтам і часткай дэлегатаў, верх узяў усё ж прынцып «прэзюмпцыі невіноўнасці». Ніякіх доказаў супраць Манаева ў выбарчай камісіі не было. Члены выбарчай камісіі самі вымушаны былі прызнаць гэта.

(Працяг на стар. 3).

КЛОПАТЫ ВЁСКИ, КЛОПАТЫ ЛІТАРАТУРЫ

З аб'яднанага партыйнага сходу камуністаў Саюза пісьменнікаў БССР і Інстытута літаратуры імя Янкі Купалы АН БССР

Супадзенне выпадковае, але ўсё ж сімптаматычнае: у Маскве 17—19 студзеня прайшоў пленум праўлення Саюза пісьменнікаў ССРС з парадкам дня: «Зямля, экалогія, новы этап перабудовы і літаратура». Блізка таго часу ў Мінску адбыўся чарговы партыйны сход у СП БССР, праведзены сумесна з партыйнай арганізацыяй Інстытута літаратуры імя Янкі Купалы Акадэміі навук БССР. На яго парадак дня было вынесена пытанне: «Літаратура аб вёсцы і яе месца ў духоўным жыцці сельскага працаўніка». У гэтай сувязі глыбокі сэнс набываюць словы Ю. Чарнічэнка: «Літаратура не можа прадаваць зямлю фермерам ці здаваць у арэнду навечна — не яе ўлада. Яна не наладзіць кааператывную сельскую прамысловасць нарыхтоўкі, захоўвання, перапрацоўкі ўсяго ядомага, пакінуўшы ні з чым высокаразвітую гандлёвую мафію з яе сувязямі па ўсіх карысных ей арганізмах. Але ў літаратуры ёсць сваё месца і за яе тут нічога не зробіць нават следчы Гдлян».

Чалавек заўсёды быў у цэнтры ўвагі літаратуры. Чалавек цікавіць яе і сёння, мо нават больш, чым калі, бо адбываюцца глабальныя зрухі ва ўсіх сферах жыцця, у тым ліку і ў вёсцы, якая перажывае не толькі абнаўленне, але адначасова і своеасаблівы крызіс.

Мы ведаем, сказаў, адкрываючы сход, сакратар партыйнага бюро СП БССР Г. Пашкоў, якім складаным, драматычным быў лёс вёскі ў розныя часы гісторыі, але і сённяшні яе дзень складваецца няпроста. Усё меней радзін, усё меней школ, усё меней выскочных вясельяў і усё больш пакінутых хат з вокнамі, забітымі наўскасяк дошкамі, быццам перакрэсленыя лёсы. Статыстыка гаворыць, што беларуская вёска самая старая па ўзросту яе жыхароў ва ўсім Саўеце Саюзе. Што ж чакае яе заўтра? Які бохан ляжа на яе стол?

А для нас жа вёска — пакуль што адзіная захаваная роднай мовы, беларускай песні, нацыянальных звычаяў, традыцый, а значыць, і сэрца нацыі. Колькі ўжо часу аддае яна гораду

ў бестэрміновую арэнду сваіх лепшых смяноў, і большасць з іх, трапіўшы туды, губляе і мову бацькоў, і звычэй свайго народа, і часам нават уласцівыя беларусы лепшыя рысы характару — дабрыню, шчырасць, спагаду. Вярнуць селяніну пачуццё гаспадарства на зямлі, падкрэсліць прамоўца, любоў да зямлі-карміцельніцы, абудзіць самасвядомасць — ці не гэта адна з глабальных задач літаратуры, найперш, выадама, так званай літаратуры пра вёску, пра яе гісторыю, пра яе сённяшнія клопаты.

Якая ж яна, літаратура пра сённяшні дзень вёскі? Ці гэта варыянт найбольш распаўсюджанага сюжэта ў настальгічным арэале, калі гараджанін, учарашняе дзіця вёскі, страціўшы душэўную раўнавагу ў горадзе, вяртаецца на сям'яныя сваёе маленства і юнацтва, зноў сустракаецца з першым сваім каханнем і робіць нейкі рашучы крок? Ці гэта суцэльная галерэя старэнькіх бабуль, якія доўга і самотна чакаюць дзяцей з горада, або самі трапляюць туды і пакінуць на пакінутых селішчах?

А як выглядае ў сённяшняй літаратуры малады выскочек, той, каму сёння 18, 20, 30? Ці ёсць ён у нашай літаратуры наогул? Нарэшце, якая ў нас публіцыстыка пра вёску, гэты найбольш аператыўны, а сёння і найбольш дзейсны жанр?

Г. Пашкоў заклікаў прысутных аб усім гэтым пагаварыць, пагаварыць з такім разлікам, каб паглядзець, што ў нас ёсць і што мы павінны зрабіць у самы бліжэйшы час, дбаючы пра родную зямлю, пра селяніна, пра наш народ.

Кандыдат філалагічных навук Л. Савік, якая выступіла з дакладам, адзначыла, што няма, мусіць, сёння больш цяжкага становішча, чым тое, якое складалася ў застарэлай, задоўжанай драме, якая называецца «Зямля і людзі».

Прымусовая калектывізацыя па сталінска-прыгоннаму тыпу, калі ў людзей было адабрана права на зямлю, свабодную

(Працяг на стар. 2—3).

3 ПОШТЫ ГЭТАГА ТЫДНЯ

Нам патрэбна такая кніга

У пастанове Савета Міністраў БССР «Аб увекавечанні памяці ахвяр масавых рэпрэсій 1937—1941 гадоў у лясным масіве Курапаты» гаворыцца аб неабходнасці спецыяльнага энцыклапедычнага выдання, прысвечанага памяці нявінных ахвяр. Правільнае рашэнне. Але толькі калі, праз колькі гадоў такое выданне можа быць ажыццёўлена? Праз 5, 10, 15? А хацелася б, каб кніга пра сталінскія рэпрэсіі з'явілася неўзабаве, тэрмінова, і каб гэта было выданне тыпу «Блакаднай кнігі» ці зборніка аб зверствах фашыстаў на беларускай зямлі. Фактычна такая кніга ўжо амаль напісана.

Гэта — выступленні В. Быкава, артыкулы-даследаванні З. Пазыяка, вершы С. Грахоўскага і іншыя публікацыі, якія убачылі свет на старонках «ЛіМа» і іншых газет. Толькі ўсе гэтыя матэрыялы трэба сабраць і выдаць. І гэтая, болей і гневаў напісаная кніга, будзе, не сумняваючы, патрэбная ўсім нам, у тым ліку нашым дзецям і ўнукам. Каб лепш разумець сучаснае, нам трэба адчуць дыханне нашага мінулага.

М. РУЦКІ.

Ад рэдакцыі. Як нам стала вядома, у выдавецтве «Мастацкая літаратура» пачалася падрыхтоўка да выдання кнігі, па сутнасці, такой, якую хацеў бы бачыць наш чытач. Адзін з яе раздзелаў складуць і лімаўскія публікацыі, звязаныя з Курапатамі, са сталінскімі рэпрэсіямі.

«МІЖ БЫЛЫМ І НАСТУПНЫМ»

Старонкі публіцыстычнай кнігі Н. ГІЛЕВІЧА

5, 12

«РАДЗІМЫ ЧЫРВОНЫ ЦВЕТ»

Штрыхі да творчага партрэта У. АРЛОВА

6—7

«ПАМЯЦЬ СУМЛЕННЯ»

Гутарка з былым Старшынёй Саўнаркома БССР, вязнем сталінскіх турмаў А. Ф. КАВАЛЁВЫМ

8—9

«ШАМПАНСКАЕ АД УПРАЎДОМА»

Пасля рок-фестывалю ў Наваполацку

10—11

КЛОПАТЫ ВЁСКИ, КЛОПАТЫ ЛІТАРАТУРЫ

(Пачатак на стар. 1).

працу і на карыстанне вынікамі гэтай працы, калі былі вынішчаны пад карань, ператвораны ў спецперасяленцаў мільёны сялянскіх сем'яў; спусташальная вайна, бязглуздыя шараханні ў бясконцых рэарганізацыях пасляваеннай вёскі і пры гэтым пусты працадзень; гаспадарчая абмежаванасць, калі звернуўся ўказвалі, у якія тэрміны сеяць і жаць; непамерна высокія цэны на машыны, трактары, камбайны, дарэчы, рэкордна адсталы ад замежных, пры неадпаведна нізкіх закупачных цэнах на сельскагаспадарчыя прадукты і вяршыня данчатога разарэння сялянскага падвор'я — хрушчовскія эксперыменты, калі забарона асабістых гаспадарак, адмена натуральных выдаткаў, метадычная страта дваццаці працэнтаў вырашчанага ўраджаю (столькі на афіцыйных дадзеных мы купляем зерня за мяжой) ушчэнт знішчылі апошнюю веру селяніна ў адраджэнне вёскі.

А так званыя перспектывы вёскі, навуковае абгрунтаванне якім далі ў свой час некаторыя вучоныя, а пачынальнікамі былі чыноўнікі з Дзяржбуду СССР, якія ведалі ўпраўленнем планіроўкі і забудовы сельскай мясцовасці? З іх лёгкай рукі закрываліся ў «перспектывы» вёсках школы, медпункты, пякарні, дамы культуры, запускаліся дарогі, якіх і так не было. І гэта дзеля таго, каб кіраваць лягчэй, каб аб'ектаў меней, каб спакойней жылося розным указуючым, кантралуючым, размяркоўваючым, абіраючым упраўленням розных рангаў.

Розныя ж надбудовы, працягвала Л. Савік, што прыдуманы для абслугоўвання сельскай гаспадаркі, перацягнулі ў свае канторы з вёскі тысячы спецыялістаў-аграрнікаў. І што змянілася, калі шэсць саюзных прадпрыемстваў аб'ядналі ў аграрпром? Цяпер зноў новыя павевы — калектывны, сямейны падрад, арэнда. Чуюцца галасы, ці патрэбны калгасы, ці не пе-

ратворыцца ўкараненне арэнднага падраду ў другую калектывізацыю, ці надзейны гэты шлях — стаўка на арандатараў, на сямейны падрад.

Пошукаў і меркаванняў шмат, і тут паўстае пытанне: калі мы, вялікая краіна, у якой дзве трэці чарназёмаў планеты, праз 70 гадоў пасля рэвалюцыі не ў стане сябе пракарміць і вымушаны купляць хлеб за мяжой, калі мы пры агромністым вытворчым і інтэлектуальным патэнцыяле значна адстаём ад развітых капіталістычных краін па многіх паказчыках, калі на сёння харчовая праблема з першачарговай стала востра адзіннай, звышчарговай, калі ў вёску ў 1971 — 85 гадах былі кінуты беспрэцэдэнтныя, з пункту гледжання міжнародных супастаўленняў, рэсурсы, значная частка якіх была затрачана на меліярацыю, — чаму ж яны не спрацавалі, чаму справы з сельскай гаспадаркай усё горшыя і горшыя?

Адказ не толькі ў тым, што трэба рашуча перабудоваць эканамічныя адносіны на вёсцы, выводзіць сельскую гаспадарку са сталінска-прыгоннага стану, скарачаць упраўленчы апарат, адмаўляцца ад безгаспадарчасці, згубных праектаў, якія ніколі не акупяцца, а наносіць шкоду зямлі, прыродзе. Злачыннымі метадамі раскручаны рухавік рассяляння, вынішчэння ў людзей любові і прыхільнасці да зямлі, прыроды, усяго жывога ў ёй, страта лепшых сялянскіх традыцый, духоўных, маральна-этычных асноў — усё гэта цяжка спадчына сталінска-брэжнеўскіх культураў, калі афіцыйная праграма запэўнівала, што мы самае лепшае, самае гуманнае грамадства ў свеце, а мы аказаліся гуманнымі, смелымі пасля, наўздагон асуджаныя двайную мараль каранаваных людзей з верхняга эшалона, якія развалілі жыццезабяспечваючыя галіны нашай да абсурдна адзяржаўленай, зацэнтралізаванай эканомікі, сельскай гаспадаркі.

Аднак, зазначаю прамоўца, нельга сёння бачыць у вёсцы толькі пастаўшчыка хлеба, мяса, малака. Вясковага чалавека трэба ўраўняць ва ўсіх правах, умовах побыту з чалавекам гарадскім, адрадыць яго душу, вярнуць яму веру ў дабро і справядлівасць. І тут патрэбна мужнасць і смеласць, прадбачлівасць і цвярозы розум, міласэрнасць.

Што можа і што павінна зрабіць у гэтай справе мастацкая літаратура, з'яўляючыся адным з самых магутных сродкаў выхавання і ўздзеяння на душу чалавека? Прачытаўшы сёння нават адну апавесць В. Быкава з надзвычай трапнай, шматзначнай назвай «Аблава», можна сказаць многае. Не трэба шматлікіх эканамічных выкладаў і лічбаў, гістарычных экскурсаў, варта ўвайсці ў лёс, перажыванні галоўнага героя Хведара Роўбы, аднаго з мільёнаў звычайных сялян, якім Савецкая ўлада дала зямлю і якія, не паспеўшы стаць на ногі, апынуліся на далёкай Поўначы, каб зразумець, што трагедыя Роўбы — гэта трагедыя вёскі.

Упершыню ў беларускай літаратуры раскрываецца тэма, якая дагэтуль заставалася за гарызонтам — лёс тых, каго залічылі ў кулак і выслалі з родных мясцін, вырваўшы з каранем, пазбавіўшы ўсялякіх чалавечых правоў. З'явіўся новы герой — спецперасяленец, паказана яго жыццё там, у высілцы, у невыносна цяжкіх, бесчалавечных умовах...

Далей Л. Савік гаварыла пра многія вядомыя творы беларускай літаратуры, аўтары якіх закраналі жыццё вёскі на пэўным этапе. Калі ж звяртацца да прозы апошніх гадоў, зазначыла крытык, дык поспехі «вясковай прозы» тут больш сціплыя. Магчыма, справа ў тым, што нялёгка пісаць пра дзень сённяшняга, патрэбна пэўная дыстанцыя часу, каб падзеі ўсталяліся, высветліліся важнымі, агульназначымі гранямі. Прамоўца зрабіла беглы агляд усіх больш-менш значных твораў на тэму сучаснасці, якія нядаўна прыйшлі да чытача, зазначаючы, што сёння, калі ўлічыць, які зараз час, якія магчымасці раскрыліся, каб паноўмаму, з вышынні сённяшніх патрабаванняў паказаць і гісторыю, і сучаснасць, то можна адзначыць, што зроблена неда-

статкова. Чытача не задавальняе бясконцае вар'іраванне адных і тых жа тэм, вобразцаў, матываў, а часта і слізганне па паверхні, няўменне некаторых аўтараў узяцца да глыбокага абагульняючага даследавання з'яў. Не створаны ў сучаснай прозе праўдзівы вобраз маладога сучасніка. Наогул, калі гаварыць па вялікім рахунку, беларуская вясковая проза далёка ад праблем, якімі жыве вёска. Іх разведвае публіцыстыка і яе найбольш таленавітыя прадстаўнікі (А. Казловіч, В. Якавенка, Я. Будзінас, С. Алексіевіч).

Будзем спадзявацца, сказала ў заключэнне Л. Савік, што ў нашай літаратуры, асабліва ў маладой, ідзе назапашванне сіл, пішуцца новыя творы, без страху і аглядак на аўтарытэты і афіцыйныя меркаванні, якія запоўняць пэўны разрыв паміж прозай пра мінулае вёскі і прозай сучаснай, і па-сапраўднаму заглябляцца ў нашы сённяшнія нялёгкае праблемы.

Становіцца з літаратурай аб вёсцы, на думку А. Казловіча, сапраўды трывожнае. Ды і вясковае жыццё сёння, калі глянуць на яго без прыхарошвання, ставіць шэраг праблем, якія патрабуюць свайго неадкладнага вырашэння. Тое, што робіцца сёння, нагадвае нейкую мітусню вакол вёскі. Ні чым не апраўдана стварэнне такой арганізацыі, як аграрпром, гэтай бесхрыбетнай амёбы, аналагаў якой няма нідзе ў свеце. У калгасах і саўгасах ствараюцца саветы працоўных калектываў. Калі кіраўніцтва гаспадаркі не ўдалося стаць на чале іх, пачынаецца так званая барацьба, свайго роду шкванне выбраных старшын Саветаў. Тыя, каго, па сутнасці, вылучыла сама перабудова, праіграюць.

Як мяркуе А. Казловіч, палітыка перспектывінасці вёска працягваецца. Гаспадаркі ўзбуйняюцца, да мацнейшых далучаюцца слабейшыя. Ад людзей аддаляецца не толькі цэнтральная сядзіба, але і палеткі, на якіх яны працуюць. Дэкларацыя клопат аб чалавеку, называецца чалавечы фактар, а факты сведчаць аб іншым. Як гэта ні дзіўна, мы ўсё далей аддаляемся ад самага галоўнага — ад чалавека. На жаль, гэта тычыцца і літаратуры, і публіцыстыкі ў прыватнасці. Выступленне намесніка началь-

ніка аддзела сацыяльнага развіцця Аграрпрама БССР В. Каваленкі было насычана лічбамі, але гэта якраз той выпадак, калі яны былі дарэчы. Адны з іх сведчылі аб клопаце, увазе да сучаснай вёскі. Скажам, капітальныя ўкладанні на сацыяльную перабудову яе ўзраслі з 20 працэнтаў у адзінаццаці гады да трыццаці — у дваццаці гадоў. Калі за гады адзінаццаці гадоў было пабудавана 6 мільёнаў квадратных метраў жылля, дашкольных устаноў — на 44 тысячы месцаў, клубаў і дамоў культуры — на 33 тысячы месцаў, то ўжо за тры гады цяперашняга адпаведна — 5,7 мільёна квадратных метраў, на 32 і на 41 тысячы месцаў.

На жаль, большасць лічбаў выклікала трывогу. У выніку падзелу вёска на «перспектывныя» і «неперспектывныя», стварэння аграрпраду, «фасадных» гаспадарак толькі з 1960 года ў рэспубліцы перастала існаваць кожная чацвёртая вёска, а сельскае насельніцтва скарацілася на трэць. І гэты працэс набывае ўстойлівую, нарастаючую фактар. Штогод зніжаецца колькасць вясковага насельніцтва больш чым на 2 працэнты. Пачынаючы з 1975 года ва ўсіх абласцях няма натуральнага прыросту насельніцтва. Напрыклад, у 1987 годзе нарадзілася на 1 тысячу жыхароў 13,8 чалавек, а памерла — 16. Толькі з 1970 года колькасць насельніцтва ў працэдольным узросце зменшылася амаль на 700 тысяч чалавек.

Для таго, каб выправіць становішча, у самы бліжэйшы час, сказаў В. Каваленка, трэба забяспечыць выкананне сацыяльнага праграма, ліквідаваць дыспропорцыі ў развіцці вытворчай і сацыяльнай сферы, нераўнамернае сацыяльнае развіццё асобных раёнаў і гаспадарак. Звяртаючыся да пісьменнікаў, удзельнікаў сходу, прамоўца параіў ім бываць не толькі ў перадавых, але і ў слабых гаспадарках, падтрымліваць маладых аўтараў, якія жывуць у глыбінцы, больш умела і сістэматычна прапагандаваць лепшыя дасягненні літаратуры, у тым ліку публіцыстыкі. Ён выказаў думку аб стварэнні спецыяльнай рэкламнай тэлевізійнай перадачы для чытачоў.

Вёска, якая корміць усіх нас хлебам, з'яўляецца і захавальніцай культуры. На жаль, яна сёння знаходзіцца на краю гібе-

ПЕРАБУДОВА І МІЖНАЦЫЯНАЛЬНЫЯ АДНОСІНЫ

Справа нашай годнасці

«Круглы стол» на тэму «Нацыянальнае пытанне і праблема перабудовы» правалі ў канцы мінулага года кафедры беларускай літаратуры і беларускай мовы Гродзенскага дзяржуніверсітэта.

Дагэтуль лічылася (існавала і такое афіцыйнае меркаванне), што нацыянальнае пытанне ў рэспубліцы няма. Але пытанне гэта ёсць, больш таго, гэта праблема — адна з самых балючых. Пра гэта сведчаць і ніжэй прыведзеныя выказванні ўдзельнікаў «круглага стала».

«Доўгі час нам спрабавалі доказаць, што ў Беларусі квітнее нацыянальная культура. Але жыццё не супадала з дэкларацыямі. Ніводная рэспубліка не страціла столькі за часы сталіншчыны і брэжнеўшчыны» (дацэнт А. Пяткевіч).

«Мы вельмі пасіўныя ў справе адраджэння нацыянальнай культуры, мовы» (дакан Т. Тамашэвіч).

«Прышоў час рэабілітаваць не толькі людзей, якія загінулі ў страшныя мінулыя гады, а і мову. Неабходна, каб наша мова была дзяржаўнай» (дацэнт С. Кліманскі).

Выступленні выкладчыкаў і дзеячаў літаратуры (у сустрэчы прымалі актыўны ўдзел паэтэса Д. Бічэль-Загнетова і празаік А. Карпюк) былі прасякнуты гарачым болем за лёс роднай мовы, роднай культуры.

А што студэнты? Нельга сказаць, што яны былі зусім раўнадушныя. Аднак асноўная маса студэнцтва, якую заўсёды пільна ахоўвалі ад віруса іншадумства, лічыла за лепшае проста слухаць прамовы старэйшых таварышаў. Але вось пацуклі ручайкі запісак, былі зададзены і пытанні. Самае вострае з іх: «Чаму беларуская мова ў нас не дзяржаўная?»

«Мы, беларусы, самі часткова вінаватыя, — гаворыў пісьменнік А. Карпюк. — Заўсёды ся-

род нас былі людзі, для якіх нацыянальны гонар быў пустым гукам. Яны ахвотна падтрымлівалі ўсе ідэалагічныя павевы, абы не было ніякіх клопатаў. Стан беларускай мовы — справа нашай нацыянальнай годнасці».

«Пачынаць трэба з сябе, — гаварылі многія і выкладчыкі і студэнты. — Больш карыстацца роднай мовай у жыцці, прапагандаваць яе сярод насельніцтва».

Была выказана прапанова, каб шматтыражная газета «Гродзенскі ўніверсітэт» друкавалася на беларускай мове.

У канцы сустрэчы ўдзельнікі «круглага стала» прынялі наступны зварот у адрас Прэзідыума Вярхоўнага Савета БССР: «Мы, удзельнікі «круглага стала» «Нацыянальнае пытанне і праблема перабудовы», які адбыўся на філалагічным факультэце Гродзенскага ўніверсітэта імя Янкі Купалы, звяртаемся з прапановай надаць беларускай мове статус дзяржаўнай мовы ў Беларускай ССР».

Збор подпісаў пад гэтым зваротам працягваецца.

Н. ПАЛУЦКАЯ,
карэспандэнт газеты
«Гродзенскі ўніверсітэт».

ЧЫТАЧ ПРЫЙШОУ У РЕДАКЦЫЮ

СНІД: 27 плюс 5

Праблема, з якой прыйшоў у аддзел пісьмаў «Ліма» чарговы наш чытач, прымусіла задумацца чалавецтва. І гэта — не перабольшанне. Вось што раскажаў урач Рэспубліканскага Дома санітарнай асветы С. В. ГАРУЧКА:

— На маю думку, сітуацыя з гэтым каварным захворваннем ў рэспубліцы выпушчана з пад кантролю. І калі не прыняць надзвычайныя меры, дык пытанне можа паўстаць так: існаваць або загінуць нацыя. Так, так, я не абмовіўся! Памятаецца апошні выпадак у Элісце, які проста прымусіў скалануцца людзей? Захварэлі тыя, хто ніякім чынам не ўваходзіў у так званую групу рызыкі (наркаты, прастытуткі, гомасексуалісты), — захварэлі дзеці! На шчасце, у нас такія выпадкі не здараліся. Аднак гарантыі ніхто даць не можа. Чаму я так гавару? А таму, што на сённяшні дзень у нас самай распаўсюджанай формай барацьбы са СНІДам з'яўляецца бадай што толькі прапаганда словам, словам перасцярогі. А гэтага, самаі разуменне, надзвычай мала ў паядынку з такой страшнай хворобай, якая не мае межаў і якая не дзейнічае выбарна: рызыка заразіцца ёсць бадай што ў кожнага, незалежна ад полу, нацыянальнасці, адукацыі, месца, дзе жыве чалавек, яго сацыяльнага статусу.

Возьмем хоць бы такую праблему. Як сведчыць статыстыка, толькі ў Мінску на сённяшні дзень жыве больш за 170 тысяч жанчын, якія скасавалі шлюб, адпаведна столькі ж і мужчын. Нядаўна я быў у Дзяржкамстаце БССР, дзе мне далі апошнія лічбы: за 1988 год у Мінску скасавалі шлюб больш 6 тысяч пар, у маштабах рэспублікі летас гэтай лічба пера-высіла больш чым 30 тысяч. Усе гэтыя людзі не сталяць на ўліку,

не адносяцца да групы рызыкі, але яны, пэўна, жывуць паўнакроўным жыццём. Заўважу, што далёка не ў кожнага з іх ёсць, як мы гаворым, пастаянны партнёр, і што граха таіць, выпадковыя сувязі для многіх — гэта сістэма. А значыць, у першую чаргу менавіта гэтым людзям пагражае небяспека захворвання: яны фантычна засталіся безабароннымі перад стыхійнай такой колькасцю кантактаў, а значыць — і перад СНІДам. Я мушу падкрэсліць імяна гэты бок праблемы. Дарэчы, у рэспубліцы выўлена 32 вірусаносцы, з іх 5 — нашы суайчыннікі.

Як выходзіць з гэтай сітуацыі? Вядома ж, у першую чаргу, метадам асветніцтва. Але адна друкаваная прадуцыя — лістоўкі, метадычныя рэкамендацыі і г. д., — гэта практычна нішто для рэальнай прафілактыкі хворобы. Таму сёння нам трэба выпрацоўваць такі тэрмін, як культура адносін да захворвання. Што я маю на ўвазе? Вось вам факт. Нядаўна я быў у Гомелі. Там абласны Дом санітарнай асветы вырашыў правесці ініцыятыву — пусціць па адным з маршрутаў агітацыйны тралейбус з рэкламай аб небяспецы СНІДа. Галоўны ўрач Дома санасветы звярнулася ў гарком партыі. Ініцыятыва медыкаў не знайшла падтрымкі. На думку інструктара гаркома, такія меры датэрміновыя: маўляў, няма дастаў хвалявацца, бо СНІД у Гомелі прыйдзе неўзабаве... праз пяць. Вось такія, мяркую кажуць, некампэтэнтныя высновы.

Здаецца, што органы аховы здароўя імінуцца рабіць усё, што ад іх залежыць: ствараюцца кабінеты ананімнай дыягностыкі, пад кантролем — донарская кроў, правяраюцца на СНІД цяжарныя жанчыны, хірургічныя хворыя і

лі, адзначыў К. Цвірка, бо ў ёй няма сапраўднага гаспадара. На думку прамоўцы, тэрмінова трэба ствараць спрыяльныя ўмовы для кожнага працаўніка, развіваць і захоўваць яго «сялянскасць». Выказаўся К. Цвірка таксама за стварэнне масавага грамадскага руху ў падтрымку перабудовы ў рэспубліцы.

Трывогай было прасякнута выступленне Я. Пархуты. Поруч з заклікамі аб выратаванні ўсяго жывога на зямлі павінен быць і заклік «Зберажам чалавека!», сказаў ён. Прамоўца прывёў прыклады бездухоўнасці, вандалізму ў адносінах да нашай прыроды, гісторыі, самой памяці народа.

Старшыня калгаса «40 год Кастрычніка» Іванаўскага раёна У. Балюк расказаў пра поспехі працаўнікоў сваёй гаспадаркі, пра маральны клімат у ёй, пра стаўленне да зямлі, да сваёй працы. Калгас даўно знаходзіцца на поўным гаспадарчым разліку, развіта ў ім і арэнда, і калектыўны падрад. І гаварыць аб тым, што калгасы нібы не даказалі сваёй жыццяздольнасці, не трэба. На думку У. Балюка, менавіта на шляхах развіцця калектыўнай гаспадаркі можна вырашыць харчовыя праблемы. А калі ўжо гаварыць пра тое, што трэба зрабіць неадкладна, дык гэта забяспечыць вясцоўцу тыя ж умовы жыцця, якія мае сёння гараджанін.

У. Балюк падтрымаў думку аб тым, што становішча з роднай мовай трэба безумоўна выпраўляць, ухваліў прапанову аб усталяванні спецыяльнай праміі калгаса «40 год Кастрычніка» за лепшы твор, прысвечаны вёсцы.

В. Якавенка зрабіў крытычныя заклікі ў адрас рэспубліканскага аграпрама. Ён звярнуў таксама ўвагу прысутных на складанасць радыяцыйнай абстаноўкі ў «забруджаных» раёнах рэспублікі.

Н. Загорская на прыкладах з Баранавіцкага раёна гаварыла аб тым, як губіцца прырода, як па-ранейшаму чэзнуць так званыя «неперспектыўныя» вёскі.

Асобныя праблемы жыцця вёскі і літаратуры аб ёй закралі на меснік дырэктара Дзяржаўнай бібліятэкі БССР імя У. І. Леніна І. Прылішч і М. Ароўка.

Наш кар.

Г. Д. Але ўсяго гэтага мала. У нас не наладжана, напрыклад, вытворчасць аднаразовых шпрыцоваў, інструментаў, якімі робяць прывіўкі ў дзіцячых садках, школах і якімі карыстаюцца ў бальніцах, паліклініках, лабараторыях, станцыях пералівання крыві, гумавых пальчатках для медработнікаў. А такіх, здавалася б, бяскрыўдных атрыбуці, лезы ў цырульнях? Прыгадайце, дзе вы бачылі ў цырульнях стэрэлізатары інструментаў? Бадай што нідзе.

Словам, усе гэтыя праблемы заклікамі не вырашыш. Нават сама сістэма прапаганды вымагае матэрыяльнай падтрымкі, затрат. Да таго ж, затрат не мажа ісці пра навукова-даследчыя лабараторыі, абсталяванне сучаснай медыцынскай тэхнікі. А гэтае абсталяванне мы можам купляць пакуль што толькі за валюту, якой у дзяржавы на сённяшні дзень не хапае.

Што я асабіста прапаную? Стварыць грамадскі фонд барацьбы са СНІДАм. Далучыць да гэтай справы буйныя прадпрыемствы рэспублікі, якія маюць вялікія даходы і валютны фонд. Тут можа правіць ініцыятыву, напрыклад, «Інтурыст», які зарабляе грошы ў валюту. Увогуле, прыняць удзел у стварэнні гэтага фонду маглі б любыя арганізацыі, прадпрыемствы, установы, кааператывы, асобныя грамадзяне, якія лічаць, што выпела такая неабходнасць. Грошы павінны ісці на навуковыя даследаванні ў галіне барацьбы са СНІДАм. Можна было б устанавіць стыпендыі для студэнтаў медыцынскіх і тэхнічных ВНУ, якія будуць спецыялізавацца на праблемах захворвання, на пошуках іх вырашэння. Сродкі дапамогуць у арганізацыі вытворчасці аднаразовых шпрыцоваў, сістэм пералівання крыві, дыягностыкумаў і г. д.

Час не чапае. Чума ХХ стагоддзя — СНІД — патрабуе неадкладных дзеянняў і нашай ўсеагульнай заклапочанасці.

АДЗЕЛ ПІСЬМАУ «ЛІМА».

ГАРАЧЫ ЛЮТЫ: ХТО ПЕРАМОЖА?

(Пачатак на стар. 1).

Тым не менш, атмасфера сходу была азмрочана, і ў многіх засталася пачуццё горыччы і неўразумення. На жаль, і ў спрэчках нярэдка замест аналізу перадыбарных платформ прапаноўваўся набор усхвалянняў у адрас адных кандыдатаў і амаль лаянка, беспадстаўныя абвінавачванні ў адрас другіх. (Да прыкладу, прафе-

сара Місюка спачатку папікнулі... узростам, а потым — тым, што ён займаецца кааператывнай дзейнасцю). Магчыма, гэта і быў той плюралізм думак, пра які вельмі часта ўспаміналі на сходзе? Аднак перш, чым вучыцца дэмакратыі і плюралізму, не пашкодзіла б усім нам навучыцца паважаць адзін аднаго. Тут дарэчы згадаць словы з пастановы лістападаўскага (1988 г.) Пленума ЦК

КПСС: «Кампанія павінна вёсці ў межах сацыялістычнай маралі, на прыцыпах павагі гонару і годнасці кожнага кандыдата ў дэпутаты, усіх выбаршчыкаў».

Несправядліва было б, аднак, не сказаць, што ў многіх выступленнях былі выказаны разумныя думкі і цікавыя прапановы. Так, дэлегат ад калектыву Белдзяржуніверсітэта В. Ніжнікаў, некаторыя іншыя

выказалі думку — а ці не больш лагічна аддаць канчатковае права выбару ўсім жыхарам акругі, а не некалькім сотням іх прадстаўнікоў? Тым больш, што закон дае магчымасць зарэгістраваць усіх вылучаных кандыдатаў. Думка гэтая, аднак, не знайшла падтрымкі ні ў членаў выбарчай камісіі, ні ў пераважнай большасці дэлегатаў. Адрэзаным галасаваннем 361 дэлегат з 473 аддаў перавагу У. Галко. Больш палавіны — 265 галасоў сабраў таксама А. Новікаў. За Місюка прагаласавалі 212 чалавек, за Горбеля — 160, за Манаева — 141.

Віт. ТАРАС.

ПРАЗ НАТОУП ля дзвярэй Беларускага інстытута ўдасканалення ўрачоў, дзе меў адбыцца перадыбарчы акруговы сход па Мінскай — Першамайскай нацыянальна-тэрытарыяльнай выбарчай акрузе № 66, было не прасідуца. Мясне, напрыклад, разоў дзесьці спынілі інтэлігентнага аблічча маладыя людзі, якія навіперадкі прапаноўвалі адозвы прэтэндэнтаў у дэпутаты. «Пазнаёмцеся з праграмай Юрыя Хадзькі!». «...Лабунова! Лабунова!», «...Велічанскага!», «...Чачына!», — гучала з усіх бакоў.

Бяру цэлы пачак «праграм», «адозваў», «платформ». Адны з іх надрукаваны «салідна», друкарскім спосабам, на добрай шчыльнай паперы, другія ўяўляюць сабой адбіткі серакопкі, адна з праграм наогул надрукавана ў нумары ўніверсітэцкага «Журналіста». Адным словам, хто як змог.

Калі б рэдакцыя загадзя не паклапацілася ў райвыканкоме аб пропуску для свайго карэспандэнта, мяне б на сход па службовым пасведчанні не прапусцілі. Кантроль быў жорсткі. Ля ўвахода ў будынак, калі прад'явіў пропуск, папрасілі паказаць яшчэ і пашпарт. Ля дзвярэй, што вялі ў залу, зноў амаль такі ж кантроль. Каго баяліся, ад наго хаваліся, я так і не зразумеў.

АМАЛЬ восемсот дэлегатаў перадыбарчага сходу Мінскай — Ленінскай тэрытарыяльнай акругі № 563 вырашалі пазачасна пэссямі прэтэндэнтаў у кандыдаты: пісьменніка Н. Гілевіча, гісторыка А. Грыцкевіча, інжынера-канструктара А. Дабравольскага, строгальшчыка А. Загорскага, ткачыні Г. Сарокі, наладчыка М. Татуня і канструктара А. Ткача.

Сход пачаўся, як і ўсюды, з вырашэння працэдурных пытанняў. Старшыня акруговай выбарчай камісіі, першы сакратар Ленінскага райкома партыі В. Хомчанка з самага пачатку ўзяла валавы тон, чым адразу выклікала абурэнне часткі дэлегатаў, асабліва тых, што сядзелі на балконе. Пачуліся во-

цлер пра ўражанне аб самім сходзе. Пачаўся ён у дзве гадзіны дня 13 лютага, сямчыўся з палове першай ночы наступнага дня. Працягваўся больш як дзесьці гадзіні!

Чым асабліва ўразіў сход? Шукаю слова, якім бы можна было вызначыць яго дамінанту. Зацікаўленасцю? Прынцыповасцю? Раскаванасцю? Дэмакратычнасцю? Так, дэмакратычнасцю. Есць нямаля людзей, якія не сталюцца папярэджваць аб «небяспецы» захаплення дэмакратыяй. Думаю, небяспекі такой няма. Дэмакратыі пакуль што нам не хапае. І сход, пра які я раскаваю, яе прагнуў.

Асабліва цяжка «ішла» працэдурныя пытанні. Як праводзіць выбары — адкрытым ці тайным галасаваннем? Члены акруговай выбарчай камісіі, якія кіравалі сходам, схіляліся да адкрытага. Маўляў, час позні, тайнае галасаванне зойме шмат часу. Не, — дружна прарэчыць зала, — толькі закрытым, так больш дэмакратычна. Прагаласавалі. Пераважна большасць дэлегатаў — за гэтую прапанову. Яшчэ большыя спрэчкі выклікала пытанне аб тым, колькі выбіраць кандыдатаў у дэпутаты — усіх шаснаццаць ці толькі двух. Прэзідыум сходу — за двух. Зала пратэстувала. Зала пераважна большасцю галасоў за тое, каб галасаваць за ўсіх прэтэндэнтаў адначасова. Пройдзе той, хто набярэ больш паловы галасоў. І доўга бавіліся яшчэ з пытаннем — уключыць ці не ўключыць у спіс галасавання намесніка старшыні Дзяржбуда СССР Б. М. Ельчына, кандыдатура якога была вылучана на перадыбарчым сходу

дзе супрацоўнікаў акадэмічнага інстытута цэпла- і масаабмену. Ад Ельчына тэлеграма са згоды балаціравацца ў Мінску ў тэрмін не прыйшла, і гэта стала падставой для некаторых выступіць супраць яго кандыдатуры. І ўсё-такі сход пераважна большасцю галасоў прымае рашэнне — галасаваць і за Ельчына.

Цяпер, відаць, пра самае галоўнае — пра перадыбарчыя праграмы прэтэндэнтаў у кандыдаты, з якімі яны выступілі на сходзе. Хацеў было ўжо напісаць: пятаццаць прэтэндэнтаў — пятаццаць праграм, але спахапіўся... Будзем шчырымі, многім праграмам бракавала арыгінальнасці, глыбіні, змястоўнасці. У некаторых сваіх частках яны былі падобныя, як блізныя.

Але гучалі і праграмы, якія ўтрымлівалі глыбокія думкі, вызначалі арыгінальнасцю і канструктыўнасцю. Сярод іх я б назваў праграму акадэміка АН БССР У. Лабунова, у якой галоўнае месца займала пытанне рацыянальнага выкарыстання ў народнай гаспадарцы сродкаў і людскіх рэзерваў, што вызваляюцца ад скарачэння Узброднага Сілу. З вялікай увагай удзельнікі сходу азнаёміліся з праграмай доктара фізіка-матэматычных навук Ю. Хадзькі, якая вызначалася смелай пастановай праблем сацыяльна-эканамічнай і культурнай палітыкі. Пераканаўча гаварыў аб адраджэнні нацыянальнай культуры і мовы, аб гуманізацыі нашага жыцця ў

сваёй праграме Генадзь Бураўкін. Досыць змястоўнымі былі праграмы інжынера заводу «Тэрмапласт» У. Марчанні, інспэктара Міністэрства народнай адукацыі І. Велічанскага, рэжысёра «Беларусьфільма» М. Пташука і г. д.

І вось галасаванне. Закрытае, тайнае. Старшыня падліковай камісіі абвясціў вынік — толькі адзін прэтэндэнт У. Лабуноў набраў больш за палову галасоў — 290 з 423. Менавіта ён і будзе зарэгістраваны як кандыдат у народныя дэпутаты па гэтай акрузе.

На заканчэнне вось пра што. З аднаго боку, сход прайшоў як быццам па-дэлаваму, як быццам дэмакратычна. Калі, вядома, заплочыць вочы на той факт, што 26 сакавіка выбаршчыкі нацыянальна-тэрытарыяльнай акругі № 66, па сутнасці, будуць пазбаўлены магчымасці ВІБІРАЦЬ — атрымаць бюлетэні з адным-адзіным прозвішчам. З другога боку... Цяжка зразумець, як атрымалася, што не знайшла падтрымкі і разумення платформа аднаго з самых сур'ёзных прэтэндэнтаў на дэпутацкі мандат, вядомага нашага паэта і грамадскага дзеяча Г. Бураўкіна. Ці не паўплывалі ў дадзеным выпадку на вынікі галасавання нігілістычныя адносіны часткі аўдыторыі да нацыянальнай інтэлігенцыі? Скажаць пра гэта дае падставу хоць бы той факт, што сёй-той з прысутных прарэчыў супраць праграмных залу аб адраджэнні беларускай мовы і культуры.

На ножнае з іх А. Дабравольскі адказаў трапа, дакладна, дэмаструючы глыбокае веданне прадмета гаворкі.

Вельмі зацікаўленай была рэакцыя залы на выступленне М. Татуня. Гаварыў ён без перак-шпаргалаў, гаварыў раскавана, востра, часам надзвычай дасціпна, выклікаючы жывы водгук аўдыторыі.

Выбары. Яны праводзіліся адкрытым галасаваннем. Вось іх вынікі: больш як 50 працэнтаў галасоў атрымалі Н. Гілевіч, А. Дабравольскі і М. Татуня. Яны прадстаўлены для рэгістрацыі ў акруговай выбарчай камісіі.

М. МІХАЙЛАУ.

Сустрэча з Васілём Быкавым

9 лютага заняткі ў гуртку палітвучобы, што праводзіцца ў рэспубліканскім Доме літаратара, мелі асаблівае адметнасць: іх «праводзіў» народны пісьменнік Беларусі, кандыдат у народныя дэпутаты СССР Васіль Быкаў. Так, менавіта яго запрасілі да сябе на сустрэчу гуртоўцы — супрацоўнікі перыядычных выданняў СП БССР, работнікі Дома літаратара, Бюро прапаганды мастацкай літаратуры, пісьменніцкай паліклінікі.

Выступленне пісьменніка закінула самыя розныя пытанні — ад «амерыканскіх уражанняў», прывезеных Васілём Уладзіміравічам з леташняй сесіі ААН, да нашых паўсядзённых — творчых, палітычных, эканамічных, эналагічных — праблем.

Перш за ўсё прысутныя цікавіліся паездкай пісьменніка ў Амерыку. Васіль Уладзіміравіч адзначыў, што паездка была, несумненна, вельмі цікавая, але кароткая: як вядома, савецкая дэлегацыя вымушана была вярнуцца дадому значна раней за планаванага тэрміну ў сувязі з армянскай катастрофай. Але два дні ў Амерыцы былі надвычай насычанымі: выступленне М. С. Гарбачова ў ААН, прэс-канферэнцыя для амерыканскіх і замежных журналістаў, знаёмства з Нью-Йоркам...

Гутарка аб нашых унутраных справах пачалася з пытання аб нядаўняй сустрэчы М. С. Гарбачова з творчымі работнікамі ў ЦК КПСС. Хоць скарочаная справаздача аб ёй была змешчана ў друку, цікавае да гэтай падзеі не памешылася. Васіль Уладзіміравіч прыгадаў не надта аптымістычныя выступленні акадэміка Л. Абалкіна і В. Астаф'ева.

Працягваючы размову пра сустрэчу ў ЦК, В. Быкаў не абмінуў і праблему выразнай канфрантацыі пісьменніцкіх груп, якія выказваюць самыя розныя, часам супрацьлеглыя думкі. На сустрэчы таму не была нечаканай прапанова М. С. Гарбачова пачаць «разабраенне ў аднабаковым парадку» сярод інтэлігенцыі. Прапанова слушная, але, адзначыў В. Быкаў, яе не так проста рэалізаваць: ў аснове сённяшняй канфрантацыі перш за ўсё — адносіны да сталінізму, а тут хутка і адразу ўсёго не паправіш, тым больш, што ні той, ні іншы бок не хоча здаваць свае пазіцыі.

Ажыўленне выклікала пытанне аб выбарах кандыдатаў у народныя дэпутаты. Васіль Уладзіміравіч адзначыў, што раз-

гортванне выбарчай кампаніі, першапачатковыя вынікі гэтай значнай падзеі ў рэспубліцы наводзяць на роздум, што ўрокі дэмакратызацыі даюцца нялёгка.

На жаль, пытанню да гасця аказалася чамусьці няшмат, у дадатак і тым, што прагучалі,

былі, калі можна так сказаць, без сённяшняй вострыні і агоннасці. Апошняя, скажу шчыра, бянтэжыла, асабліва звязваючы на тое, што ў зале пераважалі людзі творчай працы.

М. КРАПАК, наш кар.

Спалох і абурэнне — вось што адчула я, прачытаўшы ў газеце «Известия» ад 23 студзеня 1989 г. інфармацыю, а дакладней, невялічкае інтэрв'ю намесніка міністра культуры БССР У. Матвеева пад назвай «Парк цудаў пад Мінскам».

Як павесці імя намесніку міністра, «парк цудаў» або парк забаў («развлекательный парк») зойме плошчу каля 10 тысяч гектараў. Удумайцеся ў гэтую лічбу. Хіба ў нас у рэспубліцы, тым болей пад Мінскам, ёсць сёння столькі лішняй, «нічыяй» зямлі, якую не шкода было б ахвяраваць на такую сумніцельную задуму? «Мы знайшлі вельмі зручную зону для такога парку, — кажа намеснік міністра. — Гэта — наваколле пасёлка Ракаў. Тут наўздзіў прыгожая мясцовасць: рачулка Іслач, вялікія лясы, вельмі багаты ландшафт. Да Мінска адсюль каля 30 кіламетраў...» Пра такую знаходку кажуць: знайшоў сякеру пад лаўкай. Але ў дадзеным выпадку пад лаўкай: 10 тысяч гектараў у ваколіцах Ракава — гэта ж, відаць, зямлі тутэйшых калгасаў і саўгасаў, якія ў іх збіраюцца не проста адабраць, але і знявечыць, збрыдзіць.

Басейн маленькай Іслачы і цяпер ужо перагружаны, бо тут размешчаны піянерскія лагеры, базы адпачынку, пансіянаты. А калі на тэрыторыі «парку цудаў» пабудавана не толькі зона атракцыснаў, але і кемпінгі, пансіянаты і гасцініцы для турыстаў, як «плануе» У. Матвееў, ды «сетку прадпрыемстваў грамадскага харчавання, у тым ліку і начных бараў, наладзіць рыначны гандаль», дык няцяжка ўявіць, у што ператворана гэтая ціхая мясціна і што застанецца ад іх прыгажосці. Ці можам мы дазволіць такі здэк над прыродай, ператварэнне яе ў «культурную пустэчу», калі ўсё меней застаецца некаранутых, незапаскуджаных чалавек мясцін? І няўжо абавязкова «арганізуюцца» адпачынак на ўлонні прыроды менавіта такім «камфартбельным» чынам? Няўжо не лепей людзям, выбіраўшыся за горад, чуць не скрыгатае суператракцыснаў і грукат камп'ютэрнай музыкі, а пошум лесу, спеў птушак і булькатанне ручая ці рачулки? Няўжо трэба аддаць усё гэта на глум так званай цывілізацыі?

Апроч маральных і экалагічных меркаванняў, якія трэба паставіць на першае месца, нельга не задумацца і пра эканамічную мэтазгоднасць задуму Міністэрства культуры. Зноў гігантанія, зноў даўгабуд? У. Матвееў кажа, што «парк цудаў» акуліць сябе за 5 год. А колькі год будзе будавацца? Вядома ж, што чым далей аб'ект будзеца, тым менш яго акупнасць. А колькі абслугоўваючага персаналу патрэбна для такога гіганцкага прадпрыемства індустрыі забаў? І дзе іх узімаць? Зноў-такі адарваць ад тых самых мясцовых калгасаў і саўгасаў? А колькі трэба транспарту, каб вазіць усё, што трэба для гасцініц, гандлю, і перавозіць з Мінска тых 30—40 тысяч штодзённых наведвальнікаў, на якія разлічвае намеснік міністра? Дарэчы, сумняваюся, каб у нашым працоўным горадзе знайшлося ў будні дні столькі жадаючых правесці свой час у загарадным «парку цудаў». Не, нерэальна ўсё гэта. Лепш бы паклапаціцца як след пра ўтрыманне і ўдасканаленне тых гарадскіх паркаў, што ўжо існуюць, пастаянна ўзнаўляць іх зялёную апратку. З якой мэтай, напрыклад, была знішчана агароджа вакол парку імя Чалюскінцаў? Каб было вытаптана апошняе, што там расце?

У. Матвееў кажа, што «парк цудаў» уключае інтарэсы розных ведамстваў, ад прамысловых прадпрыемстваў да «Інтурста», на іх сродкі, маўляў, і будзе будавацца. Што тычыцца «Інтурста», спрачацца не буду, магчыма, яго кліентам гэта і можа быць цікава. Што ж да іншых, дык у сферы іх інтарэсаў, відаць, павінны ўваходзіць перш за ўсё ўстановы аховы здароўя, адукацыі і культуры як такой, нават калі яны і не будуць мець ад іх грашовых прыбыткаў, бо гэтыя ўстановы жыццёва неабходныя іх работнікам і жыхарам горада наогул. Хачу назваць установу культуры, якая патрабуе першаагароднай і ўсеагульнай увагі. Гэта Дзяржаўная бібліятэка імя Леніна, якая гібе на вачах насупраць гмаха, які разбудоваецца вось ужо чвэрць веку.

А «парк цудаў», прадпрыемства спажывецкай культуры, задуманае ў нерэальна гіганцкіх маштабах, з

пампезнасцю, якая больш адпавядае гадам застою, чым перыяду перабудовы, і на шкоду прыродзе, а значыць і чалавеку, мне асабіста здаецца непатрэбным. Калі эканоміка павінна быць экалагічна чыстай, дык культура тым болей. Хочацца спадзявацца, што грамадскасць абароніць той сапраўды цудоўны куток прыроды, на які замахваецца міністэрства.

Юлія КАНЭ.

г. Мінск.

Крыўдна робіцца, калі спробы адраджэння беларускай мовы наткаюцца на глухую сцяну раўнадушша і недадасці.

Прызнаюся, у нашым калектыве былі прыемна здзіўлены, калі напярэдадні святкавання 70-годдзя БССР

з Міністэрства народнай адукацыі, Мінскага абллага, з самога вучылішча. Напэўна, такая ж сітуацыя і ў іншых сярэдніх спецыяльных навучальных установах, дзе ў мінулыя гады ішло інтэнсіўнае выцясненне беларускай мовы і літаратуры. Ва ўсякім выпадку, як мне вядома, у Маладзечанскім музычылішчы, палітэхнікуме, улікова-планавым тэхнікуме і ПІТВ выкладанне гэтых прадметаў ні на адну гадзіну не павялічылася. А як у іншых месцах?

Генадзь КАХАНОЎСКІ,
гісторык-краязнаўца.

г. Маладзечна.

□

Калі чалавеку спатрэбіцца тэрмінова атрымаць якую-небудзь даведку

3 пошты «ЛіМа»

● КУЛЬТУРА СУПРАЦЬ ПРЫРОДЫ

● ВУЧЫЦЦА, КАБ ПЕРАВУЧВАЦЦА

● ЯК МЕНСК СТАЎ МІНСКАМ

і КПБ упершыню за многія гады з райкома партыі паступіў вялікі заказ надрукаваць да свята прывітальныя паштоўкі, адрасы і запрашэнні па-беларуску. Дарэчы, урачысты сход, які потым адбыўся, выступленні дакладчыкаў, канцэрт гучалі на роднай мове. Ад усяго гэтага некалькі пасвятлела на душы і здавалася, што, нарэшце, пачаўся працэс вяртання да родных моўных крыніц. Толькі я памыляўся.

Днямі зайшоў у нашу друкарню намеснік старшыні Пастаўскага гарвыканкома У. П. Кайровіч і прынес заказ. Для правядзення традыцыйных святаў мікрапраёснаў патрэбна было зрабіць афішы, эмблемы і бланкі запрашальных білетаў. Але ўсе арыгіналы зноў падаваліся паруску.

Кажу наведвальніку, што добра, усё зробім, але давайце мы тэкст перакладзём і выдадзём прадуцыю на роднай мове. Толькі замахаў рукамі намеснік старшыні: «Нет, не нужно этого делать». І, глядзячы на мой разгублены твар, растлумачыў: «У нас там жывёт многанацыянальны состав». Як я не пераконваў суб'ядзніка, ён стаў на сваім: «Нас могут не понять». Так агульнай мовы мы і не знайшлі.

Як жа так? Малады савецкі работнік (Кайровічу няма і 30), адукаваны, беларус, нарэшце, па нацыянальнасці, а займае такую дзіўную пазіцыю ў адносінах да роднай мовы. Ці не таму чытачы мясцовай раённай газеты працяглы час не могуць пачуць адказу з гарвыканкома наконт выступленняў аб беларускамоўным афармленні вуліц горада Пастава. Бо і ў нас амаль не сустранеш шыльды ці аб'явы на роднай мове.

У. ШЫК,

дырэктар Пастаўскай узбуінай друкарні.

□ Нядаўна мы чыталі пастанову пра паліпшэнне выкладання беларускай мовы і літаратуры ў школе. Гэта вынік тых дыскусій у рэспубліцы, якія ідуць не першы год. Пісалі «Звязда», «Чырвоная змена», «Настаўніцкая газета» і іншыя друкаваныя органы, а найболей «ЛіМ». Здавалася, ужо шмат хто прыслухаўся да голасу народа і перабудова ў духу патрабаванняў часу. Дык не. Уражанне такое, што нібыта трэба прымаць пастановы па кожнай асобна ўзятай навучальнай установе.

Еду з навучэнцамі Нясвіжскага педвучылішча, якое рыхтуе настаўнікаў менавіта для сельскіх школ Міншчыны. Разгаварыўся з імі, пацікавіўся, як вучыцца, ці цяжка.

— Цяжкавата даводзіцца, — пачуў у адказ. — Мы самі сельскія, выкладаюць жа нам усе прадметы па-руску, а як закончым вучылішча, дык зноў будзем перакладацца на сваю родную мову, толькі ўжо самастойна. Гаварылі нам, што будучы выкладаць па-беларуску, але ж усё застаецца па-ранейшаму.

Хацелася б пачуць адпаведны адказ

па сталіцы БССР, то ён абавязкова звернецца да энцыклапедычнага даведніка «Мінск». Але нават у гэтым вельмі сур'ёзным і кампетэнтным выданні ён не знойдзе адказу на пытанне, чаму старажытнаславянская назва нашага горада «Менск» ператварылася ў «Мінск».

Большасць сучасных даследчыкаў лічыць, што назва горада звязана з імем ракі Менкі, на якой стаў лягальны «Мынск», які быў упершыню адзначаны ў «Повести временных лет» пад 1067 г. (гл.: Нерозанк В. Названия древнерусских городов. М., 1983). Калі мы звернемся да беларуска-літоўскага летапісаў (ПСРЛ, тт. 32, 35), то там можна убачыць назвы «Менск», «Меньск», «Менеск». У акаваў матэрыялах Вялікага княства Літоўскага, якія былі запісаны на беларускай мове, слова «Менск» ужывалася да 17 ст. З дакументаў літоўскага паступова знікае толькі ў другой палове 17 ст., калі справядства ў дзяржаве было пераведзена на польскую мову. Тады старажытная назва «Менск» у польскай транскрыпцыі ператварылася ў «Minsk», і каб не пераблытаць яго з Мінскам-Мазавеццам, што ў Польшчы, то часам ужывалася і назва «Minsk Litewski». У канцы 18 ст. Менск далучылі да Расійскай імперыі, царскія чыноўнікі механічна перанеслі «польскі» горад «Minsk» на тагачасныя карты Расіі. У такім варыянце назва «Менск» праіснавала да 1917 г. Толькі пасля рэвалюцыі, калі зніклі цэнзурныя рагаты, пачала адроджацца старажытнаславянская назва «Менск». З кожным днём яна ўсё часцей сустракалася на старонках беларускамоўнага друку.

Упершыню ў афіцыйных дакументах Савецкай улады назва горада «Менск» была ўведзена 1 студзеня 1919 г. Гэта быў «Маніфэст часовага работніцка-сялянскага савецкага правіцельства Беларускага Пасля гэтага ва ўсіх беларускамоўных выданнях, якія друкаваліся кірыліцай альбо лацінкай, запанавала адноўленае старажытнае імя сталіцы Беларусі.

Яно было афіцыйна замацавана ў Канстытуцыі 1927 г.: «Сталіцай Беларускай Сацыялістычнай Савецкай Рэспублікі з'яўляецца горад Менск». Новая Канстытуцыя 1938 г., якая стваралася ў самыя змрочныя часы сталіншчыны, паўтарыла гэтую назву сталіцы нашай рэспублікі ў арт. 121. Цікава, што ў той час быў выдадзены 39 том Большой Советской Энциклопедии (М., 1938), дзе адпаведны артыкул, прысвечаны сталіцы БССР, пачынаўся словамі: «Мінск (по-белорусски Менск)».

Раптам у сярэдзіне 1939 г. назва «Менск» знікае са старонак газет, даведнікаў, беларускіх карт і г. д. Чаму і як гэта здарылася?

Адначасна адказу на гэтае пытанне пакуль што няма. Вядома толькі, што рашэнне аб змене назвы сталіцы рэспублікі прыняла 2-я сесія Вярхоўнага Савета БССР, якая праходзіла 25—29 ліпеня 1939 г. Вось радкі са стэнаграфічнай справаздачы: «Прэзідыум Вярхоўнага Савета БССР тансама прыняў неабходным змяніць існуючае беларускае найменне сталіцы БССР, устанавіўшы найменаванне «Мінск» замест «Менск»... Хто за зацвярджэнне пункта 7-га праекта, прашу падняць рукі. Апусціце. Хто супраць? Няма. Хто ўстрымаўся? Няма. Зацвярджаецца аднагалосна». Вось і ўсё. Так быў зменены артыкул 121 Канстытуцыі БССР. Дэпутатам не спатрэбілася якіх тлумачэнняў. «Прэзідыум... прызнаў неабходным» — у той час гэтага было дастаткова. Але не будзем абвінавачваць дэпутатаў. Яны добра ведалі, што ў Курapatах кожны дзень працаваў канвеем смерці, і таму любіце пытанне магло быць апошнім. Цікава, што на гэтай сесіі, тансама аднагалосна, быў зацверджаны на пасяду нарнома НКУС будучы кат беларускага народа Л. Цанав.

Зараз можна толькі здагадацца аб прычынах, якімі кіраваліся тагачасныя кіраўнікі Беларусі, змяніўшы

назву сталіцы. Матэрыялы Вярхоўнага Савета БССР і Мінгарвыканкома за 1939 г. у архівах не захаваліся, а тагачасныя газеты змясцілі толькі кароткую сухую інфармацыю.

Трохі святла на гэтае пытанне прамае запіс, зроблены К. Чорным у сваім нататніку «Мова»: «Людзі, якія не ведаюць ні законаў мовы, ні гісторыі Беларусі, ні самой мовы — ні беларускай, ні польскай і ні рускай (жаргон, на якім яны гавораць і пішуць, нельга назваць мовай), здолілі, на вялікі жаль, устанавіць правільна пісаць не Менск і не Наваградак, як пішаць у рускіх, беларускіх, славянскіх летапісах, а «Мінск», «Наваградан», гэта значыцца — у польскім вымаўленні. І гэтыя людзі шчыра верылі, што яны змагаюцца гэтым мерапрыемствам з уплывам польскай мовы на мову беларускую...» («Польмя», 1965, № 4). Дарэчы, сам К. Чорны да апошніх дзён свайго жыцця (прыгадаем, што ён памёр у 1944 г.) ужываў назву «Менск».

Вось так і была рэпрэсавана ў 1939 г. назва нашага славуэта горада. Сёлета ў нас ёсць магчымасць адзначыць 40-гадовы юбілей гэтай сумнай падзеі. Можа, ёсць сэнс вярнуць нашай сталіцы яе старажытнае імя?

У. ДЗЯНІСАУ,
гісторык.

г. Мінск.

□

Цяпер шмат гавораць і пішуць пра 30—50-я гады ў гісторыі СССР — калектывізацыю, індустрыялізацыю, перагібы, рэпрэсіі і г. д. Усё гэта, натуральна, звязана з імемна Сталіна. Пра яго таксама напісана вельмі і вельмі многа. Мы ведаем пра дзіцячыя гады будучага «бацькі ўсіх народаў», яго заслугі і злычынствы ў сталыя гады, пра апошнія месяцы жыцця старога генералісімуса. Аднак усё гэта толькі факты. А цэласнай жа, узаемзвязанай карціны жыцця Савецкай краіны ў 30—50-я гады мы пакуль яшчэ не маем.

Настаў час абагульненняў, стварэння навуковай канцэпцыі нашай нядаўняй гісторыі.

Не зашкодзіла б гісторыкам і спецыяльнай работу пра Цанаву, які пакінуў свой крываваы след у нас, у Беларусі. Тым болей, што архівы рэспублікі маюць дастатковую колькасць матэрыялаў аб дзейнасці НКУС у БССР. Акрамя гэтага, ёсць відэафрагменты падзей тых гадоў.

Мы дагэтуль не ведаем колькасці асуджаных і расстраляных органамі НКУС ні ў чым не вінаватых беларускіх людзей. Аднак матэрыялы ЦДАКР БССР па гэтым перыядзе ў асноўным засакрэчаны. Да якога часу? Ці ж не ідзе гэта ўразрэз са словамі У. І. Леніна аб тым, што архівы павінны быць заўсёды і цалкам даступны даследчыку, з палітыкай дэмакратызацыі і галоснасці?

С. ТАЛЯРОНАК,
гісторык.

г. Мінск.

□

Шматлікія аўтары «ЛіМа» раць пачынаць з падмура: са школы. Весці ў школе выкладанне ўсіх прадметаў на беларускай мове. Гэта добра, але зусім недастаткова. Вось я, напрыклад, закончыла вясковую школу з выкладаннем на беларускай мове, а зараз з цяжкасцю скажу два словы на гэтай мове. І справа тут не толькі ў тым, што я, можа, не патрыётка. Наадварот, я б хацела гаварыць па-беларуску, але з кім? Я жыў у пэўных умовах, дзе ўсе на працы, на адпачынку, у сям'і гавораць па-руску. Гэта ўжо ці не традыцыя, а традыцыя, як вядома, вельмі жывучыя.

Як медык, мушу засведчыць, што моўнае перавучанне — адвучанне бяспледна не праходзіць для псіхікі чалавека. Са стратай роднай мовы губляюцца нейкія няўлоўныя сувязі з навакольнай прыродай, адценні пачуццяў, эмоцый. Звярніце ўвагу: па тэлевізары паказваюць чалавека, які гаворыць па-беларуску, а думае, па ўсім відаць, па-руску. З якой цяжкасцю ён падбірае словы, а твар у яго такі напружаны, пакутнікі!

У сувязі з гэтым у мяне ёсць меркаванне. У Мінску жыве і працуе вялікая колькасць людзей, прафесійныя абавязкі якіх абавязваюць іх ведаць і карыстацца беларускай мовай. Напрыклад, прыходзіць да нас хворы, з карткі бачу, што чалавек працуе ў сферы, звязанай з нацыянальнай культурай, а гаворыць па-руску. А каб усе яны заўсёды і ўсюды гаварылі па-беларуску, то гэта было б найлепшым прыкладам для астатніх мінчан-беларусаў. А то атрымаецца разыходжанне слова і справы: агітуюць за адно, а робяць другое.

Па маім сціплым падліку, каб уся наша інтэлігенцыя, якая есць хлеб з беларускай культуры, загаварыла па-беларуску, то ў кожным аўтобусе і тралейбусе сталіцы было б па два чалавекі, якія размаўляюць на роднай мове. Дзе ж яны?

Н. МАСУНОВА,
медсястра.

г. Мінск.

САЦЫЯЛІЗМ — гэта такая эканамічна-сацыяльная сістэма і тэкі грамадска-палітычны лад, дзе ўсё падпарадкавана адной мэце — павышэнню дабрабыту і культуры чалавека, а дакладней — духоўнаму (маральнаму, эстэтычнаму) росту асобы. Калі такога росту асобы (а праз кожную асобу — усяго грамадства) не назіраецца, тады траціць сэнс усё іншае, што выдаецца за перавагі сацыялізму: спосаб вытворчасці, умовы працы, прынцыпы арганізацыі ўзаемаадносін у грамадстве і г. д. Само сабой — траціць значэнне высокія эканамічныя паказчыкі, гіганцкія размах прамысловага будаўніцтва, поспехі навукі і тэхнікі, небывалыя агульны ўзровень адукацыі і іншыя гэтак званыя сацыяльныя заваяванні. Траціць — бо становяцца самамэтамі, складаецца становішча, якое можна ахарактарызаваць формулай «вытворчасць дзеля вытворчасці» (як мастацтва дзеля мастацтва), калі прадукцыйныя сілы менш за ўсё працуюць на чалавека, на задавальненне яго духоўных патрэб. Па ідэі, у фокусе сістэмы павінна быць менавіта асоба чалавека, але на сённяшні дзень яна з гэтага фокусу фактычна выведзена, — па прычыне страшэннага перакосу ў бок самамэтнага развіцця сродкаў вытворчасці. Ну, сапраўды, калі 84 працэнты ўсіх сродкаў вытворчасці ў краіне выкарыстоўваюцца для вытворчасці сродкаў вытворчасці, то што ж застаецца для развіцця дабрабыту і культуры чалавека? Ці можа тых астатніх мізэрных працэнтаў хапіць, каб задаволіць сацыяльныя і духоўныя патрэбы людзей, каб зрабіць іх жыццё культурна змястоўным, цікавым, радасным, каб, скажам інакш, чалавеку было ўтульна і хораша на зямлі?

Вядома ж, не можа, а ў выніку — не хапае прадуктаў, тавараў, бальніц і санаторыяў, школ і дзіцячых садоў, а ўжо — і чыстай вады і чыстага паветра... І глядзіць чалавек на маштабы сваёй стваральнай і пераўтваральнай дзейнасці, на велічэзныя карпусы машынабудаўнічых заводаў, хімічных камбінатаў і электрастанцый, у тым ліку — атамных, на мільённатонныя горы ўгнаенняў, на магутныя, вышэйшай з двухпаверховы дом, самазвалы і яшчэ больш магутныя бульдозеры, што бяспрытна нявечна аблічча яго роднай матушчы зямлі, — глядзіць і думае: «А дзеля чаго ўсё гэта? Якая канчатковая мэта? Здаецца ж, у праграме сацыялізму сказана, што канчатковая мэта — я, чалавек, дзеля мяне рабілася і рэвалюцыя і прадумваўся ўвесь навукова-тэхнічны прагрэс. Ці не пара, нарэшце, мне адчуць гэта?.. Калісьці, на пачатку новай эры, калі закладаліся асновы індустрыялізацыі, узровень вытворчых сіл быў у шмат разоў ніжэйшы, чым цяпер, і было мне досыць цяжка, часам — нават вельмі цяжка, але я трымаў, бо верыў у «светлае заўтра», верыў, што яно не за гарамі, вась-вась наступіць, і я парадуюся яму, а тым больш парадуюцца мае дзеці і ўнукі... Аднак прамінулі многія дзесяцігоддзі, я ўжо састарэўся, і дзеці ўжо мае — пажылыя людзі, і ўнукі дарослыя, а ці магу я сказаць, што ўсё, што я сёння бачу, — гэта і ёсць тое «светлае заўтра», пра якое мы марылі і дзеля якога царпелі-трывалі ў маладосці? Так, жыць я нібыта безбедна, не галадаю, не жабурую, але... калі гэта тое — дык чаму тады ў мяне столькі цяжару на душы? Цяжару ад таго, што многага ў нашым жыцці я проста не магу зразумець і чуося, як без віны вінаваты. Напрыклад, ужо дзесяты год у мяне куплены за акіянам хлеб: свайго не хапае. І столькі ж гадоў я стараюся купіць адзёнку і абутак замежны, імпартны, бо ён лепшы, зграбнейшы за наш айчыны. Але ж я ніколі не быў гольбам-абібокам, я заўсёды любіў і ўмеў працаваць! Што ж са мною і маімі дзецьмі здарылася? У Злучаных Штатах Аме-

рыкі такія, як я, аказваецца, працуюць непараўнана лепш! У прамысловасці там прадукцыйнасць працы вышэй удвая, а ў сельскай гаспадарцы — у чатыры і нават у чатыры з паловай раз. Гэта ж выхадзіць, што нам ганьба. Дый вялікая! Усяго здабываем за іх, амерыканцаў, больш — і руды, і нафты, і вугалю, і электраэнергію, а куды і на што яно ўсё ідзе, чаму гэтага «больш» я ў сваім паўсядзённым жыцці не адчуваю, — зразумець не магу...»

Так разважае, глядзячы на поспехі тэхнічнага прагрэсу, на аб'яўлены індустрыяй смротны прысуд прыродзе, проты працоўны чалавек. Сёння ў яго на душы, думаю, усё-такі лягчэй, бо гэтыя свае думкі, свае

жэнні. Якія канкрэтныя? Ды іх вельмі шмат! Ну, напрыклад, устаноўка на тое, што калі ты не член партыі, то табе нельга даверыць больш-менш адказную дзяржаўную або грамадскую пасаду. Няхай сабе ты выдатны спецыяліст, ідэя і маральна бездакорны грамадзянін, перакананы патрыст, — няважна, ты — беспартыйны, і табе недавер. Успамінаю, як Янку Брыля, не дапускаючы думкі, што такі сьліныны пісьменнік і станоўчы чалавек, — беспартыйны, угаварылі заняць пасаду галоўнага рэдактара выдавецтва. Праз дзень, спахапіўшыся, далі адбой, наўсё тым самым вялікую абразу чалавечай і грамадзянскай годнасці пісьменніка. Ці трэба пасля такога здзіўляцца, што ў

нас пытанне ў краіне? Гэта значыць, трэба, каб народ у рэспубліцы чуўся поўным гаспадаром і сам распараджаўся сваім лёсам. Бо як ён дасягне ва ўсіх сферах жыцця ладу, калі нібыта выбраны ім Вярхоўны Савет не можа праявіць самастойнасці, не можа ад імя народа нечаму запырачыць, з нечым не пагадзіцца? Хіба гэта нармальна, што чыноўнік саюзнага міністэрства выбірае на карце краіны пункт, тыкае, груба кажучы, пальцам — і вось у Драгічыне, у нерушна-чыстым кутку Палесся, пачынаюць будаваць страшны біяхімічны завод. Насельніцтва абурана, пратэстуе — а завод будзецца. Або ці здарылася б гэта трагедыя з Аралам, з землямі Каракалпакіі і з жыхарами рэспублікі, ка-

ім усё яшчэ прыходзіцца бачыць папрокі і амаль вокрыкі артаксальных дыпламаваных атэістаў. Паўтараюцца агульнавядомыя цытаты і збітыя штампы, але няма глыбокага навуковага аналізу рэальнасцей канкрэтнай гістарычнай эпохі — такога аналізу, каб было бачна, адкуль што пачалося і чаму да гэтага прыйшло. Чаму, напрыклад, наогул ускладнілася ў нашай шматнацыянальнай краіне светапоглядная сітуацыя?

Мы і сёння не гаворым усю праўду аб тым, што ў нас працягваецца пачаты ў 20-я гады працэс гвалтоўнага насаджэння вульгарнага атэізму, які — дэвальвэцыя аднойчы нам прызначы — нанёс значна больш шкоды ідэя-маральнаму стану грамадства, чым наўна чалавечая вера ў «божаньку». Некаторыя пісьменнікі, — б'е ў гонг заслужаны дзеяч атэізму, — неабачна пераклаюцца з ідэя сацыяльнага пераўтварэння на ідэю «пераўтварэння душы», а гэта, на яго думку, недапушчальна, бо — вельмі небяспечна, бо — «ідзе ўразрэз», бо можа завесці нас у ідэалістычны тупік. Хочацца сказаць «заслужанаму»: дык жа вялі сацыяльна пераўтварэнні ўсе семдзсят гадоў, вялі! Але, відаць, вельмі часта забываючы пра душу і не ў імя яе ўзвышэння. Бо іначай чаму столькі «душ» спілося, столькі пусцілася ў палавую распушту (аж да прастытуцы), у хуліганства і зладзейства, у наркаманію? Чаму столькі душ страцілі здольнасць чырванец ад сорама? Дык што, паважаны заслужаны: будзем ажыццяўляць вызначаныя жыццёвыя мэты без «пераўтварэння душы»? Аб'яднанымі сіламі алкашоў і прастытутак, цынікаў і дармадэяў? А самая галоўная мэта наша — мэта сацыялістычнага грамадства — якая? У чым яе сутнасць? Хіба не ў «пераўтварэнні душы»? Не ў тым, каб чалавечая асоба дасягнула поўнага духоўнага росквіту? Хіба наш ідэал — толькі забеспячэнне матэрыяльнага дастатку?

Наогул пра нашу народную славянскую душу даўно пара задумацца. Крайняя пара! Адкладаць надалей няма куды. Трэба даць самім сабе адказ: што з нашай душою робіцца і ў што яна ператвараецца, калі яе пазбавіць сумлення і веры ў ідэал? Баюся, што здольнасці нейкай душы да адаптацыі мы безразважна перанеслі на сваю душу, якая да падобнай адаптацыі зусім не здольная. Вядома, што гэта «баюся» гаварылі да мяне многія і даўно. І аднак жа!.. А што рабіць, калі жыццё — вась яно, перад вама, і менавіта яно задае пытанне?..

Які лёгка сёй-той прэтэндуе на веданне ісціны поўнай і канчатковай, на права чыніць суд ад імя класікаў марксізму-ленізму, ад імя самой Савецкай улады! І толькі таму, што воля лёсу і дзікуючы асабісты спрыт апынуўся ў наменклатурным кірэле. Адкуль гэта прэтэнцыёнасць, гэта прага дыктаваць і камандаваць? Ад нізкай унутранай культуры. Ад браку інтэлігентнасці. Ад неацэна. Нешта некалі таварыш закончыў, прачытаў перад эканамічнай брашурай, дзе ў дзесятым пераказе разжоўваліся цытаты з класікаў, атрымаў «коркі» — вась і дастаткова, каб гаркнуць: «Не туды хіліце! Не давольні!» І гаркае. Як і даўна ў друку на Чынгіза Айтматава. Сумна, вядома, і горка, і сорамна, і маладая настаўніца з Тульскай вобласці гэта разумее. У пісьме ў «Новый мир» яна піша: «Он большой художник и человек большой советский». Зусім правільна: гэта прызнана не толькі нашым народам, але і цэлым светам. Дык, можа, перш за ўсё паспрабуем услухацца ў тое, што гаворыць вялікі мастак і чалавек бальчага сумлення? Ды пастараемся хоць трохі наблізіцца да ўзр'ёна яго разумення тых праблем, якія ён трантуе?

Бяда, аднак, у тым, што перавыважае закончанага, ды ішчэ наменклатурнага, хама-справа амаль безнадзейная.

Аднаўленне сацыяльнай справядлівасці... Калі ва ўсім і ўсюды — якое ж трэба пера- (Працяг на стар. 12).

Перабудова і мы: урокі, трывогі, спадзяванні

Ніл ГІЛЕВІЧ

МІЖ БЫЛЫМ І НАСТУПНЫМ

С Ш Ы Т А К П Е Р Ш Ы

Гадоў пяць назад пачаў я занатоўваць свае думкі і меркаванні наконт некаторых жыццёва важных для нашай рэспублікі праблем — тых, што пачалі вырашацца сёння, але і маюць

больш ці менш працяглую будучыню. З гэтай своеасаблівай нататчнай публіцыстыкі склалася цэлая кніга, фрагменты з якой і хачу прапанаваць чытачам тыднёвіка.

Аўтар.

вялікія і бальчэны сумненні ён можа выказаць уголас, публічна. А гэта — вельмі многа значыць, вельмі-вельмі! Шчыра кажучы, у гэтым найпершая і галоўная зарука таго, што чалавек, разам з тысячамі і мільёнамі такіх, як ён, здзейсніць радыкальныя перамены: вытворчасць сродкаў вытворчасці будзе абмежавана, а значна расшырыцца вытворчасць для чалавечай, для задавальнення яго сацыяльных і культурных патрэб, дзеля духоўнага росту яго асобы. Бо на сцягу сацыялізму напісана якраз гэта.

Многія даводзіліся бачыць, як іншыя кіраўнікі дзяржаўных устаноў або адказныя партыйныя работнікі спяшаюцца з ацэнкамі і вывадамі ў сферы духоўнай культуры, як яны не жадаюць лічыцца з грамадскай думкай. А між тым думка творчага калектыву, саюза, як і асобных відных дзяржаўных асоб, нешта павінна значыць. Усё-такі гэты дзеяч — пісьменнік, мастак, артыст, — першае, сам надзелены выдатным талентам, значыць і выдатным мастацкім густам, беспамылковай інтуіцыяй, прыроднай мудрасцю, а па-другое, — усё жыццё штодзённа, штохвілінна жыве мастацкай творчасцю, тымі духоўнымі праблемамі, якімі таварышы адназначна «займаюцца» на службе «ад і да» па абавязку. Наколькі глыбока пры гэтым яны ўнікаюць у праблему — пытанне асобнае. У такім разе адмахвацца ад думкі людзей творчых, якім «праблема» бальчэ дый вельмі моцна, — мярка кажучы, неразумна, не на нарысцы справе, грамадству, краіне. «Не раздзімайце і не завастраіце праблемы, яе ў нас няма!» — зноў і зноў чую перасцерагалны, часам не без металу ў голасе, вокрыкі. А між тым — праблема ўсё-такі ёсць. Заўважце, што яе няма — значыць заганяць хваробу ўнутры, і такім чынам даваць гэтай праблеме магчымасць усё больш і больш разрастацца — аж да крайняга, выбуховага абвастраення сітуацыі. Дзе ж партыйная і дзяржаўная мудрасць у такой пазіцыі, ды і адназначна? Станеш пра гэта публічна, уголас гаварыць — таварышы пачынаюць злаваць, раздражняцца. А раздражняцца не трэба, трэба прыслухоўвацца да голасу грамадскасці і думаць, як быць, што рабіць, каб у выйгрышы ў рэшце рэшт аказаўся народ і яго культура.

Даўно наступіла пара разбураць догмы — нібыта навукова абаснаваныя палітычныя, сацыяльныя і маральныя догмы, устаноўкі, законапа-

народзе пачынаюць хадзіць іранічныя прымаўкі пра «партыйнага дурачка». Няхай дурачок, няўмек і недарэка — затое з білетам у кішэні. А іншы менавіта таму і з білетам, што добра ведае сябе: я — дурачок, няўмек і недарэка, і без білета буду есці хлеб толькі цяжка запрацаваўшы.

Карані і прычыны многіх негатывных з'яў бачаць нярэдка толькі і толькі ва ўмовах грамадскага жыцця двух апошніх дзесяцігоддзяў — у гэтак званым перыядзе застою. Ці так гэта ў сапраўднасці? Што датычыць сферы духоўнай (маральнай, культурнай, ідэалагічнай), то, думаю, некаторыя нашы беды пачаліся, можа, і пяцьдзесят гадоў назад. Спісваць іх толькі на брэжнеўшчыну — так мы да поўнай ісціны не дойдзем. Калі, напрыклад, пачаліся ў нас варварскія адносіны да помнікаў культуры? Дзе вытокі таго вандалізму, які працягваюць сучасныя герастраты? Калі ўзяліся — пад відам барацьбы з рэлігіяй — руйнаваць або ператвараць у стайні старажытныя храмы — дзівосныя помнікі нацыянальнага доўгства? Хіба пры Брэжневе, а не ў 20-я і 30-я гады? Хто былі страэтнікі і ініцыятары гэтага страшэннага разбуральнага руху, гэтага вынішчэння і апусцалення духоўнай культуры народа? Трэба абавязкова вывучыць і прааналізаваць вытокі гэтага працэсу, што больш паўстагоддзя садзейнічаў ды і працягвае садзейнічаць заняпад народнай маралі і эстэтыкі. Трэба абавязкова ва ўсім гэтым разабрацца — калі мы хочам згубны працэс запячыць і даць дарогу іншым, сапраўды творчым сілам.

Або: калі пачалася ў нашых вёсках, у душах хлэбаробу выветрыванне любові да зямлі і працы на зямлі? Дзе вытокі сённяшняй, хочацца сказаць — усенароднай, аб'яваквасці, нячуласці і жорсткасці ў дачыненнях да прыроды? Некаторыя творы нашых лепшых пісьменнікаў часткова адназначна гэта: напрыклад, «Па праву паліцыя» А. Твардоўскага, «На іртышы» С. Залыгіна, «Кануны» В. Былова, «Знак бяды» В. Былова... Але ўся работа — і для пісьменнікаў і для вучоных — ішчэ наперадзе. Работы тут ішчэ непачаты край. Тым больш, што паварот да вытокаў народнай духоўнасці і маралі, да вечна жывога сумлення — як яго адеку разумелі ў народзе, і нават само ўскірыць прычыны яго атрафіравання і заняпаду, — сустранае стойкае і арганізаванае супраціўленне кансерватыўных, мялка кажучы, сіл.

Што значыць — вырашыць з ленінскіх пазіцый нацыяналь-

лі б сам каракалпакі народ — патомкі тых, хто ў стагоддзях бераглі і пеццілі гэты азіс, — быў на сваіх землях гаспадаром? Калі б усемагутны міністэрствы і ведамствы не навязалі яму практы і планы эканамічна-сацыяльнага пераўтварэння краіны? Або: колькі разоў на камісіі Вярхоўнага Савета БССР я падмаў пытанне аб беларускіх школах у рэспубліцы, а мне ў адказ адно і тое ж: ёсць усесаюзны закон аб народнай асветы, які мае сілу і для нас. Але чаму сам беларускі народ не вырашае, на якой мове вучыць яму сваіх дзяцей, якую мову ў сабе дома карыстацца ў справаводстве? На ўвесь свет заяўляем: БССР — суверэнная дзяржава, а гэта дзяржава не можа нават забяспечыць народу права на сваю мову. Як гэта разумець і як можна мірыцца з гэтым? Нехта лічыць, што так патрэбна, што так лепш? Каму, дазвольце запытаць, патрэбна? Для каго — лепш? Для Беларусі? Для нашай культуры? Для лёсу нашага сацыялістычнага нацы? Ці, можа, для дружбы народаў? Для прагрэсу сусветнай культуры?.. Пара, нарэшце, разабрацца ў гэтым разумна, па-чалавечы.

Дзіўная рэч: халтура ў кіно і на тэлебачанні становіцца больш вальючынай і агрэсіўнай, чым раней — да пачатку перабудовы. Здавалася б, дэмакратызацыя і публічнасць дадуць магчымасць здаровым крытычным сілам выкрываць і цясніць яе прэч, каб даць дарогу мастацтву сумленнаму і таленавітаму. Але, мабыць, халтуршчыкі, а яны ўсе і заўсёды — прыстасаванцы, аналізілі лепш падрываванымі да перабудовы — да вынарыстання новых магчымасцей. Асабліва непрыемна бачыць, як завіваюцца на экране ці наля яго людзі цынчыны, рознага рангу блатмайстры ад мастацтва. Глядзіш — і нутром адчуваеш іх маральную нечыстатнасць. Часам аж духу табе дзярэ — столькі бесцырымоннага нахабства, бяздарнага крыўлення і прэтэнцыёнасці выдаецца за сучаснае мастацтва. І самае крыўднае, што ўсё гэта прырываецца сцэгам перабудовы.

Пытанне пра светапоглядныя пазіцыі пісьменніка, пра духоўныя, маральна-філасофскія пошукі яго герояў, — пытанне складанае. На жаль, замест спробы сур'ёзна разабрацца ў

БЫВАЕ, што прачытаеш, здавалася б, грунтоўны том, а так і не зразумееш, дзеля чаго ён усё-такі напісаны.

Між тым нават невялікае апавяданне валодае здольнасцю выразна акрэсліць, выявіць творчае і жыццёвае крэда пісьменніка. Як, напрыклад, «Кроніка Лаўрына Баршчэўскага, рукапіс, знойдзены на гарышчы» Уладзіміра Арлова. «Так доўга ваявалі мы ў чэшскай зямлі, што з'явіліся паміж нас такія, што забываліся мовы сваёй, і вучыў іх я, што няможна чалавеку забываць, хто ён ёсць і з якога ён народа, — разважае герой апавядання, — бо за пашану да свайго будучы гавараць нас людзі з іншых краёў, бязродных жа ніхто не ўшануе. І вучыў я іх, што нельга выракацца тае мовы, з якой ты на свет прыйшоў, бо пусціш у душу мову чужую, і душа твая зменіцца, і не станеш ужо тым, кім на раду табе напісана, а гэта грэх вялікі перад усім светам, бо не скажаш тады свайго слова заапаветнага і не зробіш тое, што пасланы ты на зямлі зрабіць...»

О, як гэта заўсёды было складана: вернасьць уласнаму лёсу, настойлівы пошук адзінай сваёй сцяжыны, каб улілася пакрысе ў агульны чалавечы шлях. І сёння нам, сведкам і ўдзельнікам навукова-тэхнічнага ўзлёту, але і сведкам вялікага сораму яго, каб спраўдзіцца, адбыцца ў гэтым камфортным дытакім зараз уніфікаваным свеце, бадай, жыццёва неабходна звартацца да сваіх вытокаў, крыніц. Часцей прыслухоўвацца да слаўных суайчыннікаў і вось такіх літаратурных герояў, як Лаўрын Баршчэўскі, ад імя якога апавядае У. Арлоў.

Лёс віячбаніна пачатку 15 стагоддзя, «бакаляра ў навуках вызвалены» — падзейная канва, праз якую густа прараствае ўсеагульная чалавечая мудрасць. У цяжкую эпоху выпала нарадзіцца Лаўрыну Баршчэўскаму. Шчодро лілася кроў беларусінаў, бо не маглі мірам падзяліць між сабой уладу вяльможных князі-родзічы. І чаргаваўся год за годам, калі люты голад нішчыў чалавечы жыццё. У гэты час пад Грунвальдам славяне пабілі тэўтонаў. Шмат сіл трэ было проста таму чалавеку, каб ацалець хоць фізічна, не гаворачы ўжо пра авалоданне кніжнай навукай, да якой гарача імкнуўся Лаўрын Баршчэўскі. Сталася так, што ў зямлі чэшскай дадзена было беларусіну наталіць прагу ведаў, «зрабіць тое, што пасланы чалавек на зямлі зрабіць», спазнаць той быццёвы сэнс, без якога сохне і нікне долу дух чалавечы. Цудоўная, неперайманая плынь апавядання — самастойнае рэчышча са сваімі берагамі, дзе бурляць вірыстыя памкненні, горьч, слодыч, нараджэнне і смерць — праз яе, гэтую плынь, вершыцца ў творы далучэнне да вечна жывых ісцін. Расхінаюцца мройныя далаглядзі мінулага, мастацтва творыць цудоўныя сустрэчы, уваскрэшае галасы мінулага.

Калі, дзе сустрэўся У. Арлоў з гэтым сваім героем? І з Ігнатам Грынявіцкім («Першы дзень вясны»), Міколам Гусоўскім («Час чумы»), князем Уладзімірам «Дзень, калі ўпала страля?»

Мабыць, яшчэ да паступлення ў 1970 годзе на гістарычны факультэт БДУ адчуў юнак са старажытнага Полацка патрэбу ў дзейнай прысутнасці на свяце жыцця Францішка Скарыны, Кастуся Каліноўскага, Ефрасіні Полацкай... Усіх іх, розных характарам, талентам, лёсам, але ж адзіны у самаадданай, часта ахвярнай любові да Радзімы, яе насельнікаў, роднае мовы. Любові, якая, калі ўжо была аднойчы, не мінае, а шукае працягу ў сэрцах наступнікаў. Невыпадкава зараз шмат гаворыцца пра тое, што як кожная чалавечая думка, так і парыванне, а тым болей учынак бясконца доў-

жацца ў светлай лучнасці быцця. Тым магутным жывым агні, калектыўным розуме, які ахінае нашу зямную калыску. Той «мыслячай абалончы» планеты (ноасферы), якую адкрыў на пачатку нашага стагоддзя акадэмік У. І. Вярнадскі.

Творчая індывідуальнасць, ды і ўвогуле светаадчуванне разгортваецца з галоўнага, вызначальнага ў чалавеку, асабе. Можна стацца так, што яно, гэтае галоўнае, і не назавецца, не згусціцца, каб замацавацца на ўзроўні маўлення. Але ж неўсвядомленым нават этычным

васць герояў не заўсёды забяспечваецца ў творы мастацкімі сродкамі. Бывае, што асноўны матыў — любоў да Радзімы — проста дэкларуецца як думка, выказанне. Урэшце гэта выдаткі формы, у якой напісана апавяданне. Абцяжочы аўтару быццам бы волю-вольную ў абмалеўцы падзей, унутраных станаў, форма ліста тым не менш патрабуе ўважлівага стаўлення да адбору матэрыялу, што даецца, зразумела, працаю, вопытам. Сведчаннем гэтаму «Кроніка Лаўрына Баршчэўскага» — апавяданне, дзе

чы розных людзей, быццам сістэма кантрастных люстэркаў, высвечваюць характар юнака. Есць адно агульнае, у чым яны — Яніна, Васіль Максімавіч, Бясперсты, гэтыя жыццёвыя антыподы — сыходзяцца ў сваім успрыманні Рамана: неабякавае. Так, Раман Галубовіч з тых прыкметных людзей, якіх можна любіць альбо ненавідзець, прымаць цалкам альбо гэтак жа адмаўляць. Вельмі выразна заяўлены ў ім асабовасць, маральная бескампраміснасць. Ля такіх людзей, як Раман, — прасторна адна-

бо хоча напісаць яго партрэт не на заказ, а так, для сябе, побач з гэтым так званым дзіваком Лісоўскага апякае ўспамін: «Чорныя, з бліскучымі вяршамі боханы на ручніку — два вялікія і малы, падскробак... Яго маленькая школьная акварэль».

Дзаванія забытае, але ж ацалелае вось у таямнічых сховах памяці, нібы ведала памяць, што надыхдзе хвіліна, калі яно яшчэ прыдасца, калі без яго будзе немагчыма.

Два вялікія і малы, падскробак, маці заўсёды пякла такі для яго. І збанок з валашкамі... Ад іх на ручніку лёгкі блакітны водсвет...»

Лісоўскі высаджае, дакладней кажучы, гоніць свайго пасажыра. Ці ўдасца яму гэтак жа лёгка выгнаць тую валашкавую мару, якой ужо здрадзіў аднойчы, якая, аднак жа, яшчэ жывая і стукаецца ў свет...

Малады пісьменнік Кастусь з апавядання «Трое над Атлантайдай» верны сваёй мары, прызначэнню, але ж вось і ён апынуўся ў глыбокім духоўным крызісе. Каб застацца самім сабой, як юнаку з «Водсвету валашак», «ды зрабіць тое, што пасланы чалавек на зямлі зрабіць», паводле Лаўрына Баршчэўскага, Кастусь павінен верыць, што яго кнігі патрэбны людзям. А гэтая вера якраз і разбураецца людзьмі, што бацька ў літаратурнай працы адно спосаб задавальнення сваіх амбіцый і матэрыяльных патрэб. Кідае Кастуся яго Ірэна, жонка, яна хоча жыць «як усе». Кола адчужанасці замкнулася. Здаецца, што Кастусь ужо, «я» тое ўразіўшае яго буслыня падрэзанымі крыламі ў запарку, ніколі не ўзімецца. У паўднёвым горадзе на беразе мора Кастусь не знаходзіць збавення, а толькі марнуе час, які з тупым болям вярэдзіць яго душу.

Пераадоленне героем У. Арлова летаргічнага здранцвення адбываецца быццам бы раптоўна, аднак не насуперак логіцы развіцця мастацкага характару яго героя. Адказнасць за чалавека, двух чалавек, бо смелая, шчырая, амаль падлетак, Галка, што апынулася разам з Кастусём у лодцы без вёслаў, гэтая Галка чакае сына і верыць, што выхавала яго сапраўдным чалавекам насуперак таму, што яе сын, яшчэ ненароджаны, ужо замінае родным, а яна расчаравалася ў яго бацьку — адказнасць за светлы дар жыцця працінае наскрозь Кастуся, абуджае прагу дзеяння, уладна апелюе да самага заапаветнага: «Ён зноў і зноў упарта, сцяўшы зубы, паварочвае лодку супраць ветру, туды, дзе былі агні, дзе быў бераг, дзе далёкая-далёкая ляжала яго зямля. Яна абыдзецца без яго. Але яму без яе немагчыма».

Ужо першыя праявы вопыты У. Арлова засведчылі, што пісьменнік часта выкарыстоўвае як успамін, так і ўнутраны маналог, пакідаючы сваіх герояў адзін на адзін з іх душой. Болей, чым ход падзей, цікавіць У. Арлова разгортванне характару, раскрыццё ўнутранага стану чалавека. Цікавіць тыя мастацкія абсягі, той няпросты псіхалагічны матэрыял жыцця, у рэчышчы якога чакаў добры плён нашых прызнаных лірыкаў, рамантаўкаў у прозе — Я. Брыля, У. Караткевіча, М. Стральцова. Пачынаўся, дарэчы, творчы шлях У. Арлова з вершаў на старонках «Мілавіцы», машынапіснага часопіса, які выдавалі студэнты гістарычнага факультэта. А не так даўно чытачы «ЛіМа» мелі магчымасць пазнаёміцца з яго вершамі ў прозе. У свеце гэтага сумоўя лірыкі з эпікай зусім невыпадковымі бачацца меладыйнасць, настраёнасць апавяданняў У. Арлова.

РАДЗІМЫ Чырвоны ЦВЕТ

Штрыхі да творчага партрэта Уладзіміра АРЛОВА

стрыжнем будзе падтрымліваць чалавека праз усё жыццё.

Наш сучаснік, герой ранняга апавядання У. Арлова «Добры дзень, мая Шыпшына!» не пагаджаецца з любай дзяўчынай у тым, што «каханне — найвышэйшае з усяго, што нараджаецца жыццём». «Не, — сказаў я. — Любоў да роднае зямлі вышэй». Вось яно, выказанае яшчэ з непасрэднасцю пачаткоўца, галоўнае.

Сваю першую кнігу, што пачыла свет у 1986 годзе, пісьменнік, каб, мабыць, звярнуць увагу на канцэптуальную важнасць згаданага тут апавядання, назваў «Добры дзень, мая Шыпшына!». Сціплая шыпшына набыла ў творчасці нашых паэтаў і пісьменнікаў сімвалічнае значэнне вобраза Радзімы, заняла сваё месца ў сістэме духоўных каштоўнасцей беларуса. Успомім ужо класічныя радкі У. Дубоўкі: «О, Беларусь, мая шыпшына, Зялёны ліст, чырвоны цвет!» Селянін Нявада з рамана «Пошукі будучыні» К. Чорнага разважае: «Няма мне жыцця там, дзе не расце тая шыпшына, што ў маім маленстве цешыла мне вочы». Я. Брыль у «Птушках і гнёздах», распавядаючы пра тугу па родным краі, піша: «Як куст шыпшыны, пяшчотна-ружовыя кветкі якое цвітуць пры пясчанай, журботнай дарозе, пакрытыя пылам...» Герой У. Арлова прызнаецца «шыпшына для мяне з маленства — не проста найпрыгажэйшая з кветак, але і нейкі неспасціжны, як ісціна, сімвал».

Свабодны эпістэлярны жанр апавядання даў магчымасць маладому аўтару даволі нязмушана расказаць аб сустрэчы дваіх, нечаканым пазнаванні роднага, паўнае каханні і ростані. Той ростані, якую сустрэча доўжыцца ў бясконцай удзячнасці і надзеі, а духоўны плён гэтых пачуццяў бывае шчадрэйшым за самы шчаслівы саюз дваіх.

Сустрэліся ён, беларус, улюбёны ў горад Ефрасіні і Францішка, яна, літоўка, адданая старажытнай Вільні. Прыгожыя, маладыя, ужо з прачуваннем лёсу свайго, што з гарачага пачуцця да Айчыны васьмь-вось разгорнецца ў справу самога жыцця кожнага з іх. І вось Усяслаў успамінае тыя два цудоўныя, асвечаныя шчасцем тыдні, калі лагода летняй зямлі і іх сустрэча чуліся бясконцамі, вечнымі. Гэты ўспамін Усяслава — пад прызрыстым крылом тугі, без якой не бывае шчасця.

Усё ж трэба адзначыць, што эмацыянальная шматпланна-

шмат разваг, думак, але ж так ладна па-мастацку арганізавана яго тканіна, што ўспрымаецца яно на адным дыханні.

Прыклад «Кроніка...» яскрава даводзіць, якую немалаважную, нярэдка нават вызначальную ролю адыгрывае ў мастацкім творы — падкрэслім, праявім — рытмамелодыка, як форма яго арганізацыі.

Першую кнігу пісьменніка (адрэдагаваў яе на грамадскіх пачатках Міхась Стральцоў, прадмову напісаў Яўген Леўца) склалі апавяданні, а таксама аповесць «І вярталіся мы...». Большасць твораў была ўжо знаёма чытачам па штотыднёвіку «ЛіМ», часопісе «Маладосць». Як слушна заўважыла ў сваёй рэцэнзіі Г. Пойманова («Дарогай пошуку». «Маладосць», 1986, № 12), «вобразы Рамана Галубовіча і яго сяброў («І вярталіся мы...»), Усяслава («Добры дзень, мая Шыпшына!»), Кастуся («Трое над Атлантайдай»), шэрагу герояў «Маўклівага маналогу» складаюцца ў цэласны характар, які праходзіць праз усю кнігу Арлова». Бадай кожны герой У. Арлова нясе ў сабе жыццёвы сцяг ідэяльнае пачуцця самага высокага накалу — любоў да Радзімы, любоў, якая шырока, дзейна ўбірае ў сябе памяць пра мінулае, клопат пра сённяшняе і веру ў будучае роднай зямлі. Удешна, што пры адзінстве маральных пошукаў герояў У. Арлова вельмі індывідуальныя.

Трагічна недарэчна абрываецца жыццё Рамана Галубовіча. На музейным двары позна ўвечары яго забівае п'яны падлетак. Чымсьці незразумелым у сабе, Раман раздражняе Біла, Васюку-Казла і іх хаўруснікаў, гэтых у прынцыпе няшчасных, бо сляпых душою малых людзей. Ці значыць гэта, што са смерцю Рамана зло перамагае?

Аповесць «І вярталіся мы...» пачынаецца ўрыўкамі з дзённіка Рамана Галубовіча. Адзін з іх — ключавы для разумення ўсяго твора: «Таленавіты чалавек можа не паспеець зрабіць шмат, але яго жыццё ўсё адно застаецца на зямлі, як застаюцца сонечныя промні ў зэрнях чырвоных яблыкаў». Зэрнях, якія прарастаюць новымі дрэвамі і множацца на зямлі, хоць вельмі часта знаходзіцца жорсткая рука, якой яны замінаюць.

Светла-журботны вобраз Рамана Галубовіча ствараецца ў аповесці рознымі галасамі. Во-

У дыялогу з Таісай Грамадчанкай («Пад ветразем надзеі», «Малодосць», 1985, № 8) адчулася сур'езная заклапочанасць У. Арлова тым, што чакаюць яшчэ сваёй гадзіны, каб убачыць мастацкае ўвасабленне. Сымон Будны, Васіль Цяпінскі, Сімяон Полацкі і вельмі многія з тых, кім ганарыцца беларускі народ. «Думаю, — засведчыў пісьменнік, — што наша пакаленне адчувае адказнасць за працяг і развіццё традыцыі, заснаванай Уладзімірам Караткевічам».

У першай кнізе У. Арлова яшчэ мала твораў на ўласна гістарычную тэму. Перш чым рашуча скіравацца ў сутарэнні ваякоў, пісьменнік прыглядаецца да свайго сучасніка, каб быццам бы ўпэўніцца ў тым, што свет і мяняецца, ды чалавек у ім узрасце, трымаецца нязменнымі, адвечнымі духоўнымі рысамі і пачуццямі: любоўю, адданасцю Радзіме, дабрэйшай, міласэрнасцю, цярпеннем. Вядома, змяняецца і чалавек, але ж змяняецца ў адпаведнасці з уласцівым яму генатыпам, карэнні якога губляюцца дзесьці ў недасяжных даях, адкуль бруцца агульны ўсечалавечы струмень быцця. Нацыянальнае — жыццёвы артыкул, своеасабліва ахова. Спасціжэнне таго, «што няма, — паводле «Кронікі...», — на свеце чужой праўды, ні чэшскай няма, ні беларусінскай, ні літоўскай, а ёсць адна праўда на ўсіх», магчыма адно тады, калі выпрацаваны жыццёвы крытэрыі на роднай глебе.

Часавыя параметры гістарычных твораў У. Арлова не падаюцца аднастайнаму вызначэнню, бо шляхі яго герояў пралеглі па розных эпохах. Аднак усе яны верныя адной прасторы — азэрнаму краю пад белым бусліным крылом, дзе квітнее ля дарогі цвет сціплай шыршыцы.

Пісьменнік ідзе па гістарычным цаліку з паучцём высокай маральнай адказнасці за мінулае і сённяшняе свайго народа. Шчырай грамадзянскай трывогай прасякнуты яго выступленні ў друку: «Аўтару ўяўляецца, што значная частка беларусаў жыве сёння з пакутным адчуваннем лакун у сваёй гістарычнай памяці. Гэта паучцё адпавядае таму, якое бывае ў чалавека пасля цяжкай вяробы. Ён спрабуе ўспомніць нешта са свайго ўласнага мінулага, ён ведае: там было нешта значнае, але што — ён забываецца». («Когда краснеет Ключ», «Літаратурная газета», 17.02. 1988). Абавязак пісьменніка, гісторыка — узняць мінулае, запоўніць прагалы, якія быццам бы неспрыкметна, але ж грунтоўна, множаць духоўную нішчыўніцу, прагматычнае, утылітарнае стаўленне да жыцця, множаць няўдзячных наступнікаў.

Узаемадзеяннем канкрэтнага нацыянальнага і агульначалавечага забяспечваецца ў творах У. Арлова пераемнасць, адзінасць часоў. Узноўлена на ўласцівым мастацтву законах умоўнасці гістарычная рэчаіснасць, дзякуючы строгаму рэалізму дэталей, псіхалагічнай дакладнасці пачуцця, паводзім, аказвае моцны эстэтычны ўплыў на чытача. На практыцы рэалізуецца тэзіс В. Р. Бялінскага аб тым, што «задача гісторыка — сказаць, што было, паэта — паказаць, як было».

У апавесці «Час чумы» У. Арлоў скіраваў увагу на малазвестны перыяд жыцця Міколы Гусоўскага, паказаў «як было», калі вялікі гуманіст тварыў сваю зорную «Песню пра зубра». То быў найбольш плённы і, мабыць, таму адзін са шчаслівейшых жыццёвых адмежкаў Міколы Гусоўскага. На той час ён суправаджаў свайго мецэна-

та, пасла Каралеўства Польскага і Вялікага княства Літоўскага Эразма Вітэліуса ў яго трэцім знаходжанні ў Вечным горадзе. Тут атрымаў Гусоўскі ад Вітэліуса заказ на паэтычнае распавяданне пра паліванне на зуброў, якім зацікавіўся папа Леў Х Медзчы, а ён жа мог паспрыць еўрапейскай бяспецы. Так у адным моманце, каб спарадзіць шэдэўр славянскай культуры, сышліся паэтычныя мажлівасці творцы і знешняя неабходнасць.

Апіраючыся на гэтыя многія факты і, зразумела, паглыбіўшыся ў паэтычны свет «Песні пра зубра», У. Арлоў стварыў цікавы вобраз Міколы «з-пад Гусава». Пісьменнік паставіў свайго героя побач з рэальным Эразмам Вітэліусам і выдуманай, але такой жыццёва пераканальнай і апавесці, гордай рымлянскай Франчэскай, якую, свабодны ад саслоўных абмежаванняў, Гусоўскі гарача пакахаў. Узаемадзейнічае паэт з шэрагам персанажаў быццам драгарадных, роля якіх, аднак, замацавана тут функцыянальна. Іх прысутнасць, як і вобразамі Эразма і Франчэскай, абумоўлена тое, што ў творы спрацоўвае сістэма ўзаемаадлюстраванняў, узаемадапаўнення. Кампазіцыйны рух цалкам скіроўваецца на разгортванне характараў галоўнага героя. Уласна кажучы, гэты характар падпарадкоўвае і вядзе за сабою сюжэт.

Каб пераканальна паказаць, «як было» шмат гадоў таму назад, У. Арлоў часта выводзіць сваіх герояў на самы край чалавечага лёсу, гатовага вольсць апасці з кроні таемнага дрэва жыцця. Выводзіць на край лёсу, якому яшчэ далёка да асенняе свае пары, які сама ўвабраўся ў сілу.

Ігнат Грынявіцкі («Першы дзень вясны») свядома ўваходзіць у свой апошні, сконны дзень: «Я не буду жыць ніводнага дня, ніводнае гадзіны ў светлы час перамогі, калі народы імперыі стануць вольнымі... Лёс асудзіў мяне, але гэта неабходна. Гэта неабходна дзеля тых, хто прыйдзе пасля нас...» Разам са смерцю Ігната пагасне непаўторны чалавечы свет, што па меры разгортвання твора ўрэшце ўспрымаецца чытачом як уласная страта.

Герой апавядання У. Арлова «Каля дзікага поля» — таксама на краі свайго чалавечага лёсу, але ж, аслабелы ад варожай раны, ён з астатніх сіл імкнецца адзіцца ўглыб жыцця, працягнуць сваю справу. Яму трэба выжыць, каб перадаць у надзейныя рукі свой «пергамен», пранікнуты клопатам пра зямлю рускую. Чыя рука, у якіх абставінах 800 гадоў таму назад стварыла неўміручае «Слова пра паход Ігаравы»? Удадай спробай асэнсавання нязменна дарагой даўніны ўяўляецца гэты мастацкі экскурс У. Арлова. Вобраз параненага баярына кранае нас мужнай духоўнасцю, нязломнасцю волі. Так, пераз мастацкія характары адбываецца «выхаванне гісторыяй» (М. Тычына, «Куды ўпадзе страла? Погляд на гістарычную прозу», «Беларусь», 1988, № 5).

Калі б адбыўся цуд і за адным бяседным сталом сабраліся героі У. Арлова, то, бадай, усе яны пагадзіліся б з неаднойчы згаданым тут ужо Лаўрынам Баршчэўскім: «З усіх турботаў роду чалавечага самы вялікі клопат — аб Радзіме. Дзеля прышласці яе аддаюць людзі маенасць і жывоў свой і жывуць шчасліва, а пасля смерці славяць нашчадкі іхня імёны». З клопатам аб тым, каб красаваў Радзіму чырвоны цвет, плённа працуе У. Арлоў у роднай літаратуры.

Галіна ТВАРАНОВІЧ.

ЧЫТАЮЧЫ ЧАСОПІСЫ

НАСУСТРАЧ ЧАСУ І ЧЫТАЧУ...

Перысдыка сёння, як вядома, надзвычай багатая на вострыя публіцыстычныя матэрыялы. Асабліва ўсесаюзная. Прыйдзе чарговая пошта, толькі паспявай вырашаць, з чым адрозна знаёміцца, а што на заўтра адкласці.

Прыемна, што на гэтым усесаюзным фоне не губляюцца і нашы рэспубліканскія часопісы. Няхай і не ў кожным нумары, але абавязкова ў іх ёсць матэрыялы, якія проста нельга не прачытаць. Не памылюся, калі скажу, што многія яшчэ знаходзяцца пад уражаннем другой часткі «Аповесці для сябе», якую ў дванацятым нумары за мінулы год апублікаваў «Нёман». Самае што ні ёсць свежэе ўражанне — новая апавесць В. Быкава «Аблава» (яна заслужоўвае асобнай гаворкі) і дзёнікавыя запісы У. Караткевіча ў першым нумары «Полымя». Змястоўны і першы нумар «Малодосці». Найперш актывізуе думку новы раман Г. Далідовіча «Свой дом», шмат у чым новае слова пра рост і развіццё нашай нацыянальнай свядомасці, пра тое, як беларусы «людзьмі станавіліся». Аднак зноў жа — пра гэты твор трэба гаварыць асобна.

Адкладваю стос сталічных выданняў і для таго, каб яшчэ раз перагарнуць, больш уважліва перачытаўшы першы ў сёлетнім годзе нумар «Беларусі».

Не бяруся гаварыць пра вокладку, пра тое, ці выйгрышна размяшчаць здымак гарызантальна. Тут могуць быць розныя меркаванні. Адно відавочна: як і ў папярэднія гады, часопіс спрабуе эксперыментаваць, шукаць.

Ну ды па вокладцы сустракаюць, а па зместу паважаюць. Безумоўна, прадумана падзежны матэрыялы, прысвечаныя 70-годдзю ўтварэння БССР і Кампартыі Беларусі. Няма ў іх назойлівай станючэсці, адсутнічае тэндэнцыйная агіткаваць, ёсць жа самі факты, прытым унікальныя, якія даўно сталі гісторыяй і якія на сённяшні дзень не страцілі сваёй надзейнасці.

Скажам, падборка «Важнейшыя вехі станаўлення Беларускай ССР». Позірк запяняецца на вытрымкі з пастановы VII з'езда КП(б)Б па нацыянальным пытанні — аб неабходнасці ўключэння ў састаў Беларускай ССР раёнаў з пераважна беларускім насельніцтвам. Датавана сакавіком 1923 года. Ды, як і тады, актуальна: «Блізкае сялянству па сваёй

сутнасці савецкае заканадаўства і кіраўніцтва не заўсёды ўспрымаюцца з дадатковай яснасцю з прычыны таго, што падаюцца на незразумелай мове. Карыстанне мясцовымі мовамі павінна атрымаць шырокае распаўсюджанне і сусветную падтрымку партыйных і савецкіх органаў».

Сёння і руская мова, канечне, сялянству зразумелая, ды толькі не павінна яно цурацца і сваёй, роднай, а гэта ўжо сапраўды залежыць ад партыйных і савецкіх органаў. Сугучна той даўняй пастанове выступленне Г. Бураўкіна «Калі я ўсвядоміў сябе беларусам...» Вызначальныя рысы гэтай споведзі — абгрунтаванасць меркаванняў, глыбокая, трывожная зацікаўленасць і ўсхваляванасць тым, як гэта сталася, што сёй-той пачынае саромецца свайго роднага слова: «Нам, беларусам, яшчэ трэба ўсё гэта да канца асэнсаваць, сумленна і настойліва параіўшыся з Леніным, і нарэшце ўсею грамадой усвядоміць сябе нацыяй, народам, дзяржавай — з даўняй і новай гісторыяй, з вэкавымі традыцыямі і даўгачаснымі перспектывамі, з уласнымі песнямі і годнасцю, каб і на наступным свяце з поўным правам сказаць сваёй роднай зямлі, як гаварылі ёй да нас, як павінны сказаць і пасля нас: дзякуй, што ты ёсць на свеце, жыві вечна!»

Дарэчы, і чарговая старонка «Анталогіі беларускай паэзіі 20-х гадоў» — з ёй, нагадаю, мы знаёміліся леташні год — таксама ў пэўнай меры адказвае, што рабіць, каб не страціць пачуцця нацыянальнай годнасці, не застацца людзьмі без роду і без племені. Урываюцца з паэмы Л. Родзевіча «Беларусь» знамянальны тым, што ў ім, — хочацца пагадзіцца са складальніцай анталогіі І. Багдановіч, — ідэалізуецца свабода народнага Духу, які толькі здатны на творчасць, на гістарычны ўзлёт. «Гаспадарскі лад» бачыцца нечым надворным, тым, што само сабой далучыцца да вызваленага Духу».

Вызваліцца сапраўды трэба. І ад друку «застойных» гадоў, і катэгарычных меркаванняў тых, хто ў цяперашніх зменах у жыцці грамадства гатовы бачыць небяспеку самому грамадству, пайбываецца, каб не давялося зноў «шукаць» якую-небудзь «цвёрдую руку». Урэшце рэшт, усе гэтыя праблемы з уласцівай яму адкрытасцю і бескампраміснасцю закранае В. Быкаў у адказе на пытанні

Г. Грыбоўскай. Сімтаматычная назва гутаркі — «Выпрабаванне дэмакратыяй». Чытаеш яе і яшчэ раз пераконваешся, наколькі паслядоўны і наступальны — у добрым сэнсе слова — Васіль Уладзіміравіч, калі справа тычыцца перабудовы, як змагаецца за яе сваім словам, якое ніколі не «прыглянювала» рэчаіснасць.

Слова ж гэтае не абмянае сённяшніх падзей, аднак гэтаксама ўважліва ўглядаецца яно і ў дзень заўтрашні. Але пра што ён пісаў, ні гаварыў В. Быкаў, ён добра разумее: «Гарантам ад усіхкіх нечаканасцей у наш час, мне здаецца, можа быць толькі грунтоўная дэмакратызацыя ўсіх сфер жыцця на ўсю глыбіню і на доўга».

Ёсць у першым нумары «Беларусі» і шэраг іншых матэрыялаў, якія зацікавяць чытачоў розных катэгорыяў. Напрыклад, гутарка В. Лапіна з былым шафэрам Ф. Э. Дзяржынскага Сяргеем Рыгоравічам Ціхамолавым, якая дазваляе выйсці за межы хрэстаматыйнага ўяўлення пра «жалезнага Фелікса», больш убачыць і зразумець яго, як чалавека. Апавяданне «Як памёр Даніла Штоўба» напісана Г. Марчуком з уласцівай яму нечаканасцю ў абмалёўцы персанажаў, у выбары сюжэтных хадоў і калізій. Гэткі ж нечаканы і В. Гігевіч у сваёй апавесці «Штучны розум», якую часопіс пачаў публікаваць. Хаця чаму «нечаканы»: аўтар з твора ў твор, на розным матэрыяле, узнімае праблемы, якія ўзнікаюць у грамадстве ў сувязі з яго далейшай урбанізацыяй.

У апошні час нашы часопісы імкнуцца выходзіць за межы рэспублікі ў прыцягненні для выступлення на сваіх старонках кампетэнтных суб'ядзнікаў (запомнілася інтэрв'ю з А. Гарчаковым у «Палітычэском сабеседніку», у першым нумары «Крыніцы» з успамінамі пра Ю. Трыфанава выступае Р. Мядзведзёў). Не засталася ўбакі і «Беларусь». Госьць рубрыкі «Беларусь: погляд збоку» вядомы акадэмік Л. Абалкін. В. Жук, які гутарыў з ім, змог павесці гаворку так, што ва ўсёй вастрыні паўстаюць асобныя праблемы эканамічнага жыцця рэспублікі.

Матэрыялы, пра якія я гаварыў, далёкія ад сенсацыйнасці, яны нават у нечым звычайныя. Але звычайнасць гэтая не тое слізганне па паверхні, што назіралася ў перысдыцы раней. Звычайнасць гэтая: высокі ўзровень — публіцыстычны і мастакоўскі, на які ўжо змаглі выйсці лепшыя нашы рэспубліканскія выданні, шукаючы свайго чытача.

Словам, я не пашкадаваў, калі, адкладаўшы ўбок прэстыжныя саюзныя выданні, яшчэ раз перагарнуў старонкі першага нумара «Беларусі».

М. АНДРЭЯЧАНКА.

ВЕЧАРЫ, СУСТРЭЧЫ

АГНІСТАЕ СЛОВА ПАЭТА

У гэтыя лютаўскія дні народнаму паэту Беларусі Арыдзею Куляшову споўнілася 6 семдзесят пяць гадоў. Лёс не даў яму магчымасці спаткаць гэты юбілей. Ды толькі паэт-па-ранейшаму з намі. Ён жыве ў неўміручых радах яго вершаў, паэмаў, ва ўдзячных успамінах тых, хто ведаў яго і з кім ён сустракаўся.

Вечар, прысвечаны 75-годдзю з дня нараджэння А. Куляшова, адбыўся ў Доме літаратара. Вядучы вечара першы сакратар СП БССР Н. Гілевіч, народны артыст СССР І. Лучанок, заслужаная артыстка рэспублікі Т. Раёўская, І. Чыгынаў, А. Капусцін, П. Прыходзька, А. Письмянёў гаварылі пра А. Куляшова

Не толькі як пра паэта, але і як пра камуніста, грамадзяніна, чалавека. Прагучалі вершы, прысвечаныя А. Куляшову.

Прысутныя пазнаёміліся таксама з творамі паэта, песнямі на яго словы.

Фота Ул. КРУКА.

Паэзія

Леанід ГАЛУБОВІЧ

Алегу МІНКІНУ

Свабодных слоў не стану ўладаром,
Хоць цяжка ім з маёй душы-святліцы
Прабіцца ў свет,

пакутніцкім святлом
Вывечваючы духу таямніцы...

І ўсё ж ты не шкадуі мяне, — любі,
І зразумець спрабуі жывое слова,
Бо ўсе любові нашы — на крыві,
А разуменне — той крыві выснова
З Прамаці Чалавечай і да нас.
...Галіны сохнуць, ды жыве карэнне...

І колькі часу цягнеца той Час
Ад Першатворцы да вянца тварэння!

...І ўжо не мае слова моцы той,
Якую мела ў вуснах першародных,
І ўсё цяжэй на мове — нам святой —
Апець Айчыну ў час яе гаротны...

Я здаравею розумам.
Я забываю догмы.
Не выбіраю позу я,
Каб паказацца добрым.

Не выбіраю сытасці,
А выбіраю волю.
Не папрашу я літасці,
Каб перайначыць долю,

А для душы — прачуласці.
Паменш бы ёй спачыну,
Каб больш свядома чулася
Гаворка пра Айчыну.

Прэлюдыя зімы

Пад час абрыдлай восеньскай імжы
Не ў радасць мне лубочнае пісанне
На голым аптымізме...

Хоць ілжы.
І, вось, — зіма, раптоўна, як адхланне.

Бы сотні растрывожаных надзей
Мой захалпілі стан у беспрабудным сне...
І ўсё ж скрозь сон, як скрозь дзіравы
мех, —

Світае...
Душа мая ўся шырыцца, расце
Пачуццямі,

як гэты першы снег,
Як белы снег,

як чысты снег,
Крылья...

Нам рана ставіць свечку па былому.
Вялікі грэх той тлумны час клясці.
Нібы пры маці — дзіцяню малому,
Мне пры табе, мінулае, ісці.

О, як душа бяздзейсна задубела!
І як атрутны доўга сходзіць хмель...
«Дэвай! Дэдзім! Навалімся! Наспела!» —
Той крык, бы Анатоля з канопель.

Так захламілі лозунгамі шлях —
З-за транспарантаў свету ўжо не бачна.
Глядзі: гультай. А як шыкуе смачна!
Трыбун гудзе, нібы пад ветрам гляк...

А бацька мой, як быў ён з сахаром,
Так і стаіць пры ім і з ім звякуе...
Дабро заўсёды множыцца добром,
А зло за ім у прыцемках цікуе.

І — ПРАУДЫ — што ж, няма пад
нашым небам!?

І ні людскі, ні Божы ў сілах суд!
О! Лепш тады адзіным жыў бы хлебам,
Душу тады б не вызваляў ад пут...

Айчына, дух твой вырвецца з сіла!
І новыя абдыдзе мудра пасткі.

А будучыня толькі ў тых была,
Хто час тварыў, а не чакаў, як ласкі.

Светлай памяці цёткі ВОЛІ

Рукі спачыну не ведалі ў цёткі —
Плэхалі ў ночвах, бы жававыя плоткі,
Лёткія, быццам птушыныя крылы...
Пралі, калолі, палолі, варылі...

Клалася позна, рана ўставала.
Богу малілася, дзецім спявала.
...Бела да костачак рукі адмыты.
Белай хусцінкай навекі акрыты...

Пастскрыптам

Любоў малітваю была
І забаронным плодам.
І з небыцця вярнуць магла,
Крануўшы мімаходам.

Ад сонца я твайго аслеп
Вясновым днём зялёным,
І надкусіў твой дзённы хлеб,
І сцёр твой пот салёны...

І, пэўна, зведзеў да канца
Любві зямныя мукі.
І ўсё ж не стаўлю ёй вянца,
Хоць размыкаю рукі

З рукамі любай, што была
Малітваю і хлебам,
Што з небыцця вярнуць магла,
Адкуль вярнуцца трэба...

З КОЖНЫМ днём усё менш застаецца ў жывых удзельнікаў Вялікай Кастрычніцкай сацыялістычнай рэвалюцыі, грамадзянскай вайны, тых, хто выконваў заданні першых пяцігодкаў, праводзіў індустрыялізацыю і калектывізацыю краіны. На жаль, не толькі ўзрост таму прычына. Сёння ўсе мы добра ведаем, што па іх бязлітасна прайшла сталінская каса ў трыццатыя гады. Ацалелі, выжылі нямногія. Сярод гэтых нямногіх — Апанас Фёдаравіч Кавалёў, які з верасня 1937 года па студзень 1939 года быў Старшынёй Савета Народных Камісараў Беларускай ССР, выбіраўся дэпутатам Вярхоўнага Савета СССР і адначасова дэпутатам Вярхоўнага Савета БССР, уваходзіў у склад Бюро ЦК Кампартыі рэспублікі. Роўна пяць дзесят гадоў назад яго арыштавалі. Як «вораг народа» А. Кавалёў тры гады правёў у турмах, мужна вытрымаў усе здзекі і катаванні сталінскіх інквізітараў, не падпісаў ніводнага з ілжывых абвінавачванняў.

«Звон мой — праўда» — так называў Апанас Фёдаравіч сваю дакументальную аповесць, якая летась была змешчана ў чэрвеньскай кніжцы часопіса «Нёман». Твор выклікаў вялікую цікавасць чытачоў, што засведчылі іх лісты ў «Нёман» і асабіста А. Кавалёву.

Я ў «ЛіМе» пісаў ужо пра гэтую аповесць, якая стала адначасова і рэвізіяй на загінутых, і гімнам тым, хто, нягледзячы ні на што, выжыў. Пісаў тады ж, неўзабаве пасля яе апублікавання. Тады ж узнікла жаданне сустрэцца і з самім Апанасам Фёдаравічам — пагаварыць аб тым, што ў кнігу не ўвайшло, застаўся на розных прычынах за яе старонкамі. Ды сталася так, што сустрэча ўсё адкладвалася і адкладвалася — аж да пачатку сёлетняга года.

Першае ўражанне пры сустрэчы — перад табой чалавек, якога ведаеш. Уражанне гэтае, хутчэй за ўсё, ад здымка, змешчанага ў тым жа нумары «Нёмана». Зрэшты, Апанас Фёдаравіч сваім знешнім выглядам, манерай паводзін, гаворкі вельмі нагадвае нашых ветэранаў векапомных дзён, старых рэвалюцыянераў-бальшавікоў. Падцягнуты, не па гадах рухавы, бадзёры.

Восемдзят пяць споўнілася Апанасу Фёдаравічу. Але памяць застаўся светлай, незамутнёнай. Азірнецца ў гады свайго юнацтва — і пасвятлее твар, загарыцца пагляд.

Калі пачалася Кастрычніцкая рэвалюцыя, мне споўнілася толькі чатырнаццаць гадоў. Цяжка было разабрацца ў тым, што рабілася наўкол, падзеі набягалі, нелі з сабой столькі новага і незвычайнага, небывалага, што дух займала. Кожны дзень прыносіў навіну. У валасным упраўленні змянілася кіраўніцтва, замест старшын і пісара прыйшлі новыя людзі, якія гаварылі пра рэвалюцыю, заклікалі ўсталёўваць і бараніць Саветскую ўладу. Мы, школьнікі, не пранусілі ніводнага мітыngu. Адрэзу ж навучыліся разбірацца, хто выступае ад імя бальшавікоў, а хто толькі прыкрываецца бальшавіцкімі фразамі, а на самай справе падзяляе па-

зіцы эсэраў ці Беларускай Рады. Не магу забыць і таго моманту, калі загадчык нашай школы Васіль Самуілавіч Бірыч зняў са сцены партрэт Мікалая II і загадаў мне выкінуць яго на сметнік.

Апанас Фёдаравіч, не задумваючыся, прыгадавае даўнія падзеі, прытым так, быццам былі яны ўчора, аздабляючы свае згадкі цікавымі, «непрыдуманымі» падрабязнасцямі.

Рэвалюцыйныя настроі ўзялі высковую беднату, абудзілі яе. Сяляне воласці цікавіліся падзеламі, імкнуліся разабрацца, якая партыя, у які бок «цягне». І до-

лавецым лозунгам: лес сякуць — трэскі ляцяць. Да чаго гэта прывяло, сёння мы добра ведаем. Як ведаем і тое, што сумленным людзям, якія ў тых гадах займалі адказныя пасады, даводзілася вельмі нялёгка. Штодня даводзілася хадзіць па лязу брытвы. Адзін неасцярожны крок і... Але ж былі і другія, якія, слепа паверыўшы ў таго, хто падначаліў сабе волю і аўтарытэт партыі, самі садзейнічалі беззаконню, абгаворвалі гэтых жа

міў, што мой намеснік па СНІ БССР Цёмкін займаецца шкідніцтвам. Я запытаўся, чаму пра гэта не было паведамлена мне. Бергман нахабна адказаў, што ён не абавязаны мне дакладваць. Я не стрываў, заявіў, што патрабую, каб даручылі мне самому разабрацца са справай Цёмкіна. На гэта Волкаў, які выконваў абавязкі першага сакратара ЦК КП(б)Б, адказаў, што органы НКУС ведаюць, што робяць, і ім неабходна давяраць. Пры выключэнні Цёмкіна з партыі ўсе прагаласавалі «за», адзін я — «супраць». І запатрабаваў, каб гэта занатавалі ў пратаколе. Калі давялося неўзабаве быць на ад-

ПАМ'ЯЦЬ СУМЛЕННЯ

Некалькі імгненняў з жыцця былога Старшыні Саўнаркома БССР, вязня сталінскіх турмаў А. Ф. КАВАЛЁВА

ма, і на вуліцы, і на лузе ці ў полі абмяркоўвалі убачанае і пачутае. А мы, падлеткі, ля старэйшых — лавілі ўсё на ўсе вушы. Менавіта тады я і зразумеў, што Саветская ўлада — гэта наша ўлада, улада працоўнага народа.

У 1922 годзе стаў камсамольцам. Жыццё стала яшчэ больш напружанае, імклівае і, вядома ж, вельмі цікавае. Нішто ў вёсцы не праходзіла без удзелу камсамольцаў: ліквідацыя непісьменнасці, збор сродкаў у дапамогу палітычным вязням, аднаўленне чыгуначнага шляху ад станцыі Прыліма да Барысава, дапамога чырвонаярмейскім сем'ям, правядзенне палітмасвай работы сярод несаюзнай моладзі, суботнікі і нядзельнікі...

Праз чатыры гады стаў камуністам, выбіраўся членам сельскага Савета, старшынёй сельскага спажывецкага таварыства, старшынёй Лошніцкага сельскага Савета Барысаўскага павета. Усё гэта і было маім працоўным і палітычным універсітэтам...

Слухаю, не перапняю свайго субяседніка. Толькі тады, калі ён пачынае расказваць аб тым, як стаў байцом часцей асобага прызначэння, не стрымліваюся і пытаюся, ці не парушалася ўжо тады сацыялістычная законнасць, ці не даводзілася яму асабіста сутыкацца з такімі парушэннямі.

Галоўная задача часцей асобага прызначэння (ЧОН) была барацьба з бандытызмам, з марадзёрствам. Узначальвалі гэтыя часці вольтэйскага намендзіры і палітработнікі. Так, рэвалюцыйныя ваенны савет узначальваў І. П. Убарэвіч, камандуючы часцімі асобага прызначэння Беларусі быў І. А. Адамовіч, начальнікам штаба — А. М. Красоўскі. Фактаў беззаконня ў дачыненні да насельніцтва не ведаю, не даводзілася сутыкацца з імі. Караліся тыя, хто выступаў супраць Саветскай улады, перашаўджаў усталюванню новага жыцця, з'яўляўся ворагам...

Так, былі і ворагі. Тыя, што не толькі не прынялі рэвалюцыю, але і сустрэлі яе ў штыкі. Але ж неўзабаве ворагі пачалі вышуквацца і нават стварацца. У адпаведнасці з антыча-

сумленных і чыстых, як і самі, каб неўзабаве і самім трапіць у лагер «ворагаў народа».

Менавіта ў гэтыя гады знаходзіўся на адказных пасадах і Апанас Фёдаравіч; гады яго партыйнай работы супалі з пікам рэпрэсій. Асабліва ж сутыкнуўся ён з беззаконнем, калі быў на пасадзе Старшыні Савета Народных Камісараў Беларусі. Таму і не мог не задаць Апанасу Фёдаравічу пытанні: «Ці верылі вы, што арыштаваныя таварышы — сапраўдныя ворагі народа?»

Тады я часта задаваў сабе гэтае пытанне: «Адкуль раптам у нас узлялося столькі «ворагаў народа»? Задаваў і не мог знайсці на яго адказу. Усюды «шкіднікі, шпіёны, дыверсанты»... Адбыўся нейкі масавы палітычны псіхоз, пад уплыў якога трапілі тысячы людзей. Буду шчырым, пад яго уплывам і мне часам пачынала здавацца, што ёсць у краіне сапраўдныя ворагі Саветскай улады і партыі. Але чым часцей сутыкаўся з арыштамі добра знаёмых мне людзей, тым больш сумняваўся ў іх віноўнасці.

А ворагаманія працягвалася. На XVI з'ездзе КП(б)Б, на якім я быў дэлегатом ад Віцебскай партыйнай арганізацыі (тады я працаваў у Віцебскім сакратаром парткома швейнай фабрыкі «Сцяг індустрыялізацыі», быў інструктарам, намеснікам загадчыка аддзела прапаганды і культуры, першым сакратаром Віцебскага гаркома партыі), у дакладзе сакратара ЦК КП(б)Б Шаранговіча суцэльным патокам ліўся бруд на «шкіднікаў», «дыверсантаў», «шпіёнаў», якіх «трэба вылоўліваць і знішчаць». Некаторыя дэлегаты не вярнуліся са з'езда на работу — іх арыштавалі. Скончыў жыццё самагубствам Чарвякоў. Загінуў у засценках НКУС Галадзед. Пасля гэтых падзей я зусім іншымі вачыма пачаў глядзець на жыццё. Я ўжо не верыў, што вакол столькі «ворагаў народа».

«Ворагаў» між тым выкрывалася ўсё больш і больш. Па-ранейшаму на пасадках бюро ЦК КП(б)Б абмяркоўваліся пытанні выключэння з партыі людзей, якіх я добра ведаў, з якімі поруч працаваў. Аднойчы нарком Бергман паведа-

ным прыёме ў Молатава, я раскажаў яму і аб гэтай справе, і аб тым, што Волкаў патурае ва ўсім Бергману. У адказ прагучала літаральна наступнае: «Вы, беларусы, не любіце прыездных». Пасля такіх слоў мне засталася адно, як кажуць, прыкусіць язык. У такіх абставінах вельмі цяжка было нешта зрабіць, тым больш супрацьстаяць ім...

Апошнія словы Апанаса Фёдаравіча прагучалі надта ж скурушліва. Тое баліць яму і сёння. Ён, сумленнейшы чалавек, нічога не мог зрабіць, бачачы, як ламаліся лёсы людзей, з якімі працаваў, каму давяраў.

А далей было тое, пра што і расказваць цяжка, пра што ўжо сказана ў аповесці «Звон мой — праўда»:

«Прачнуўся ад моцнага штуршка ў спіну. Каля ложка стаялі тры чалавекі, апранутыя ў шынялі. Двое схалпілі мяне за рукі, трэці пачаў шукаць пад падушкай, палез пад матрац. Астатнія стоўпіліся ля дзвярэй, ля акна.

— Дзе зброя?

— У мяне няма зброі.

— Хлусіш! Дзе зброя? — сярдзіта закрычаў той, які абшукваў.

— Няма ў мяне зброі, — адказаваў я, стоячы пасярод пакоя ў нацельнай бялізне. Двое моцна трыма-лі мяне за рукі.

Старшы па званні, лейтэнант НКУС, прад'явіў ордэр на арышт і вобсык, падпісаны наркомам унутраных спраў БССР Л. Ф. Цанавам.

— Вы не маеце права мяне арыштоўваць, — заявіў я. — Я дэпутат Вярхоўнага Савета СССР і БССР, член ЦК КП(б)Б. Я пратэстую супраць гэтага беззаконня.

Неўзабаве ён зведзеў яшчэ і не та-

...Вера...

Чарвячны рух чаргі —
За плоцкім і духоўным...
Крамольны знак тугі
На ўсім, як знак ахоўны.

Як доўга ён паўзе,
Чарвяк бясконцай веры...
І я стаю ў чарзе:
Няўжо зачыняць дзверы,
І той чарвяк згрызе
Апошні стос паперы
Са словамі той веры,
Якой збалелі ўсе?

Вольная ода паэзіі

Любіце паэзію
Ціха, наўзрыд —
Мару-гарэзію,
Думкі рытм.

Душой адчуўце
Гістарычны эмест
У нашых пачуццях
Продкаў замес:
Добра, нянавісці,
Любові, вольніцы...
З далёкай даўнасці
Пра гэта помніце!

Як помніў Сімяон Полацкі,
Бунтарны Янка Купала...
Глядзіце, каб новыя поплуцы
Душу, як стэл, не стапталі!

Паэзія — гэта цяжар
Не толькі ўласнай душы.
Паэзія — лёс і дар
Расп'ятым быць на крыжы
У бязмежным полі
Народнай долі...

У наш высакосны час
Яе паўсюль беражыце.
Хай плача ў душы у вас,
Як перапёлка ў жыцце...

Восеньскае бяссонне

Якія бясконцыя ночы!
Якія кароткія дні!
Бяссонныя цёмныя вочы
Застылі ў сваёй глыбіні.

Няшчадная цяжкая дума
Трывожыць азмрочаны час.
Галіны адвечнага дуба
Аголеным нервам крычаць.

То з'явіцца месца, то згіне...
Як хваляй, нахлыне імжой...
Пачуцці і думы палягія
Навекі заснуць пад душой.

І блізкае стане далёкім,
І далеч падступіць на міг...
І вечнасці чуйныя крокі
Заціхнуць ля вокан маіх.

То голле адвечнага дуба
Вятры расстройжана гнуць...
Няшчадная цяжкая дума —
Памерці лягчай, чым заснуць.

Спрадвечны роздум

На сонечным пагосце —
Высокія дубы.
Сюды прыходжу ў госці
Без слёз і без жалыбы,

А проста так, падумаць
Ля нейчай там пліты,
Што ляжаш тут, пад дубам,
Не сёння-заўтра ты.

Твае сапрэюць косці
І вып'юць сок дубы,
І — нехта прыйдзе ў госці
Без слёз і без жалыбы...

Х. Л.

Такі мне выпаў лёс:
Не ўмею гпаць прыгожа,
Саромеюся слёз,
Жыву не надта гожа...

Хто ў свеце з нас прарок?
Пакуль яно ў сакрэце.
Ды свет мне не агорк
І ўсё жывое ў свеце.

Люблю набожны люд
Адвечнае Радзімы.
Бог — той, каму я люб,
І той, хто мной любімы.

А ўсё, што для душы
Спрадвечу неабходна, —
Як нова не скажы —
Заўжды неверагодна.

кое. Пра гэта ён і расказаў у сваёй аповесці, задума якой узнікла тады, калі з'явілася жаданне асэнсаваць перажытае. Не толькі для сябе, але і для іншых. Можна быць, найперш для іх: каб ведалі гісторыю без «белых плям».

— Пачаў пісаць аповесць адразу пасля выкрыцця культуры асобы Сталіна. XXII з'езд КПСС умацаваў маю веру ў тое, што стаю на правільным шляху. Скажу шчыра, лічыў сваім партыйным і грамадзянскім абавязкам сказаць людзям праўду, агаліць зло ва ўсёй яго непрыкраванасці і подласці. Паказаць катаў і іхніх ахвяр, ахвяр беззаконня і насілля. Паказаць пакуты і гібель ні ў чым не вінаватых людзей.

Аповесць была закончана ў 1963 годзе. Але знаёмства чытача з ёй затрымалася на цэлых дваццаці пяці гадоў. Пачаліся, як мы цяпер нажам, «застойныя гады». Усе творы, у якіх выкрывалася беззаконне ў час культуры асобы Сталіна, былі схаваны ад чытача. Я таксама вымушаны быў схаваны сваю рукапіс да лепшага часу. Цяпер, дарчы, аповесць «Звон мой — праўда» рыхтуецца да выпуску асобнай кнігай у выдавецтве «Беларусь»...

З вышыні нашай сённяшняй дасведчанасці і інфармаванасці хочацца яшчэ раз звярнуцца да апошніх старонак аповесці А. Кавалёва. Там, скажам, аўтар называе такія імёны: лейтэнант Фёдаравіч, старшы следчы Лебедзеў, начальнік следчай часткі Соцікаў, следчы Ісаеў... Магчыма, гэтыя людзі жывуць і сёння, жывуць паважанымі «ціхімі пенсіянерамі»: разводзяць кветачкі, рыбалкай захапляюцца, паляваннем, гадуецца унукаў. Не хоча пра іх успамінаць Апанас Фёдаравіч. Але я ўсё ж спытаў у яго пра іх далейшы лёс. Спытаў таму, што ёсць і сёння тыя, што хочаць «дозаваць» праўды аб мінулым, што абельваюць Сталіна і нават выступаюць у яго абарону. Апанас Фёдаравіч развёў рукамі: не, пра далейшы лёс сваіх катаў ён нічога не ведае. А сам, між тым, загаварыў пра іншае...

— Чалавек, калі ён не адчувае за сабой ніякай віны, становіцца надзвычай моцным. Само сабой, вядома, калі ў гэтага чалавека ёсць воля, усведамленне адназначнасці перад людзьмі, слябрамі, знаёмымі. Прымяненне ж фізічнага насілля даводзіць да поўнай адсутнасці пам'яці. Чалавек гальванізуецца страхам болю, і ў такім стане ён можа шмат нагаварыць і на сябе, і на іншых. Вось тут якіраз і патрэбна сіла волі, каб не страціць розуму, правільна мужнасці: лепш памерці, чым паклёпнічаць на слабе і на іншых. Такі, калі хочаце, загад самому сабе. Вядома, выстаялі нямногія...

Мемуары А. Кавалёва цікавыя і тым, што яны знімаюць хрэстаматычныя глянцы з тых, каго мы дагэтуль бачылі крыху ў іншым святле. Прыгадаем, напрыклад, імя Панцеляімона Кандраціча Панамарэнкі. Тое, што піша пра яго Апанас Фёдаравіч, не надта сугучна нашым ранейшым уяўленням пра гэтага чалавека.

— Для таго, каб сказаць праўду і пра таго ж Панамарэнку, і пра іншых тагачасных кіраўнікоў, неабходна шмат працаваць з дакументамі, пакарпацца ў архівах. Гэта лепш за ўсё рабіць гісторыкам. Я ж магу гаварыць толькі тое, што тычыцца мяне асабіста, людзей, якіх ведаў я добра. Дык вось. З усёй

Першы сакратар ЦК КПБ Ц. Я. КІСЯЛЕЎ уручае А. КАВАЛЁВУ знак «50 гадоў у КПСС». 1982 год.

адназначную мушу сказаць: у маёй трагедыі ёсць віна і Панамарэнкі. З ім мы былі добра знаёмы. На XVII з'ездзе КП(б)Б (чэрвень 1938 года) разам выбраліся ў члены ЦК. Тады ж Панамарэнка быў выбраны першым сакратаром ЦК Кампартыі Беларусі. Жылі мы на адной дачы ў Драздах, нават абедалі за адным сталом. Ды і спрацаваліся, здавалася.

Тым не менш, Панамарэнка самачына, без абмеркавання на Бюро ЦК даў згоду на мой арышт. Гэтакасама, без абмеркавання на бюро і на сходзе партарганізацыі, былі арыштаваны другі сакратар ЦК КП(б)Б А. А. Анянцёў, сакратар ЦК В. Д. Патапейка, народны камісар асветы В. І. Пяваараў і іншыя. Усіх Панамарэнка сам аддаў на расправу Цанаве, і ўсе яны, ні ў чым не вінаватыя, загінулі.

Мяне ж тры з паловай гады трымалі ў турме. Пасля паўторнага следства пастановай Пракуратуры СССР я быў апраўданы, але чаканай свабоды так і не убачыў. Яшчэ паўтара года правёў у турмах — Бутырская, Мінская, Полацкая, Цюменская, Табольская. Разлік катаў быў прости: знішчыць голадам у турмах. Яны былі недалёка ад мэты — я цяжка захварэў на туберкулёз лёгкіх.

Вызвалілі мяне толькі ў красавіку 1942 года — з Табольскай турмы № 5. Я шмат разоў пісаў на імя Панамарэнкі, прасіў аднавіць мяне ў партыі, але адказу так і не атрымаў. Тройчы давалася звяртацца ў партантробу пры ЦК ВКП(б). Толькі пасля гэтага мяне выклікалі ў Маскву і аднавілі ў партыі. Панамарэнку нічога не заставалася, як разыграць ролю гэтага захавальніка справядлівасці: маўляў, увесь час думаў пра мяне, патрабаваў ад следства аб'ектыўнага стаўлення да маёй справы. Не адзін раз паўтараў: «Даравайце сабе не магу, чаму не заняўся вашай справай!»

Ён мог такое гаварыць, бо тады я нічога не ведаў аб пастанове Пракуратуры СССР аб маім вызваленні яшчэ ў кастрычніку 1940 года. Панамарэнка ва ўсім імкнуўся дагаджаць Малініну, які добра ставіўся да яго. Наогул, падхаліман, запяганне перад вышэйшым начальствам і спарэдзілі культ асобы. Менавіта ў гэтых умовах расквітнелі паліён, хлусня, а пасля — і страшныя, жорсткія рэпрэсіі.

Рэабілітаваны, адноўлены ўрэшце

ў партыі і дэпутацкіх правах у 1943 годзе. А. Кавалёў доўгія гады працаваў у органах спажывецкай кааперацыі. Даўно ўжо на пенсіі, але па-ранейшаму жыве актыўным грамадскім жыццём.

— Мяне вельмі цікавіць працэсы перабудовы. Рэгулярна чытаю газеты, стараюся быць у курсе падзей. Мал думка такая — трэба як мага хутчэй пераходзіць ад слоў да справы, бо, здаецца, мы пакуль што вельмі шмат толькі гаворым пра перабудову.

Люблю сустрэцца з моладдзю. Гутарыў з намясамольскім актывам у ЦК ЛКСМБ, студэнтамі політэхнічнага інстытута. Мярнуо сустрэцца з чытачамі маёй аповесці ў Барысаве і з навучэнцамі свайго радзіме.

Цямі спрэдняй школы ў Лошніцы, на Веру ў сучасную моладзь, у яе будучыню. У час такіх сустрэч зноў і зноў успамінаю сваё юнацтва. Ніякай сабе было яно цяжкім, але ж — і радасным. Натхнёныя рэвалюцыяй, галодныя, але і гордыя, мы, камсамольцы дваццятых гадоў, прапалдвалі першыя дарогі ў невідоме. Мы жылі вялікай верай у светлую будучыню, якой гатовы былі служыць. Цяперашнія юнкі і дзяўчаты шмат робяць, але ім часам якраз і не хапае агеньчыка, натхнення. Гэта вельмі неабходна — з вялікім натхненнем змагацца за ажыццяўленне лініі партыі на перабудову.

На рабочым стале А. Кавалёва — новы рукапіс. «Дарогай жыццё» — так называецца яго новая аповесць, у якой таксама нічога не прыдуманна. Тут ужо не толькі згадкі аб прайздзёных шляхах-дарогах, а і роздум аб дні сённяшнім, спроба зірнуць на сённяшня з'явы і падзеі з вышыні свайго жыццёвага вопыту і адначасова кінуць позірк у дзень заўтрашні. Такія людзі, як Апанас Фёдаравіч Кавалёў, заўсёды, як бы лёс ні выпрабавваў іх на трываласць, застаюцца аптымістамі.

Алесь МАРЦІНОВІЧ.

3 пошты аддзела
крытыкі і бібліяграфіі

СТРАЧАНЫЯ ТАЛЕНТЫ

Добрую справу робіць Барыс Сачанка, даследуючы гісторыю беларускай літаратуры і мастацтва.

Згадваюцца яго нататкі «Беларуская эміграцыя: факты і меркаванні», змешчаныя ў лістападаўскім нумары часопіса «Маладосць». Мы даведаліся пра шэраг мастакоў, кампазітараў, спявакоў, вучоных, што па розных прычынах апынуліся за граніцай. А што тычыцца пісьменнікаў, то некаторых з іх я ведаў па творах ці быў знаёмы асабіста.

Хочацца дадаць некалькі слоў да ўжо вядомага пра Алесь Салаўя (сапраўднае прозвішча Альфрэд Радзюк). Лёс гэтага таленавітага юнака склаўся вельмі трагічна. Апынуўшыся без бацькоў (іх рэпрэсіравалі ў часы сталіншчыны), ён па сутнасці быў пазбаўлены сродкаў на існаванне.

Пазнаёміўся я з Радзюком на курсах пісьменнікаў у 1938 годзе ў Мінску. Да ведаў, што ён, тагачасны студэнт Беларускага ўніверсітэта, галадзе і не супраць таго, каб дзе-небудзь уладкавацца на працу. Я прапанаваў яму месца ў Лагойскай райгазеце, супрацоўнікам якой быў сам да паступлення ў педінстытут імя А. М. Горкага.

Радзюк адразу ж прыняў маю прапанову і пшыком накіраваўся з Мінска ў Лагойск. Тут ён ахвотна быў прыняты і залічаны літработнікам у раённу. У гады паўней пачалі раскрывацца яго здольнасці. Выступаў з артыкуламі, замалеўкамі, сатырычнымі вершамі, падпісваўся пад рознымі псеўданімамі: Рыгор Тойсамы, Банадысць Свой, Дарчы, апошні з іх быў агульным для ўсіх, хто выступаў у раённай газеце з сатырай.

Такой знаходцы, як Радзюк, у рэдакцыі райгазеты радаваліся. Прыязджаючы на канікулы дадому, я таксама заставаўся працаваць тут. Разам ездзілі на раён, рыхтавалі матэрыялы.

І вось пачалася вайна, раён акупіравалі немцы. Перад іх прыходам Радзюк напісаў верш пра бандыцкі напад на нашу краіну гітлераўскіх захопнікаў. Верш не справіліся надрукаваць, і ён застаўся ляжаць у рукапісе на наборнай касе. Яго разам з іншымі матэрыяламі і падаралі фашысты.

Радзюк гэтым часам апынуўся ў лесе. Тут ён сустрэўся з пасланцом партыі, накіраваным у тыл ворага для арганізацыі партызанскай барацьбы Іванам Мацвеевічам Цімчуком і далучыўся да яго групы.

Безумоўна, нялёгка прыходзілася першым партызанам: цярпелі ад холаду і голаду. Радзюк не вытрымаў і вярнуўся ў Лагойск. Фашысты пасадзілі яго ў турму, але потым выпусцілі. Неўзабаве падарваў яго малады пазт Уладзімір Дудзюкі (Хацько), які быў знаёмы з ім да вайны. Прывёзшы ў Мінск, уладкаваў на работу ў рэдакцыю «Беларускай газеты».

Я не ведаю выпадку, каб Радзюк падтрымліваў немцаў. Але ў яго была крыўда на Савецкую ўладу за незаконны арышт бацькоў.

Нечакана для мяне, калі я ўжо быў у партызанам, Радзюк апынуўся ў Рызе і там стаў супрацоўнічаць у часопісе «Новы шлях». Некаторыя нумары яго трапілі да нас у лес праз сувязных, і мы мелі магчымасць знаёміцца з імі. У адным з нумароў я наткнуўся на пазму Альфрэда «На хуткіх крылах вольнага Пегаса». Прачытаў — і сэрца зашчымила. Пазма была прасякнута смуткам па роднай старонцы, здавалася, аўтар на крылах гатоў прыляцець сюды.

Далейшы лёс Радзюка быў мне невядомым. Гаварылі, што пасля выгнання немцаў з тэрыторыі нашай краіны ён апынуўся за рубяжом, спачатку ў Германіі, а потым кудысьці пераехаў. Пазней ад былога сябра па студэнцкай парце М. Ермаловіча даведаўся, што Радзюк трапіў у Аўстралію, там і памёр.

І вось у часопісе «Маладосць» я убачыў магілу колішняга свайго знаёмага і ўстаноўлены на ёй помнік. Доўга ўзіраўся ў яго і ніяк не мог прымірыцца з тым, што Радзюк памёр на чужыне, пакінуўшы там сынаў і ўнукаў.

Барыс Сачанка піша: Альфрэд Радзюк і на далёкай чужыне застаўся верным сваёй нілай старонцы Беларусі. Пра гэта сведчыць і надпіс, зроблены на помніку: «Мне сяліцца сны аб Беларусі».

Дзякуй Б. Сачанку за яго адкрыцці. Як многа мы ў гады нягод і завірух страцілі таленавітых землякоў, якія маглі б стаць нашай нацыянальнай гордасцю!

Б. САСНОУСКІ.

г. Лагойск.

Будні творчага саюза у СТД БССР

На гэтым тыдні адбылося пашыранае паслядзённое прэзідыума праўлення СТД, на якое былі запрошаны старшыні ўсіх творчых камісій і секцыяў, абласных і пярвічных арганізацый саюза, кіраўнікі тэатральных калектываў, прадстаўнікі Міністэрства культуры. Старшыня праўлення М. Яроманка і сакратар праўлення Р. Янкоўскі падрабязна праінфармавалі калег аб выніках дзейнасці творчага саюза ў мінулым годзе, засяродзілі на асноўных напрамках работы на бліжэйшую перспектыву. Сярод пытанняў, якія абмяркоўваліся на пасяджэнні, — удзел у распрацоўцы канцэпцыі развіцця тэатральной справы ў Беларусі, пенсійнае забеспячэнне членаў СТД, фінансавал дзейнасць, наладжванне надзейнай сістэмы інфармацыі аб арганізацыйна-творчай рабоце саюза і іншае. Названы таксама дэлегацы на пашыраны пленум праўлення СТД ССРСР па выбарах народных дэпутатаў ССРСР, які адбудзецца 12 сакавіка ў Маскве.

Распрацаваны і зацверджаны план асноўных мерапрыемстваў СТД Беларусі на 1989 г. Сёлетні год абяцае быць цікавым і насычаным. Вылучым толькі некалькі пазіцый з плана. Пройдуць II Беларускі тэатральны фестываль (сакавік, Гродна) і рэспубліканскі агляд тэатраў студый (лістапад — снежань, Мінск), па традыцыі драматычныя і лялечныя калектывы рэспублікі прымуць удзел у прэстыжных творчых форумах Прыбалтыкі і Беларусі (Красавік, Вільнюс; верасень — кастрычнік, Каўнас). Важныя пытанні вырашана вынесці на пленумы праўлення — «Беларускі нацыянальны тэатр. Стан, праблемы, перспектывы» (май) і «Аб перабудове тэатральной справы ў рэспубліцы» (снежань).

Секцыя сцэнаграфіі наладзіла ў Доме мастацтваў рэспубліканскую выстаўку работ мастакоў-сцэнографіаў «Вынікі тэатральной сезона 1987/88 гг.», прысвечаную 70-годдзю БССР і КПБ. Экспанаваліся творы Э. Гейдэбрэхта, Д. Мохавы, А. Салаўёва, Я. Волкава, Ю. Рачкоўскага і іншых. Экспертная камісія Міністэрства культуры БССР набыла на выстаўцы шэраг макетаў, эскізаў дэкарацый і касцюмаў для будучага тэатрального музея. На канферэнцыі па выніках выстаўкі ўвага была засяроджана на праблемах мастацка-пастаноўчых частак тэатраў. У час правядзення Беларускага тэатрального фестывалю выстаўка будзе экспанавана ў Гродзенскім абласным тэатры.

На сваёй чарговай «вольнай трыбуна» секцыя крытыкі і тэатразнаўства абмеркавала новую работу Рускага тэатра БССР — «І быў дзень (Звалка)» А. Дударова. Секцыя тэатра лялек і ТЮГа правяла семінар на базе абласнога лялечнага тэатра ў Гродне. Камісія па тэатральной адукацыі прыняла захады, каб дапамагчы стварыць маладзённую студию пры Гомельскім абласным драмтэатры.

Камісія па драматургіі звяртаецца з прапановай да драматургаў, які вопытных, так і пачынаючых, дасылаць у СТД БССР свае новыя п'есы (220600, Мінск, вул. Кісялёва, 13/6). Камісія будзе знаёміць тэатральную грамадскасць з лепшымі творами, рэкамендаваць іх для публікацыі ў зборніках, выступаць у ролі пасрэднага паміж драматургамі і рэжысёрамі.

В. ШЫМАНОВІЧ,
старшы кансультант
СТД БССР.

А, можа, я сапраўды пастарэў? І ўжо проста фізічна не ў стане зразумець усё тое, што адбываецца ў беларускай папулярнай музыцы? І, адпаведна ўзросту, загадзя адмоўна стаўлюся да ўсяго новага, што з'яўляецца на аматарскай сцэне? І прагну аднаго: як мага хутчэй расшматкаць кожны новы талент, даць падставу для глыбакадумных высноў некастрым маім апанентам з маладзёжных выданняў?

Коснае дачыненне Чаму, пішучы пра беларускія групы, вядомыя крытыкі калі і згадваюць музыку, дык толькі дужа агульнымі, туманнымі словамі? Можа, казаць няма пра што?

Так, рашэнне журы фестывалю ў Наваполацку ўразіла мяне не менш, чым уразіла б навагодняе віншаванне ад упраўдома (калі б такое здарылася). Чаму? А справа ў тым, што такога падвядзення вынікаў рэспубліканскага агляду папулярнай музыкі ўжо на

вавенскай школы? Ці гэта практык, што атрымлівае зарплату па камерных стаўках і марыць пра ўласны кааператыву імя Доны Самэр? Ці рэдакцыя журналіст, заклапочаны жорсткай версткай і металічнымі бразгатам посуду ў стаўцы Дома друку? Ці гэта прасты слухач з працягнутай у бок сцэны «казой»?

Ва ўсіх нас ёсць нешта ад кожнага з іх. І цікава ўявіць іхнія думкі па тэме, пра якую

якога цяпер дазволілі паставіць сярод роўных. Аднак гармонія — вось да чаго трэба імкнуцца ўдзельнікам музычнага форуму ў Наваполацку...

МУЗЫКАНТ-ПРАКТЫК (на намернай стаўцы). Крутыя хлопцы! Асабліва адзін, у якога талент «Ямаха» — адпад! У мяне дах папоўз долу, як гэты з «Мясцовага часу» праз паўгадзіны нарадзе ноту намацаў. Чума! Суцэльны абзац!

ЖУРНАЛІСТ (на харчах сталойкі Дома друку). Было шмат рок-гуртоў, і я зусім не згодны з «крытыкамі», якія сцвярджаюць, што гурт і статак адно і тое ж. «Мроя» і «Мясцовы час» — гэта безумоўныя адрыцці ў нашае музычнае культуры. Свежыя галасы, свежыя ідэі, нештодзённымі касцюмы. Беларускі рок расквітнеў новымі гуртамі!

СЛУХАЧ-ФАНАТ. Во!

Якія могуць быць палярныя плюралістычныя думкі... Жарты жартамі, але, слухаючы ў Наваполацку размаітыя рок-каманды, я заўважыў дзіўную акалічнасць. Усе ўдзельнікі фестывалю нібы ўтварылі тры няроўныя групы, якія істотна адрозніваліся адна ад адной.

Некаторыя ансамблі (іх было мала) ігралі музыку ў стылі «рок». Гэта «Фарпост», «Метро», з пэўнымі агаворкамі «Акцент» (усе — Мінск), баранавіцкая «Студыя». Бадай, і ўсе. Для гэтых груп уласцівы добры ўзровень выканання і пэўны прафесіяналізм, дакладнасць стылю і творчых памкненняў, своеасаблівасць гучання, музычнасць і адпаведнасць музыкі сцэнічнаму вобразу.

Другія групы (пераважна большасць удзельнікаў) імкнуліся іграць у стылі «рок». Але іх агульны мастацкі ўзровень, непрактычна перайманне ўжо вядомага, мінімальнага навыкі не дазваляюць пакуль сур'езна аналізаваць творчы плён. Хоць і сярод гэтых ансамбляў не ўсе здаліся мне роўнымі. Так, С. Сялькевіч (гомельскі «Граніт») яўна перавышаў патэнцыял сваёй групы і быў слухана названы лепшым сярод вакалістаў. Наваполацкі «Сталкер» у нечым заікаваў музыкой, але, думаецца, не здолеў канчаткова ўсваядоміць, што ён робіць і дзела чаго.

Нарэшце, трэцяя група калектываў, якіх таксама было нямат. Калі казаць агульна, яны ў асноўным схіляюцца да панк-рока — напрамку, раней у Наваполацку нечуванана (калі ж іхні напрамак можна назваць панкам). Тут можна пералічыць мінскія ансамблі «Заріца», «Мроя», «Даміно», наваполацкі «Мясцовы час», магільскі «Лабірынт». Я асабіста спыніў увагу на першай і апошняй з названых груп, дзе даволі арганічна спалучыліся музыка, ідэі і сімвалічны імідж. Праграма «Даміно» мне здалася проста неадпрацаванай, па выкананні сур'ёз, «Мясцовы час» ад фіяска выратавалі хіба што родныя сцены, бо, акрамя незвычайнага фальцэта саліста і адкрытага музычнага эпігонства, група не мае больш нічога, пра што можна было б разважаць нават а пятай гадзіне раніцы.

Я невыпадкова засяродзіўся на гэтых групах, бо яны і далі найбольш падстаў для спрэчак. Прынамсі, у музычнасці калектывы, аднесенныя мною да трэцяй групы, выразна саступалі іншым. Але ў іх прываблівалі шчырасць, мэтанакіраванасць, актыўная пазіцыя і адсутнасць паказухі.

Працягваючы даследаванні чалавек у барацьбе за сваё месца ў грамадстве, тэатр звярнуўся да п'есы англійскага драматурга Б. Кіфа «Усур'ёз, без дурняў!». Хлопец, выпускнік школы, заспеў у пікантнай сітуацыі

Музыка

Шампанскае ад упраўдома

Думкі пра III Рэспубліканскі фестываль маладзёжнай музыкі ў Наваполацку

А фестываль маладзёжнай музыкі «Наваполацк-88» даў матэрыял для роздуму, чаго не было, здаецца, на двух папярэдніх фестывалях разам узятых. Шчыра кажучы, спачатку цяжка было асэнсаваць і тое, што гучала са сцэны, і тое, што чулася на калідорах ад слухачоў і спецыялістаў. Але пасля таго, як мінуў шок, выкліканы рашэннем журы, я пачаў разважаць...

Не буду пратэставаць, пачуўшы словы пра тое, што аматарская рок-музыка на Беларусі існуе і развіваецца. Не буду абяргаць і тое, што час ад часу са странатых шэрагаў рок-выканаўцаў вырываюцца калектывы, якія спыняюць на сабе увагу. Пагаджуся з думкай, што іх творчасць вымагае аналізу спакойнага і памяркоўнага, дзе эмоцыі, лунны аптымізм і заўчаснасць усхваляваных эпітэтаў павінны саступаць месца цвярозасці і адказнасці за слова.

З іншага боку, не магу пагадзіцца з высновай, што аматарская рок-музыка на Беларусі дасягнула ўсесаюзнага ўзроўню як па музычнасці, так і па актуальнасці. Не згодны я і з тым, што сёння можна з усёй адказнасцю даводзіць пра існаванне самастойнай і самабытнай беларускай рок-школы, якая здолела даць свету нейкія ўзоры для пераймання. Я супраць таго, каб раскідвацца кампліментамі і падмяняць музычнасць як крытэрыі ацэнкі нейкімі іншымі крытэрыямі, якія часта маюць да рона ўс-

трэім фестывалі я не чакаў. Я мог марыць пра што хочаце, а тут раптам... Лаўрэатам фестывалю сярод рок-груп стала мінская «Мроя» — загадкавая «Мроя», славетная «Мроя», скандальная «Мроя», калі верыць некаторым залішне добрапрыстойным вясёрым выданням.

Няўжо — падумалася — мы выйшлі на якасна новае ўзровень у галіне папулярнай музыкі і яе ўсведамлення як музычна-грамадскай з'явы? Няўжо і да нашага краю дакаціліся водгаласы перабудовы ў гэтай галіне — таго, што ідзе там, у Маскве, Ленінградзе, Свярдлоўску — даўно ўспрымаецца як належнае?!

Чым больш задаю сабе пытанні, тым больш выразна акрэсліваецца для мяне сітуацыя з жанрам рок-музыкі ў рэспубліцы. Як і кожная іншая сістэма, мая таксама мае свае слабыя месцы, галоўнае з якіх — ладная доза суб'ектывізму. Але прашу, падкажыце, дзе ён жыве, гэты чалавек, які здольны даць дакладнае вызначэнне рок-музыцы? Хто ён? Высокі кіраўнік, які баючыся далёка і думае наперад? Ці гэта дыпламаваны музыказнавец, здатны расчліяць рок з пазіцыі музычнай эстэтыкі на-

тут ідзе гаворка. Вось і ўяўляю сабе...

АДЗІН З НАЧАЛЬНІКАУ (мае права сказаць больш за іншых), Рок-музыка... Ну што ж, няхай яна будзе. Абы наша здаровае моладзь не таўклася ванок экстрэмістаў з праўдай на кароткіх нагах. «Мроя», канешне, мы праміргалі. Цікава, хто гэта дазволіў ім спяваць? «Мроя»... Назва нейкая няруская, падазроная. Не каб назвацца «Чабарон», рок-група «Дружныя рабаты»... Да гэтага фестывалю варта было б прыгледзецца больш пільна. Цікава, ці працаваў з яго ўдзельнікам наш Саюз кампазітараў? Трэба будзе параіць зрабіць дзяржаўны заказ на напісанне для ўдзельнікаў будучых фестывалаў кантат, араторый, камерна-ванальных цынлаў... Дарэчы, хто выпусціў на сцэну таго валасатага з бела-чырвона-белай гітарай? Хто яе вырабіў? Фірма «Джыпсан»? Спыніць з ёй услякія кантаты!

ДЫПЛАМАВАНЫ МУЗЫКАЗНАВЕЦ. Разумею, мне не капіла гармонія... Той гармонія, якой поўніцца бессмыслотныя творы Баха, Моцарта, Бетховена, Брамса, Гайдна, Шуберта, Пэргалезі, Шнітке, Гендэля, Вердзі, Расіні, Моцарта, Чайкоўскага, Глінкі, Рахманінава, Мусаргскага, Шапастовіча, Аладава, Цікоцкага, Туранкова і, нарэшце, Моцарта. Той гармонія, якая робіць чалавек лепшым, узбагачае яго як асобу адухоўленую, светлую ў сваіх памкненнях да вечна чыстых ідэалаў, якія ўспывалі Моцарт, Бах, Бетховен, Брамс, Гайдн і нават Шнітке.

Фінальныя акорды фестывалю.

ГОСЦІ МІНСКА

ТЭАТР ЗАПРАШАЕ

24 ЛЮТАГА У МІНСКУ ПАЧЫНАЮЦА ГАСТРОЛІ КІЕўСКАГА ДЗЯРЖАўНАГА ТЭАТРА ДРАМЫ І КАМЕДЫІ.

У час ранейшых гастролі ў Мінску глядачамі і крытыкай адзначалася неардынарнасць аблічча тэатра, яго самастойнасць, арыгінальнасць. Сёння, калі ў краіне ідуць складаныя грамад-

скія пераўтварэнні, тэатр не можа жыць за кошт творчага багацця, набывага раней: цяперашнія гастролі застаюць нас у разгары разважанняў і пошукаў. Таму наша сённяшняя афіша аб'ядноўвае тое новае, што ўвайшло ў рэпертуар за апошні час. Выключэнне — «Гамлет», спектакль, які з'яўляецца асабліва важным для тэатра, бо ідэя пе-

рамогі гістарычнай справядлівасці хвалюе мільёны нашых саграмадзян.

П'еса А. Гельмана «Лаўна» — пра мужчыну і жанчыну, якія сустраліся ў парку культуры; але за звычайным сюжэтам выпадковага рамана праяўляецца найважнейшая тэма сучаснага свету: тэма чалавечай адзіноцты і асабістай неўладкаванасці, складанасці чалавечых пачуццяў.

Агульная трывога аб'яднала тэатр і маладога украінскага драматурга Я. Стэльмаха ў працы над п'есай «Правінцыялі»: за адзін дзень, праведзены на падмасноўнай прафесарскай дачы, у дзвюх кранальных жанчын, маці і дачкі, рухнулі прывычныя ўяўленні пра жыццё,

пра чалавечыя адносіны, пра мараль.

Калі наладжваць уласны дабрабыт сучасны чалавек не ўмее, то набыць сваё месца ў грамадстве, вызначыць узаемаадносіны са светам, сваю каардынаты ў гэтым свеце — праблема сённяшняга дня. П'еса «Апошняя жанчына сеньёра Хуана» Л. Жухавіцкага — адна з версій жыцця папулярнага героя, якая непасрэдна закранае гэтую тэму.

Працягваючы даследаванні чалавек у барацьбе за сваё месца ў грамадстве, тэатр звярнуўся да п'есы англійскага драматурга Б. Кіфа «Усур'ёз, без дурняў!». Хлопец, выпускнік школы, заспеў у пікантнай сітуацыі

Саліст групы «Мроя» Лявон ВОЛЬСКІ. Фота С. ДЗЯТКО.

Яны, безумоўна, правакавалі публіку (вельмі неаднародную ў параўнанні з мінулымі фестывалямі), але рабілі гэта смела і адкрыта, свядома і без прыхарошванняў. «Лабірынт» выступаў весела, нібы кажучы: «Вось мы якія! Падобасца — мы з вамі, не — свішчыце!» Удзельнікі «Зарціпо» больш паважаныя, сталыя, вострыя, які і «Мроя», смела кранаюць «непрыемныя» бакі рэчаіснасці.

Дык вось, калі ў якасці крытэрыю ацэнкі браць сацыяльную актуальнасць, публіцыстычнасць (калі гэтыя вызначэнні тут прыдатныя), імкненне выказацца ад уласнага імя, «Мроя» была вылучана заслужана, хоць спяваў яна на рускай мове, як «Зарціпо», журы, думаю, павягалася б. Але тое, што з'явіліся і зрабілі шырока вядомымі беларускамоўныя групы — таксама плюс фестывалю.

А зараз паведамлю вам страшэнную таямніцу. Ці ведаеце вы, што пасля гала-канцэрта, на якім былі абвешчаны вынікі і раздзелены ўзнагароды, прызы і дыпломы, а пятай гадзіне раніцы большасць удзельнікаў, абураныя рашэннем журы, яшчэ збіраліся тэлеграфавачы на ЦТ у праграму «Взгляд»?

І добра, што тэлеграма не пайшла. Што падумалі б ва «Взглядзе» пра беларускі рок? Ну проста самы зручны час займацца «Взгляд» яго праблемамі, асабліва тады, калі беларускі рок нідзе, апроча як у роднай рэспубліцы і ў ЗША, не ведаюць. Які сэнс спрачацца з журы? У яго ж складзе не адзін быў чалавек. І калі «Мроя» назвалі лепшай групай, гэта думка менавіта журы, а не тайнага прыхільніка калектыву.

Усе групы напярэкі «сацыяльны рок» з «Мрояй» на чале заклапочаны тым, што сказаць, а ўжо потым — як сказаць. Відаць, на сённяшні дзень у беларускай рок-музыцы актуальнасць выказвання пераважае на значэнні мастацкасць выказвання. Што ж, пра дзень сённяшні найбольш востра гавораць не раманісты, а публіцысты... Знак часу!

І на гэтым я мог бы, нарэшце, і скончыць, калі б не адзін — я сказаў бы далікатны — момант.

Гэтае ж журы ацэньвала выступленні прэтэндэнтаў з Беларусі на ўдзел у наступным усесаюзным песенным конкур-

се ў Юрмале. Тут, як кажуць мае сябры з колаў, набліжаных да контр-культуры, «халва не прайшла». Лепшым быў заслужана названы мінчанін А. Саладуха, які страсна, натхнёна, прафесійна выканаў песні А. Елісеенкава. Трэба думаць, што тут ужо менавіта ўзровень музычнасці і прафесіяналізму быў крытэрыем ацэнак журы. І таму былі вылучаны сярод многіх і згаданы ўжо С. Сяльневіч, і проста вельмі прафесійны ваяцкі кватэрт «Пары» з Магілёва, якому я яшчэ раз пасылаю асабістае «бравва!»

Дык што ж, урэшце, здарылася з журы, калі яно вырашала лёс першага месца сярод рок-груп? Куды падзеліся — як крытэрыі ацэнкі тых груп — прафесіяналізм выканання, індывідуальнае майстарства, ансамблевая, сцэнічная і ваяцкія культуры? Нарэшце, музычнасць? Альбо рок — гэта не музыка, а сацыяльная з'ява, якая сцярджае слабе музычнымі сродкамі, альбо гэта ўсё ж музыка, але наладжаная паводле зусім іншых, не ўласцівых мастацтва, крытэрыяў? Адсюль і невытлумачальнасць высноў журы... Што ж, відаць, я спраўды безнадзейна пастараў ўжо нічога не петру ў гэтым жанры.

Але памярайце самі: журы не змянілася, а прыяцпы ацэнкі сталі з ног на галаву. Ужо нават сярод публікі чуліся думкі, што першае месца сярод рок-груп наогул не трэба было даваць. Да ўсяго, як мне здалося, удзельнікі «Мрой» не былі надта ўхваляваныя перамогай. Ці то таму, што адчувалі пэўную недарэчнасць сітуацыі, ці то таму, што разумелі: сённяшнім творчым багажом яны яшчэ прыцягваюць нейкую частку аўдыторыі, але ўжо заўтра гэтага ім можа не хапіць. Сёння жаданне выказацца ў «Мрой» значна мацнейшае за майстарства, і мо таму на сцэне група ўспрымаецца даволі арганічна. Ды не больш.

Але чаму ж у нас рок-музыканты, за малым выключэннем, дбаюць найперш пра фірменны інструментарый ды незвычайную сцэнічную знешнасць, а не пра ўласнае музыку? Ці не таму, што ў музыцы скажаць нешта пераканальнае цяжэй за ўсё? Але ў самадзейнай творчасці нездарма маецца адзін не дужа прыемны сінонім — «самапал». Г. зн. — падробка. І тое, што сёння трапляе ў «дзсятку», заўтра можа проста даць асеку.

Урэшце рэшт, фестываль у Наваполацку паказаў усё тое, што мы маем цяпер у самадзейнай папулярнай музыцы, дзе колькасць пакуль дае значную фору якасці. Але калі фанаты рок-музыкі прысцёнуць мяне да сцяны буйнапанельнага дома і ласкава прапануюць выбраць паміж «Мрояй» і кімнебудзь са шматлікіх прадстаўнікоў металічнай рок-індустрыі Беларусі, я прашалчу: «Форпост». А потым — «Мроя». А яшчэ — «Акцэнт». І дадам: «Сталкер», «Метро», «Зарціпо», «Лабірынт», «Студыя», «Даміно»...

І, горда ўзняўшы галаву (што тут ужо губляць!), выпалю, як з гарматы: «Рокмены, давайце жыць дружна! У нас такое поле дзейнасці, што дзяліць нам няма чаго. Кожны мае права на ўласную думку і ўласныя вырашэнні. І чым больш нас розных — тым лепш».

Але гэта не будзе маё апошняе слова. Яго я скажу толькі тады, калі з трыбуны пасяджэння секцыі рок-музыкі (ці можна ўявіць такое?) у шанюным кампазітарскім доме на плошчы Свабоды я пачую голас: «Саюз кампазітараў БССР — калектыв аднадумцаў!»

Дзмітрый ПАДБЯРЭЗСКІ.

сваіх педагогаў. У адна яны прыніжаюць годнасць былога вучня...

Вобраз вялікага старажытнагрэчаскага філосафа Сократа прыцягваў увагу многіх пісьменнікаў. Балгарскі драматург С. Цанеў прапанаваў сваю арыгінальную версію жыцця, аднакладней, смерці вялікага філосафа ў камедыі «Апошняя ноч Сократа». За вясёлым імпрывізацыйным характарам прадстаўлення схаваны сур'ёзныя праблемы і сённяшняга дня, і нядаўняй гісторыі, і будучыні чалавецтва, таму што канфіліт чалавека і ўлады — вечны.

Разняволенне новай, маладой энергіі ў канцы 80-х гадоў у многім звязана з адкрыццём

савецкім тэатрам драматургіі С. Мрожана. Рэжысёр нашага тэатра М. Ліч звярнуўся да «Паліцыі», п'есы з падзаглаўнем «Драма з жыцця жандармскіх сфер». Гісторыя, расказаная драматургам, адбываецца ў турме нейкай краіны: героі — фанатычна аддадзены справе паліцэйскі і самы злосны палітычны злачыннец...

За час гастролі вы зможаце пазнаёміцца з усёй трупай тэатра і яе кіраўніком, народным артыстам УССР Э. Мітніцім.

М. МАРГУЛІС, памочнік мастацкага кіраўніка па літаратурнай частцы.

Віншуем!

ПЕРШАЯ СКРЫПКА

Народнаму артысту БССР
Л. ГАРЭЛКУ ~ 60

Прызнаны аўтарытэт, высокае званне народнага артыста рэспублікі, здаецца, мусілі вызначыць работу гэтага музыканта як сольную, канцэртную. Але скрыпач Леў Гарэлк востра больш за 30 гадоў працуе канцэртмайстрам у аркестры Дзяржаўнага тэатра оперы і балета БССР. Першая скрыпка аркестра... Але гэта зусім не значыць, што ён абмежаваў сябе ў сольнай выканальніцкай дзейнасці. Ці з'явілася б у беларускай скрыпачнай літаратуры столькі добрых твораў, якія па праву сталі «класікай» сучаснай беларускай музыкі, калі б рэспубліка не мела такога яркага майстра-выканаўцы? Менавіта Л. Гарэлк — першы выканаўца ўсіх буйных скрыпачных твораў М. Аладава, П. Падкавырава, Г. Вагнера, А. Багатырова. А калі сабраць у адно ўсе творы беларускіх кампазітараў, якія ён запісаў на радыё, то атрымаўся б своеасаблівы гукавы анталогія беларускай скрыпачнай музыкі.

Яму давараюць свае першыя скрыпачныя творы і маладыя кампазітары. Яны ведаюць, што нават у першае выкананне тво-

ра, як кажуць, «з ліста», музыкант укладае душу, свой вопыт, не будзе абьяктым ці паблажлівым, падкажа, дзе і што трэба перарабіць, як будзе лепей гучаць той або іншы пасаж.

Творы кампазітараў розных эпох і краін складаюць вялікі сольны рэпертуар Л. Гарэлкі. Тут Брамэ і Вяняўскі, дэ Фалья і Крэйслер, творы рускіх, савецкіх кампазітараў, сучасная замежная музыка. У кожнай сваёй рабоце ён імкнецца да дасканаласці. Як высокапрафесійны сучасны музыкант, Л. Гарэлк знаходзіць у выкананні кожнага твора, гаворачы словамі К. Станіслаўскага, «ідэальны баланс разумнага сэрца і сардэчнага розуму». Артыст лічыць: каб сучасная музыка зацікавіла слухача, прыйшла да спадыбу, выканаўца трэба раскрыцца эмацыянальна і паказаць філіграннае валоданне інструментам.

Ён пачынаў вучобу ў бабруйскай музычнай школе, той самай, дзе колісь працаваў Я. Ціцюцін, вучыўся кампазітар У. Алоўнікаў. У 1940 годзе Л. Гарэлк паступіў у музычную школу-дзясцігодку пры Маскоўскай кансерваторыі. У час

ваіны школу эвакуіравалі ў Пензу. Менавіта тут Л. Гарэлк быў прыняты ў клас вядомага прафесара А. Ямпольскага. Пад кіраўніцтвам прафесара, а потым ягонага асістэнта Ю. Янкіевіча Л. Гарэлк пачынаў спадчытаць будучую прафесію. Потым была Беларуская дзяржаўная кансерваторыя, дзе ён займаўся спачатку ў А. Амітона, затым у А. Бяссмертнага — таўсана педагогаў школы А. Ямпольскага.

Скончыўшы кансерваторыю, Л. Гарэлк працаваў у Беларускай дзяржаўнай філармоніі, а з 1956 года — у аркестры опернага тэатра. Паралельна з працай у аркестры некаторы час выкладаў у Мінскім музычным вучылішчы, потым у кансерваторыі, але пакінуў выкладчыцкую працу, бо зразумеў, што ён перш за ўсё музыкант-выканаўца, артыст. А рабіць ненальна добра немагчыма. Ды і не ў характары гэтага чалавека, як кажуць, «распыляцца» на ўсё ды памалу.

Тонкі інтэрпрэтатар, Л. Гарэлк добра адчувае стыль кожнага твора, які бярэ ў свой рэпертуар. Над кожным творам працуе грунтоўна, адказна — як чалавек высокаадукаваны і культурны. Дарэчы, гэтыя вартасці адчуваеш і ў ягоных меркаваннях пра музыку, пра мастацтва наогул, і ў адносінах да людзей. Згадзіцеся, у нашым складаным, нервовым жыцці так бракуе часам прастай увагі, далікатнасці і павагі да працы адно аднаго — а Л. Гарэлк не губляе гэтыя якасці і ў абставінах напружаных рэпетыцый, і пад час складаных запісаў у радыёстудыі.

Хто скажа, убачыўшы гэтага нязменна добразачлівага, акуратнага, падягнутага, маладжавага чалавека, што ён мастакі сталы ўзрост! Ён жыць цікавіцца ўсім, што адбываецца ў музычным жыцці рэспублікі, сам — актыўны яго ўдзельнік, заўсёды прагне работы над новай музыкой, ягоны творчыя планы складзены наперад. Свой талент, майстарства ён аддаў «каралеву» аркестра — скрыпцы. У ягонай скрыпцы на дзіва хваляючы, жывы, чалавечы голас.

Т. ПЕСНЯКЕВІЧ.

Кіно

СТРАСЦІ ВАКОЛ «КЕНТАЎРА»

Якія ні гасцінныя былі гаспадары першага Міжнароднага фестывалю неігравага кіно, але з галоўным прызам агледу — «Залатым кентаўрам» — яны не рассталіся. Так паставіла журы на чале з адным з буйнейшых майстроў сусветнай кінадакументалістыкі, швейцарскім рэжысёрам Э. Лайзерам. Лепшай была названа стужка ленынградскіх аўтараў «Сустрэчы іск», у цэнтры якой вядомы беларускі пісьменнік А. Адамовіч.

На пытанне, чаму адзначана менавіта гэта карціна, найбольш лаканічна адказала грамадскае журы, якое складаецца з 33-х савецкіх і замежных кінакрытыкаў. Спецыяльны прысуджэнне А. Рудэрману і Ю. Хашчавіцкаму яны ўручылі «за фільм, у якім грамадзянская мужнасць аўтараў сугучна конваемся мы, як цяжка ў рэальным жыцці прабіваюць сабе дарогу аб'ўленыя партыяй прыяцпы галоснасці і дэмакратызавыці.

Між іншым, «Залаты кентаўр» проста мог бы «ўцячы» і ў Беларусь, дзе стужка «Сустрэчы іск» спачатку павінна была здымацца, аднак яе задума сустрэла такое ўпартае супрацьленне ўплывоў чыноўнікаў, што на заяўцы быў пастаўлены крыж. Але задуму паграмадзянску вострай і чэснай карціны пра беляны плямы нашай гісторыі падтрымала Ленінградская студыя дакументальных фільмаў, на якой яна і была знята. Так штодня пера-

Фестываль, які прайшоў пад дэвізам «Пасланне да чалавека», падарыў нямала творчых адкрыццяў у распрацоўцы тэмы гуманізму і міласэрнасці. Пранікавай нотай чалавечнасці кранулі і прафесіяналаў, і гледачоў такія розныя стужкі, як «Вёска» нарвежскага рэжысёра Й. Йерстада, і «Вуліца папярочная» рэжысёра І. Селецкіса, адзначаныя шматлікімі ўзнагародамі.

На фестывальных дыскусіях перапляталіся пытанні маральныя і прафесійныя і ва ўвесь голас гучала трыгога кінапубліцыстаў, якія лічыць сваім грамадзянскім абавязкам трывожыць грамадскую свядомасць. Таму такі рэзананс атрымалі фільмы «Выратавацца немагчыма» Х. Маленаар — пра лёс маладых дзяўчат з бедных сем'яў, «Вінавая вайна» О. Бен-Аор Ніў — пра горкую памяць тых, чые родзічы былі знішчаны ў фашысцкіх канцлагерах, «Цагляны сцяг» С. Бержынкіса, які расказвае аб трагедыі радавога Сакалаўскаса, даведзенага да страшнага злачынства ўмовамі армейскай «дзедаўшчыны».

Яркімі і разнастайнымі работамі, адзначанымі пячаткай аўтарскай індывідуальнасці, прывоблі ўвагу на агледзе кінамаграфісты ЗША, Швецыі, Аўстрыі, Польшчы. Аднак, падводзячы вынікі тыднявага кінамаарафона, яго ўдзельнікі выказалі нямала пажаданняў, як зрабіць яго яшчэ больш цікавым і прадстаўнічым. Прапанаўваецца актывізаваць сістэму адбору фільмаў, не задавальняючыся толькі тым, што прыйшлоць кінаарганізацыі розных краін. Выклікала засмучэнне і тое, што паняцце «неігравае кіно» зьяляся, па сутнасці, да кінамаарафа дакументальнага. У конкурсным паказе не было ніводнай навукова-папулярнай стужкі, што збядніла палітру кінапаказу. А ў наш жа час так востра ставіцца пытанне аб маральным патэнцыяле навукі, закліканай абараніць свет ад жахаў вайны і папярэдзіць экалагічную катастрофу. Фільмы такой тэматыкі вельмі сугучны фестывальнаму дэвізу.

У тым, што такі агляд неабходны, сшыліся ўсе яго ўдзельнікі. Доказам таму — велізарная колькасць гасцей, якіх аказалася ці не ўдвай больш, чым планавалася.

Паралельна з конкурсным паказам актыўна працаваў кінарнарынак, які прадстаўляў кінамааграф усіх нашых рэспублік. Былі падпісаны пратаколы на продаж савецкіх неіграваў стужак фірмам Францыі, Італіі, Іспаніі, Фінляндыі, Вялікабрытаніі. Цікаваць да нашых кіначасопісеў праявілі бізнесмены з ЗША і ФРГ.

Фестывалю яшчэ прадстаіць атрымаць урокі са свайго першага вопыту. Але галоўнае ў тым, што ён адбыўся і стане традыцыйным. У горадзе, дзе нарадзіўся савецкі кінамааграф, зроблены першы крок да стварэння інтэрнацыянальнага цэнтра неігравага кіно.

А. СЕРДАБОЛЬСКІ, кар. ТАСС. г. Ленінград.

Між былым і наступным

(Пачаток на стар. 5).
адолець супраціўленне і якую прарабіць работу! А калі не ва ўсім і не ўсюды... дык тады можна і зусім не распачынацца, бо карысці ніякай. Вось вычытаў у цэнтральным друку інфармацыю, што 70 працэнтаў слухачоў Дыпламатычнай акадэміі — дзеці кіруючых работнікаў розных рангаў. «Дзіўна, што не ўсе 100, — справядліва іранізуе аўтар артыкула. І далей: — Мне здаецца і ў інстытуце міжнародных адносін даўно ўведзены конкурс не абітурыентаў, а іх бацькоў. Што гэта значыць? Ды толькі адно: тыя, хто трымаў конкурс і хацеў прынесці свае веды, свой талент на алтар Айчыны, апынуліся за бортам прывілеяваных ВНУ. Цяпер пайдзіце і пагаварыце з імі аб справядлівасці». Цікава, якая будзе інфармацыя і аб гэтым інстытуце праз тры-чатыры гады? Колькі там будзе вучыцца дзяцей рабочых і сялян, настаўнікаў і радавых інжынераў?

Гэта — факт толькі з аднаго маленькага ўдзельніка нашай рэчаіснасці. А калі праіснасць усіх участках, па ўсіх абласцях і рэспубліках? Воку — нічога не стане, а сэрца — можа не вырываць. У таго, хто аднойчы і назаўсёды паверыў Леніну.

Бясконцыя нарананні на заклад Беларускай школы, на нацыянальную безаблічнасць канцэртных праграм і тэатральных рэпертуараў, ідэалагічных міністэрстваў і ведамстваў... А якая карысць з гэтых вечных нарананняў? Што яны дапамогуць? Яшчэ вялікі Багдановіч папярэдаў: «Паніжэнне напуста на лёс свай наранаці!» Не плакацца трэба, а дзейнічаць. Трэба на пасады, ад якіх многае залежыць, ставіць разумных, дэлавых, сапраўды культурных і нацыянальна свядомых людзей. Патрыстаў бацькаўшчыны. У нас жа да гэтага часу робіцца — як правіла — наадварот. На пасады залазяць нейкія нлёмекі-недарэкі, часам і зусім пыльным мяшком прыстукнуты. Як ім гэта ўдаецца? Добра бацька і выкарыстоўваюць перавагі нашага грамадскага ладу. Міжволі перафразіруюцца радкі з каліскай вельмі папулярнай песні: «Дундукам усюды ў нас дарога, і пашана усюды — дундукам!»

Калі і дагэтуль вельмі шкодзіць даўня непераадоўная хвароба — выдаваць жаданае за рэальнае. У прыватнасці — хай бы мы трохі менш крычалі пра маральна-палітычнае адзінства народа. Па-першае, ад крыку гэтага адзінства не дабаўляецца. А па-другое, і гэта галоўнае, да жаданага адзінства — нават да таго, якое было ў гады Вялікай Айчыннай, — нам яшчэ досыць далёка. Удзяцца толькі: якое можа быць маральна-палітычнае адзінства ў сумленных, чыстых душою маіх землякоў-хлебаробаў, і, скажам, у чорнай мафіі рэстаўрскага гаспадароў, пра якіх сёння апублікаваны артыкул пад назвай «Калі яны нас хоронілі?» Што агульнае ў маралі, у жыццёвай філасофіі тых і тых? У тых, што ведаюць адно і жывуць адзіным клопатам: сумленна рабіць для краіны хлеб — і ў тых, што не толькі раскашуюцца, вар'яцеюць ад сытасці за кошт абкрадання працоўнага народа, але яшчэ і кідаюць гэтакую народу, нашаму сацыялістычнаму ладу абразлівы, нахабны выклік! Што ў нас з ім і з усімі, падобнымі на іх агульнае?

Даўно ўжо мяне гняце адна турботная думка: чаму мы, у прыватнасці — беларусы, менш радуемся жыццю, чым нашы сучаснікі ў тых еўрапейскіх краінах, дзе мне давядзецца пабываць? Успамінаю выхадныя, нядзельныя дні ў невялікіх гарадках і сёлах Славеніі, Балгарыі, Чэхаславакіі, людзей на вуліцах і на майданах, у кормах і ў навірнях. Як яны нязмушана веселяцца, танчуюць пад музыку, плячуть і смяюцца, колькі ў іх абліччах і самапачуванні здароўя, а ў вачах — радасці і задавальнення жыццём!..

Не, не, я не спяшаюся рабіць нейкія высновы — нахонт гістарычнага і сацыяльнага аптымізму, сцярджаць, што ён менш уласцівы нам ці што-небудзь падобнае. Я проста дзялюся жывымі ўражаннямі, якія напластоўваліся ў душы цягам дзесяцігоддзяў. Чаму ў нашых абліччах больш нейкай вечнай заклапочанасці, нават часам якойсьці ўнутранай прыгнетанасці і паніласці? Назіраў у гэтых краінах за паводзінамі і самапачуваннем інтурыстаў — нашых і еўрапейцаў: галандцаў, бельгіяцаў, немцаў, італьянцаў... Нашых адразу пазнаваў па ўсё той жа заклапочанасці, насцярожанасці, па той нервовай напружанасці, якая ў дае душы раслабіцца, пачуцца натуральна, свабодна, лёгка...

Думаю: ці мы столькі і мелі гэтай веселасці, гэтай жыццярэчаснасці заўсёды, ці мы яе трохі страцілі — і за гады вялікіх народных трагедый і за доўгія дзесяцігоддзі драматычнага барукання з матэрыяльнай нястачай і маральным злом? Канечне ж, і трагедыя Вялікай Айчыннай, і жах сталінскіх рэпрэсій не маглі не пакінуць свайго следу на абліччы народа, не адбіцца на яго духоўным здароўі, на яго ўнутраным, эмацыянальна-псіхічным стане. Але, відаць, даліся ў знакі і зрабілі сваю справу гэтаксама і іншыя рэчы: штодзённыя сутыкненні з правамі хлусні і ашукацтва, бюракратычнай чэрствасці і хамства, падаўлення волі і прыніжэння чалавечай годнасці, і ўсяго такога іншага, што вяло да духоўнай стагнацыі, да знявер'я і сацыяльнай апатыі.

А вясёлы ж ад прыроды народ, халерачка! Умеем жа і радавацца, і ад душы — добрым смехам — смяцца, і не напакінаем веселіцца-цешыцца. І таму няма сёння ў нас больш важнай і пільнай задачы, як гэта: дэрэшты зліваўдаваць у нашым жыцці ўсё, што не давала нам на поўную сілу раскрыць свае прыродныя здольнасці, свай нацыянальны характар, быць самім сабою. Радавацца жыццю, шчасцю, карыстацца яго дарама — найпершае права і кожнага чалавека, і кожнага народа.

Колькі дзесяцігоддзяў вучыліся жыццёскаму правілу — глядзець і слухаць, што скажа «княгіня Мар'я Аляксееўна», стараліся засвоіць гэту подлюю навуку, увабраць у сябе і зрабіць сваёй гэту рабскую псіхалогію!.. Думаць цяпер, што можна лёгка і хутка перайначыць сваё «нутро», перабудавацца, — вялікая наўнасць. На перабудову масавай псіхалогіі таксама спатрэбіцца і гады і дзесяцігоддзі. І на гэта трэба настройвацца адразу. Галоўнае — паверыць у рэальныя магчымасці абнаўлення, а паверыўшы — не расхаладзіцца. Перш за ўсё трэба выйсці з той апатыі і зняверанасці, якія моцна аслабілі наш творчы дух. Не будзем закрываць вочы на тое, што зняверыліся не адзінкі, не сотні, і нават не тысячы... Для многіх стала звычайным махнуць рукою і сказаць: «Ат, усё роўна нічога не зменіцца. Так было, ёсць і так будзе. Хто іх зробіць, тыя распісаныя перамены? Кажуць, трэба пачынаць з сябе. Дык нешта ж ніхто не спяшаецца пачынаць! Не бачна прыкладу!» Так разважаюць усё тыя, што чакаюць прыкладу, а значыць — і загаду, а значыць і... што скажа «княгіня Мар'я Аляксееўна». Чакаюць ініцыятывы ад іншых. Чакаюць перабудовы. Як быццам яе можна дачакацца, седзячы склаўшы рукі!

Дык я, братачка, таксама за інтэрнацыяналізм, толькі давай спачатку высветлім дакладна, што гэта такое, у чым яго сутнасць. А то ж, чаго добрага, выявіцца, што сам ты, хоць і заклікаеш ва ўсіх сваіх аргументах і выступленнях да інтэрнацыяналізму, у сапраўднасці вызнаеш ідэалогію або касмапалітычную або влінадзяржаўна-шавіністычную. Калі па Леніну, дык інтэрнацыяналізм неадменна мае на ўвазе перш за ўсё любоў да сваёй зямлі і свайго народа, і толькі праз яе — любоў да іншых краін і іншых народаў, да людзей працы ўсяго свету. Вялікі рускі чалавек сказаў: «Хто не належыць сваёй Бацькаўшчыне, той не належыць і чалавецтву». Касмапалітызм, у адрозненне ад інтэрнацыяналізму, адмаўляе

прыналежнасць да Бацькаўшчыны.

Ты, калі ласка, не злуйся, але скажы — шчыра, па-чалавечы: чаму ты, пражывышы гадоў трыццаць у Беларусі, так і не навучыўся мове гэтай зямлі? Ну, чаму?.. Вось бачыш: скажы табе і няма чаго. Ты ніколі пра гэта не задумваўся. І ў галаву, як-то кажучы, не прыходзіла. А я мову сваёй зямлі і ведаю і люблю. Дык хто з нас, братачка, інтэрнацыяналіст?

Хто мне верне мае маладыя гады, угробленыя на «Кароткі курс гісторыі ВКП(б)», падрэдакцыя карыфея, на даклады і выступленні народнага акадэміка Лысенкі, на літаратурную крытыку паводле Жданова, на «Кавалера Залатоў Зоркі» і «Чырвона-гарадок»?.. Ніхто не верне. Стаялі на паліцах не апятаныя мною Талстой і Дастаеўскі, Салтыкоў-Шчадрын і Чэхаў, ляжалі ў кнігасховішчах недаступныя чытачу Бунін і Ясенін, Гарэцкі і Гарун, а лепшыя гады жыцця ішлі на асваенне хлусні і фальшы, у лепшым выпадку — на азіяцкае пустае і дурнотай. Нам страчанага не вярнуць, але трэба зрабіць усё, каб падобныя страты не напаткалі дзяцей нашых. Чалавек варты таго, каб перад ім своечасова адкрывалася ўсё сапраўды таленавітае, яркае, праўдзівае, разумнае. Ніхто не мае права трымаць чалавека ў дурнях, стрымліваць у ім натуральную прагу духоўнага росту.

Колькі ў нас у Беларусі за пасляваенныя гады было разбурана, зруйнавана, знішчана помнікаў нацыянальнай гісторыі і культуры! Самае крыўднае — руйнавалася тое, што адцалела пасля незлічонах стратных войнаў, якія пракаціліся па нашай зямлі, і пасля самай страшнай — вайны з нямецка-фашысцкімі захопнікамі. Тры гады фашысцкай нелюдзі знішчалі дзівосныя ўзоры старажытнага беларускага дойлідства і іншыя скарбы нашай матэрыяльнай і духоўнай культуры. А пасля дзесяці і сотні ацалелых помнікаў, якія не знішчыў вораг, пачалі знішчаць... Нават язык не паварочаецца сказаць: хто. «Ты з кім і з чым іх параўноўваеш?» — чую пагрозы вонрык. Выбачайце, я ні з кім іх не параўноўваю, не прыпісваюць мне гэта, калі ласка. Не параўноўваю — бо не ведаю з кім параўнаць. Хто яшчэ ў гісторыі быў гэтакі самаед, так нлёмекіма знішчаў сваю ўласную памяць і культуру — мне невядома.

Выпраўленне становішча ў міжнацыянальных стасунках вымагае гранічнай шчырасці. Калі сёння на гэту тэму хтось хлусіць, хітруе і недагаворвае, робіць выгляд, што не бачыць, або не разумее, — то яму трэба адкрыта, у вочы, сказаць: дарэмна, пане, старашся, сляпых ужо няма і дурняў ужо няма таксама, усё ўсім бачна і ўсё зразумела. Ці будзем і далей хітрыць — і на гэтай непрыгожай гульні будаваць міжнацыянальныя ўзаемаадносіны? Памеры выдалення з арганізму грамадства страху, характэрнага для колішніх часоў, будзе непазбежна расці патрабаванне нацыянальнага раўнапраўя, ва ўсім, зразумела, сферах грамадскага жыцця, а ў першую, мабыць, чаргу — у галіне мовы і культуры. Чым раней мы ўсё гэта зразумеем — тым лепш. Адначасова будзе расці пачуццё нацыянальнай годнасці, наўнасць якога — гарант сапраўднай павягі да ўсіх іншых народаў, гэта значыць гарант сапраўды інтэрнацыяналісцкіх паводзін. Адуцтва жа ўласнай нацыянальнай годнасці развівае ў людзей не раўнапраўна-брацкае, а лаякаса-халуйскія адносіны да іншых. Мацаваць дружбу на такіх адносінах немагчыма — яны чараватыя небяспечнымі паслядакмі. Калі мы хочам, каб наша дружба была надзейнай, яна павінна грунтавацца толькі на сапраўды

брацкай узаемнай павягі і поўным узаемным даверы.

Дэмакратычнасць грамадства не толькі ў тым, што можна адкрыта, публічна выказаць свае думкі, крытычныя заувагі і патрабаванні. Дэмакратычнасць грамадскага ладу вызначаецца перш за ўсё тым, наколькі да вызначаных думак грамадзян прыслухоўваюцца, наколькі іх крытычныя заувагі ўлічваюцца, у якой меры іх патрабаванні выконваюцца. Колькі вядомых пісьменнікаў, вядомых дзеячаў мастацтва за апошнія 20—30 гадоў выступілі ў абарону нацыянальнай мовы і культуры, даводзячы, што захаванне і развіццё іх — на карысць усяму чалавецтву! І што ж у выніку? А нічога. Як адрагавалі на крытыку? А ніякі!.. Як ішла, так і далей ідзе агідная уніфікацыя, імкненне ўсё разнаколернае мноства культур звесці да адной масавай культуры. Што ж атрымліваецца? Чаму так не хочаць прыслушацца да голасу грамадскасці? Чаму так не разумеюць, што імудрасць усянага слухаць народ, бо не дарма ж сказана: голас народа — голас божа?! Дзе прычына гэтага неразумнення, гэтага нежадання пачуць голас, крык, лямант сумленнай і ўдумлівай інтэлігенцы? Прычына — ва ўсведамленні імі сваёй бесплакранасці. А гэта ўжо вымоўнае сведчанне адуцтва дэмакратыі.

Самае страшнае ў гэтак званых застойных дзесяцігоддзях не тое бязладдзе, якое тварылася ў сельскай гаспадарцы, у прамысловасці, у сферы сацыяльна-бытавой. Самае страшнае тое, што рабілася тымчасова з душой чалавека, з яго мараллю і псіхалогіяй, з яго ўнутраным духоўным светам. Чалавеку ж трэба выпраўляць становішча ў эканоміцы краіны, у яе неабсяжнай гаспадарцы, а як ён гэта будзе рабіць, калі ён ужо прывык жыць так, як жыць цяпер, і інчэй жыць не хоча? Калі ён ужо не той, хто здольны ўсё не так зробленае «адрабіць назад» — напавіць і выправіць? Калі ён ужо ні ў што не верыць, стаў апушчэнца і цынікам, і ўжо сам не адчувае, што траціць чалавечае аблічча, — калі ён ужо амаль зміраўся з такім нікчэмным лёсам?..

Вось што — самае страшнае ў нашай сённяшняй рэчаіснасці. І самае труднае — калі глядзець у перспектыву нашага сацыялістычнага адраджэння.

Роспачы, аднак, быць не павінна. Таму што сумленне ў народзе не адмерла — жыве. Жыве і будзе жыць! Яно — несмяротнае. Хоць гэта і не ўсе ведаюць.

І сёння прывозіцца шмат вершаў з паездак па братніх рэспубліках, і яны друкуюцца. Але змест і тон іх звычайна зусім не такі, як у тых, што пісаліся ў 20-я і 30-я гады. Узорам «тых» могуць служыць шчырыя, палымныя радкі Кукалы:

Грузія! Дружная з сонцам краіна!
Або:

Украіна, цвеце любви,
Сонцам гадаваны!

Тан, цяпер такія гімны братнім народам і рэспублікам амаль не складаюцца. Такое адкрытае, спантаннае, бязмежнае пачуццё радасці і захвалення цяпер амаль не сустрачаецца ў эканамічным і сацыяльным развіцці рэспублік было непараўнальна менш, аднак жа да сваіх пабрацімаў у гэты момант прыяздзілі, каб парадавацца. Сустрэчам з братамі мы радуемся і цяпер, а вось вершаў такіх, як некалі, не пішам. Можна, таму, што яшчэ з ваззала ці з аэрапорта пачынаецца такі дыялог: «Як у вас са школамі на роднай мове — яшчэ ёсць? — Есць, але мала. — І ў нас таксама. А дзіцячыя садзікі? — Амаль няма. — І ў нас таксама. А тыяжы нацыянальных часопісаў не падаюць? — Падаюць. Далей няма нуды. — І ў нас таксама. А людзі на вуліцах і на рабоце гавораць роднаю мовай? — Амаль не гавораць. — І ў нас таксама. А помнікі нацыянальнай гісторыі і культуры разбураюцца? — Снора нічога не застаецца. — І ў нас таксама. А крыніцы і рэчачы ў вас яшчэ не ўсе паперышталі? — Можна лічыць, што ўсе. — І ў нас таксама. А ўрадлівыя землі яшчэ не ўсе засалены? — Пакуль што не ўсе, але калі гэта варварства не спыніць, то неўзабаве... — І ў нас таксама». У залемнасці ад таго, куды прыхалі, дыялог можа трохі розніцца ад гэтага, але не настолькі, каб пагаварыць — шчыра, па-брацку, захацелася сілска ўзнёсла, радасна-ўрачысты гімн.

(Працяг будзе).

Хроніка мастацкага жыцця

У клубе сяброў оперы

Праз нейкі час у Дзяржаўным тэатры оперы і балета БССР адбудзецца прэм'ера оперы малядога беларускага кампазітара У. Солтана «Дзінае палляванне караля Стаха». Лібрэта на аснове аднайменнай аповесці У. Караткевіча напісала старшыня савета мінскага Клуба сяброў оперы С. Клімковіч, якая на чарговым пасяджэнні клуба прадставіла пастаноўную групу будучага спектакля і расказала гісторыю яго стварэння. Яе расказ прадоўжыў рэжысёр-пастаноўшчык В. Цюпа; урыўкі з оперы прагучалі ў выкананні салістаў ДАВТА Н. Кастэні, В. Скорбагатава, У. Экнардзісава, М. Гулегіна, канцэртмайстра К. Суворавой і аўтара — У. Солтана. Музычны кіраўнік спектакля «Дзінае палляванне караля Стаха» — дырыжор Я. Вацхак, сцэнограф — Э. Гейдэбрэхт.

НАШ КАР.

П'еса, прысланая з «Глыбіні»

«Мы прысутнічаем пры нараджэнні цікавага драматурга», — сказаў старшыня секцыі драматургіі Аляксей Петрашкевіч перад чыткай п'есы «Машэка». Яе аўтар, Мікалай Арахоўскі, жыве ў вёсцы Сяльцо Бярозаўскага раёна. Воляй лёсу пазбаўлены магчымасці весці актыўны вобраз жыцця, ён правяў прыкметны літаратурны здольнасці. Адна з яго п'ес атрымала прэмію на рэспубліканскім конкурсе. П'еса «Машэка», у якой выразна гучыць пратэст супраць духоўнага прыніжэння, — трэцяя па ліку. А прачыталі яе артысты В. Анісенка (ён жа рэжысёр чыткі), А. Памазан і А. Кірычэнка.

Прысутныя цёпла прынялі твор і падтрымалі ідэю чытання п'ес маладых драматургаў у Доме літаратараў.

Г. ЗІНКЕВІЧ.

«Круглы стол» часопіса

Рэдакцыя часопіса «Советская музыка» (орган Саюза кампазітараў СССР і Міністэрства культуры СССР) правяла ў Мінску вясняное пасяджэнне за «Круглым сталом». На працягу двух вечароў прадстаўнікі мастацкай інтэлігенцыі Беларусі, напярш кампазітары і музыканты, распавядалі пра свае навабелы творчыя, арганізацыйныя праблемы.

Госці з Масквы галоўны рэдактар часопіса Ю. Кароў і яго намеснік Л. Геніна адзначылі, што амаль усе праблемы, прэзэнціі, нарананні, якія прагучалі ў выступленнях членаў СК БССР, тыповыя і для іншых рэспублік. А праблема музычнай крытыкі востра адчуваецца нават у цэнтральным спецыяльным часопісе «Советская музыка». Нягледзячы на тое, што гэтае выданне мае патэнцыяльнае кола аўтараў з усяй краіны і старонкі яго адкрытыя для ўсіх, у тым ліку беларускіх, «арэспандэнтаў», рэдакцыя можа паскардзіцца на недахоп матэрыяла, адпаведнага сучаснаму ўзроўню мыслення і галоснасці, цікавых для чытача, вартых публікацыі.

На жаль, афіцыйнага запрашэння ад Саюза кампазітараў БССР на гэтую сустрэчу «Ліму» не было, даведальніцы пра яе выпадкова. Але наша кароткае падаваенне, спадзяемся, скіруе ўвагу зацікаўленага чытача да часопіса «Советская музыка», дзе гаворка за «Круглым сталом» мусяць быць паддзена падрабязна.

НАШ КАР.

Творчая садружнасць

З цікавасцю пазнаёмліліся мінчане са спектаклем «Лёс сабора» па раманы В. Гюго «Сабор Парыжскай Богаматэры» ў пастаноўцы Каўнаскага тэатра пантанімі, які знаходзіцца на гастролях у сталіцы рэспублікі. Прывабіла выканаўцае майстэрства не толькі гасцей, але і артыстаў Дзяржаўнага маладзёжнага тэатра БССР В. Ліхадзей, І. Карповіч, І. Фільчэннава, якія выканалі галоўныя ролі ў спектаклі. Беларускія артысты былі заняты і ў масавых сцэнах. Пасля спектакля адбылася творчая сустрэча з актэрамі і галоўнымі рэжысёрамі двух калектываў — К. Адамавічам і Б. Луцэнкам. Яны выслушалі заувагі гледачоў, адказалі на шматлікія пытанні.

П. ГАРДЗІЕНКА.

ЛІСТ У РЭДАКЦЫЮ

Грамадзянін Лукашук! Прачыталі ваш артыкул у газеце «ЛіМ» за 9.XII.88 г., дзе вы разважаеце пра судовы разбірацельства, што адбылося ў Маскве. Не ведаем, хто вы — журналіст або літаратар, у нас у Саюзе іх стала вельмі многа, што ж, рабочы клас вялікі — пранорміць.

Цяпер і раней людзі жылі і верылі таму, што ім падносяць газеты, кіно, тэатры, радыё, пісьменнікі. Шмат іх было тады і больш стала цяпер. Дык вось, калі чытаеш артыкулы такіх, як Адамовіч, Быкаў, і многіх іншых, дык атрымоўваецца, што раней усе былі дурныя, непісьменныя, усе хлусілі, дурылі наш народ, а сумленныя паехалі на Калыму. А вось цяпер усе сталі сумленныя і пішучы толькі праўду. Хіба праўду напісаў Ада-

мовіч пра мінчан? А хіба праўду напісаў Быкаў у «Огоньке»? І ў вашым артыкуле «Не бойся» сёе-тое не вельмі праўдзіва напісана.

Па-першае, па тэлебачанні быў паказаны не суд, а фарс. Вы ж бачылі, што суддзя затыкала рот аднаму толькі Шахаўцову, у зале публіка сабралася таная, што падтрымлівала толькі адзін бок, дакументаў, на якія спасылаліся сведкі, ніхто не бачыў. У гэтай сітуацыі Шахаўцову трымаўся малайцом, і хоць мы не абараняем рэпрэсіі пры кульце Сталіна, але думаем, што калі Шахаўцов абараняў Сталіна, дык гэта яго справа, ён юрыст, яму відней. А вы яго папракаеце, што ён сумленна працаваў у свой час, ваяваў, а не здаўся ў палон, паступіў у Камуністычную партыю і, як мы ўпэўнены, не ўступіў бы ў таварыства

«Мартыралог». Вось і вы, калі працуеце сумленна, дык і пішыце аб'ектыўна і сумленна. Што Шахаўцов супраць Адамовіча, дык мы за яго — за Шахаўцова.

Паверце, калі б было жаданне, мы б сабралі шмат подпісаў пад нашым лістом. Праз 35 гадоў пасля смерці Сталіна ў магазінах няма цукру без талонаў, чарга за танным адэкалонам і г. д. На вуліцу выходзяць студэнты, якія жывуць за кошт бацькоў і дзяржавы, ды яшчэ гарляняць, за што сапраўды трэба паслаць у калгас папрацаваць.

Як раней усе поспехі прыпісвалі Сталіну, дык цяпер яго вінавацяць ва ўсіх грахах. Што гэта? Гэта проста дэмагогія. Згодны?

Усе ведаюць, што ў даваенныя гады шмат загінула народу. А вось галоўны Мартыралог Беларусі падлічыў, што без суда і следства ў Курапатах пад Мінскам расстраляна 300 тысяч чалавек. Як і дзе браў 3. Пазняк свае разлікі, як ён лічыў,

хай аднажа людзям. Гэта ж паўтарае Адамовіч.

Мы жылі да вайны ў Мінску, у нашым класе ў дзяцей ніхто з бацькоў не быў рэпрэсаваны, на нашай вуліцы — таксама не чуваць было. Але размовы і чуткі, што начальства, як ворагаў народа, арыштоўваюць, — былі, але Мінск жыў вясёлым, цудоўным даваенным жыццём.

А ў горадзе было ж усяго 250 тысяч насельніцтва, дык як жа лічыў Пазняк? Да таго ж, у «Неделе» № 47 тансама не даецца данадагнага адказу, а ў Мартыралога ўсё ў ажурцы — 300 тысяч расстраляных. Нам здаецца, што калі расстраляна нават 3000 невінаватых, дык гэта тансама вельмі страшна. Дык, каб не баламуціць людзей, трэба пісаць праўду.

А. ВЕРАМЧУК, В. ЛАБАДА,
ветэраны працы.

г. Мінск.

У ВЯЛІКАЙ рэдакцыйнай пошце ваш ліст, Альберт Мікалаевіч і Васіль Дзмітрыевіч, звярнуў на сябе ўвагу сваім сярэдзітым, непачыным тонам. Гэты тон адчувасца і ў халодна-афіцыйным звароце: «Грамадзянін Лукашук», і ў фразе: «Не ведаем, хто вы—журналіст ці літаратар, у нас у Саюзе іх стала вельмі многа, што ж, рабочы клас вялікі—пракорміць». Ну, навошта вы так? І адкуль вы ўзялі, што журналісты і літаратары маюць патрэбу ў тым, каб іх «кармілі»? Яны самі забрабляюць сабе на хлеб, большасць газет і кніг прыносяць краіне мільённым прыбыткі. І потым, што гэта за сверб такі апошнім часам у многіх—ледзь што, гаварыць ад імя народа, рабочага класа? Вось і вы—таксама, хоць, наколькі я ведаю, да рабочага класа не належалі: адзін з вас да пенсіі працаваў мастаком-афарміцелем, другі—эканамістам.

Прызнаюся шчыра, калі я прачытаў ваш ліст, мне захачалася пазнаёміцца з вамі. Як бы там ні было, а ніякі ліст не заменіць асабістага кантакту. Таму я і прышоў да вас.

Мой візіт да вас, Альберт Мікалаевіч і Васіль Дзмітрыевіч, вы ўспрынялі, мне падалося, са змешаным пачуццём трывогі і цікаўнасці: чаго гэта раптам завітаў карэспандэнт? Але тут жа і сугакоіліся, калі я нагадаў пра ваш ліст у «ЛіМ».

— Пісалі, пісалі, — казалі вы, Альберт Мікалаевіч.—І не толькі вам. Мы ў многія газеты пішам...

— Пра тое, што і нам?—пацікавіўся я.

— Чаму ж пра тое,—пакрыўдзіліся вы.—Пра рознае пішам. Але толькі з пазіцыі праўды.

Мы ўтрох доўга гутарылі. Я даведаўся, што жывяце вы ў адным пад'ездзе, сябруеце, хоць, як прызнаўся Васіль Дзмітрыевіч, часта паміж сабой спрачаецеся. Не ўнікаў у вашы спрэчкі, але зразумёў з далейшай гаворкі, што свой ліст у нашу газету вы пісалі ў поўнай згодзе.

Вам абодвум многае не падабаецца ў сённяшнім жыцці. Не падабаецца, напрыклад, што ў прэсе друкуюцца матэрыялы аб злачынствах Сталіна. Менавіта таму вас так разлаваў змешчаны ў «ЛіМе» артыкул А. Лукашук «Не бойся», дзе даследавалася палітычная і чалавечая сутнасць былога пракурора, абаронцы Сталіна І. Шахаўцова. Вы цалкам на яго баку. Маючы на ўвазе паказаны па Цэнтральным тэлебачанні фільм «Ачышчэнне», у якім разказвалася пра судовы працэс, прысвечаны разбору іску І. Шахаўцова да пісьменніка А. Адамовіча і рэдакцыі «Советской культуры» за «знявагу» апошнімі «гонару і годнасці Сталіна», вы пішце: «...Шахаўцову трымаўся малайцом, і, думаем, калі ён абараняе Сталіна, гэта яго справа, ён юрыст, яму відней... Ён сумленна працаваў у свой час... паступіў у Камуністычную партыю і, як мы ўпэўнены, не ўступіў бы ў таварыства «Мартыралог»...

ТРУГА ПА МІНЧУЛЫМ?

Адказ аўтарам ліста А. ВЕРАМЧУКУ і В. ЛАБАДЗЕ

Я таксама ў гэтым упэўнены. У таварыстве, мэта якога—ушанаванне памяці ахвяр сталінскага тэрору, Шахаўцову няма чаго рабіць, ён гэты тэрор, фактычна, апраўдвае.

Адаючы даніну часу, вы ў сваім лісце асуджаеце рэпрэсіі ў часы культа Сталіна, але ў той жа час лічыце, што маштабы іх зараз перабольшваюцца. «Да вайны ў Мінску, у нашым класе ў дзяцей ніхто з бацькоў не быў рэпрэсаваны, на нашай вуліцы—таксама не чуваць было,—пішаце вы.—Мінск жыў вясёлым, цудоўным даваенным жыццём».

Я маладзейшы за вас, у 1937 годзе мне было толькі восем, але я дагэтуль помню дзень, калі па нашым двары разнеслася чутка, што мінулай ночку арыштавалі бацькоў трох маіх аднагодкаў. Помню, як яны выйшлі на вуліцу—бледныя, заплаканыя, палахліва пазіраючы на дарослых, што з каменнымі тварамі праходзілі міма. З сорамам успамінаю, як нехта з нас, з уласцівай дзецяй жорсткасцю, крыкнуў: «Эй вы, трацкісты, каб вашай нагі тут больш не было!» Так, мы, дзеці той пары, адчувалі патаемны страхны сэнс слоў «трацкіст», «вораг народа».

У гэты час і ў нашай сям'і, помню, было вельмі трывожна. Са скупых слоў, якімі абменьваліся бацькі, я ведаў, што нядаўна быў арыштаваны і адразу расстраляны бацькаў брат, які жыў у Ленінградзе, а сям'я яго — жонка і дачка — некуды выслана. Самога бацьку і яшчэ аднаго яго брата, у якога, дарчы, быў дарэвалюцыйны партыйны стаж, выключылі з партыі, знялі з работы, і яны з дня на дзень чакалі арышту. На ўсё жыццё запамніў я такую карціну: вечаар, ля сцяны, на пастаўленых у рад крэслах, не распранаючыся спіць бацька. Такое тады можна было наглядзець у многіх дамах: выпрацоўваўся своеасаблівы рытуал чакання арышту...

Так што не такім ужо «вясёлым і цудоўным жыццём» жыў даваенны Мінск. Менавіта ў тыя гады адбываліся масавыя расстрэлы людзей ва ўрочышчы Курапаты, а гэта ж усяго за некалькі кіламетраў ад горада.

У час нашай сустрэчы вы казалі, што знаёмы з лімаўскім артыкулам «Курапаты—дарога смерці», але многае ў ім вам здаецца бяздоказным. Маўляў, не магло тут быць

расстраляна, як свяджаюць аўтары, 300 тысяч чалавек, калі ў Мінску тады было ўсяго 250 тысяч жыхароў. «Нам здаецца, што калі расстраляна нават 3000 невінаватых, дык гэта таксама вельмі страшна», — пішаце вы ў лісце. Страшна, Альберт Мікалаевіч і Васіль Дзмітрыевіч, калі расстраляюць нават аднаго невінаватата чалавека. Але справа тут вось у чым. У вашых спробах зменшыць маштабы трагедыі ў Курапатах бачыцца мне спроба наогул зменшыць маштабы сталінскіх рэпрэсій. І вы не адны ў такіх сваіх «парываннях»... Есць, ёсць людзі, якіх не дакажаш, што мільёны сталінскіх вязняў былі фізічна знішчаны ў турмах, месцах зняволення ГУЛАГа, які раскінуў сваё паўцініе па ўсёй краіне, памерлі ад голаду і катаржнай працы на этапах, у ссылках за Палярным кругам, у сібірскім тайзе. Вядомы савецкі гісторык Рой Мядзведзеў, які шмат гадоў займаецца вывучэннем механізма сталінскіх рэпрэсій, лічыць, што калі за пункт адліку браць пару прымусовай калектывізацыі, дык колькасць ахвяр рэжыму наблізіцца да 40 мільёнаў чалавек.

Што тычыцца колькасці расстраляных ва ўрочышчы Курапаты, дык урадавая камісія, якая расследуе факты масавых расстрэлаў менавіта ў гэтым месцы, прыйшла да высновы, што тут было забіта не менш як 30 тысяч чалавек. Але ж не менш—гэта не значыць, што не больш. Згодна з дакументамі камісіі, сюды звозілі людзей для знішчэння з розных месц рэспублікі, нават з-за яе межэй.

«Праз 35 гадоў пасля смерці Сталіна ў магазінах няма цукру без талонаў, чарга за танным адэкалонам і г. д.»—пішаце вы ў сваім лісце. Не буду ўдавацца ў аналіз сённяшніх цяжкасцей у эканоміцы—вы ведаеце, якая спадчына засталася ад застойных часоў. Але вы намякаеце, што калі і жылося добра, дык пры Сталіне. Так, сталіністы настойваюць на тым, што пад кіраўніцтвам вялікага правадыра наша краіна дасягнула грандзёжных успехаў, што Сталін за небывала кароткі тэрмін ператварыў Расію індустрыяльную. Але хочацца спытаць, якой цаной? Хіба не цаной выбачаных у свеце маштабаў выкарыстання прымусовай працы? Ніхто не падлічыў, на кацыя колькіх людзей стаяць Магнітка і Дзе-

прагэс, Беламорска-Балтыйскі канал і Камсамольск-на-Амуры, сотні іншых сталінскіх будоўляў.

«Як раней усе поспехі прыпісвалі Сталіну, дык цяпер яго вінавацяць ва ўсіх грахах. Што гэта? Гэта проста дэмагогія. Згодны?»—пытаецеся вы ў сваім лісце.

Не, не згодны. Хоць, вядома, вы маеце рацыю, калі гаворыце, што пры жыцці Сталіна яго на кожным кроку ўслаўлялі як генія ўсіх часоў і народаў. Але ж і гэта ўслаўленне таксама сведчыць аб трагедыі народа, пастаўленага тым жа Сталіным і яго клікай ва ўмовы татальнага знішчэння ўсякага інашадумства. Што і казаш, у тысячах і тысячах падданых Сталіну з дапамогай выгэставанага ім адміністрацыйнага апарату ўдалося выхаваць веру ў яго, Сталіна, непагрэжнасць, выхаваць псіхалогію рабоў, сфарміраваць грамадства, якое павінна было жыць толькі па ўказанні правадыра.

Было, жыло... Усё, здавалася б, засталася ў мінулым. Адкуль жа тады з'яўляюцца Шахаўцовы, якія і сёння дакляраюць такую адданасць Сталіну? Што гэта—поза, фанатызм, спосаб процістаяць няўможнаму часу, які адвёў месца сталінізму на сметніку гісторыі?

Вы, мабыць, чулі, што многія рускія сяляне бунтавалі ў свой час супраць адмены прыгоннага права. Чаму? Па іх думцы, без гаспадара-памешчыка жыць будзе невыносна, маўляў, «народу патрэбны бізун».

Гістарычны паралелі — рэч рызыкаўная, але ж і сёння можна пачуць, што пры Сталіне народ «не баловался», што ўсюды быў жалезны парад і да т. п. Што, скажыце, разумеецца пад такім парадкам? Тое, што перад вайной за спазненне на працу на пяць хвілін давалі некалькі гадоў турмы? Што сяляне фактычна былі замацаваны за калгасамі і не мелі права пакінуць месца жыхарства? Што... Такія прыкладаў набярэцца многа.

Я не зразумёў, у якую сувязь з крытыкай Сталіна вы ставіце ў сваім лісце той факт, што «на вуліцу выходзяць студэнты, якія жывуць за кошт бацькоў і дзяржавы, ды яшчэ гарляняць, за што сапраўды трэба паслаць у калгас папрацаваць». Зразумёў

толькі, што вам не падабаецца сённяшняя моладзь за яе раскаванасць, смеласць думак, самастойнасць, імкненне дайсці да ўсяго сваім розумам, прагудмакратыі. Каб была ваша воля, вы б яе ў кутузку... Як і ўсіх, хто змагаецца за тое, каб ва ўсіх сферах жыцця нашага грамадства не на словах, а на справе сввердзіліся высокія маральныя ідэалы.

Пры нашай сустрэчы вы расказалі, што вам вельмі не спадабаўся артыкул Васіля Быкава, змешчаны ў адным з нумароў «Огонька».

— На Быкава мы за той артыкул збіраліся падаць у суд, — паведамлілі вы.

— За што?—пацікавіўся я.

— За тое, што ўзяў пад абарону дэманстрантаў, што паклёпнічаў на мільіоны.

Вы мне расказалі, што тады, 30 кастрычніка мінулага года, з-за цікаўнасці таксама прыйшлі да Маскоўскіх могілак (ад вашага дома блізка), бачылі там натоўп, ззаду якога пастаялі колькі хвілін. Мільіцыя, па вашых словах, паводзіла сябе вельмі культурна. «Як жа Быкаў можа сввердзіць, што яна карысталася дубінкамі і балончыкамі з газам, што арыштоўвала людзей?»—абураліся вы.

Не толькі народны пісьменнік Беларусі Васіль Уладзіміравіч Быкаў (дарчы, вы прызналіся, што кнігі яго не чыталі) узяў свой голас пратэсту супраць несправакаваных дзеянняў мільіцыі ў той дзень каля Маскоўскіх могілак, у «ЛіМ» напісалі пра гэта многія непасрэдна ўдзельнікі митыngu-рэквіема, якія звядзілі на сабе і ўдары дубінак, і дзеянне газавых балончыкаў.

У рэшце рэшт і «Літаратурная газета», якая правяла спецыяльнае юрыдычнае даследаванне падзей, што адбыліся 30 кастрычніка ў Мінску, прыйшла да высновы, што мінскія ўлады, органы ўнутраных спраў парушылі закон.

Многія сённяшняе з'явы жыцця, звязаныя з перабудовай, з новым палітычным мысленнем, стварэннем прававой дзяржавы, вы мерасце старымі меркамі.

— Да чаго дажыліся—Сахарава друкуюць!—абураліся вы ў час нашай гаворкі.—Дысідэнта!

— А што такое, па-вашаму, дысідэнт?—запытаўся я.

— Як што—вораг Савецкай улады!—растлумачылі вы.

Такое ўжо здаралася. Гена-тып сталінізму вельмі жывучы. Нездзе я вычытаў разумную, на мой погляд, думку: «Зло не толькі нараджае зло, яно сябе завяшчае».

Задумайцеся над гэтымі словамі.

М. ЗАМСКІ,
загадчык аддзела публіцыстыкі і нарыса «Літаратуры і мастацтва».

Дэман

Калі усё было мне новым,
Калі ўсім захапляўся я —
Дзяўчат пагляды, шум дубровы
І ўночы спевы салаўя,—
Калі пачуцці волі, брацтва,
Каханне, слава, гурт сяброў
І ўсе натхнёны мастацтвы
Так моцна хвалявалі кроў,—
Тады надзей і ўцех імгненні
Раптоўна засцячы журбой,
Якісьці дужа злосны геній
Хадзіць таёмна ў дом стаў мой.
Былі журботныя сустрэчы:
Яго усмешка і пагляд,
Зласлівасць слоў яго што вечар
Лілі ў душу халодны яд.
Паклёпам, быццам бы ахвяру,
Ён лёс нястомна спакушаў,
Цудоўнае лічыў ён марай,
Натхненнем горда пагарджаў.
Не верыў ён каханню, волі,
З насмешкай на жыццё глядзеў —
Ва ўсёй прыродзе сам ніколі
Нічога славіць не хацеў.

Давід ГАЧЭЧЫЛАДЗЕ

**Калі слухаю
старую песню**

Як пачую нашу песню,
Нашу песню,
Затрымчу ад хвалявання, нібы ў сне...
Вецер даўні, нібы прывід, уваскрэсне
І, здаецца, верне ў даўняе мяне.

Промень колішні мінулае пакажа,
Як калісьці, загуцаць чагугры зноў.
За смугою часу продкаў я заўважу,
Іх убачу праз гады,
Як праз акно.

— Хто вы там? —
На нас глядзяць яны балесна,
Славяць край свой, што радней за ўсе
краі...

Нашу песню калі чую,
Нашу песню,—
Бачу крэпасць над цяснінаю стаіць.

Рэчка шабляю зламана халадзею,
І жанчына
Аглядае з вежы даль,
Праз вякі глядзіць, стамлёная,
з надзеяй,—
Я малітву яе чую ў шуме хваль.

Нашы коннікі —
Зірні на іх, запомні —
Напярэймы, бачыш, ворагу імчаць.
Копі вострыя, калючыя, як промні,
Ярка ў хмарах перадымленых
Блішчаць.

Лёс цяжкі наш,
Нашы мары, просім, здзейсні!
Наша будучыня,
Долю перайнач!
Песня даўніх нашых бедаў,
Наша песня,
Як мне вынесці твой смутак
і твой плач?

Голас плача,
Голас войнаў хавае...
Што зрабіў табе, татарын, той хлапчук?
Там з-за песні чалавека забіваюць —
Ні надзеі.
Ні заступніка ад мук.

Дзе ахвяру пахавалі, далакопы?
На траву мы ногі ставім ці на твар?
І ўздыхае Мтквары сумная
Глыбока,
І крывава поўня сочыцца з-за хмар.

Ціха.
Скончылася песня.
Плачуць вочы.
Чым, скажыце, боль мінулага лячыць?
Мне здаецца, вочы продка
за мной сочаць,
І напеў стары усё яшчэ гучыць.

Гасне дзень
І ўжо сутонне нанова.
Сярод свечак Гарэджы і я стаю...

Раскрываюць вусны мёртвыя галовы —
Нашу песню,
Нашу даўнюю пяюць.

Ду Фу

Напісана ў джонцы,

калі прыляцелі ластаўкі

Вясною зноў
Гляджу я на раўніну,

Пераклады

АДЗІН ВЕРШ

Розныя вершы, розныя паэты, розныя стылі, розныя краіны, розныя эпохі...
Чым яны прыцягнулі ўвагу? Высокай філасофіяй і чыстым ладам, як заўсёды і
прысна, уразіў Аляксандр Сяргеевіч Пушкін. Апошнім сваім вершам, які цяпер
у дзень смерці паэта спявае ўся Індыя, усхваляваў Рабіндранат Тагор. Вялікай
прастатою захапіў Ду Фу. Гістарызмам і тэмпераментам прывабіў грузін Давід
Гачэчыладзе, вобразнасцю — серб Мілан Дзедзінац, раскаванасцю — італьянец
Сальваторэ Квазімода, рамантычнасцю — украінец Раман Лубкіўскі.

Творы гэтыя далі магчымасць зразумець, што і адзін верш — гэта ўжо няма-
ла, што і адным вершам можна сказаць вельмі многа.

Прапаную чытачам па аднаму вершу гэтых паэтаў у сваім перакладзе.
Янка СІПАКОУ.

Журботны госць
У горасным краю,

І ластавак,
Што ў дзюбах носяць гліну,
У працы,
Як заўсёды, пазнаю.

Калісьці вы ў садок мой
Прыляталі

І бачылі
Шматок зямлі мае,

А зараз вы, крылатыя,
Спаткалі,

Мяне далёка
Стрэлі ад яе.

Вы, ластаўкі,
На поўначы і поўдні

У змаганні,
Куды б клопат не занёс,

Як вы, сяброўкі мілыя,
Падобны

На гнана,
За якім палое лёс.

Вось вы шчабечаче
На мацце ў джонцы,

І хутка ўсе
Паляціце дамоў.

А мне, бадзюга,
На чужой старонцы

У суме слёзы
Выціраць наноў.

Рабіндранат ТАГОР

Акіян спакою вялікага наперадзе
ў мяне,
У шлях далёкі вядзі мяне,
мой стырнавы на чайне.
Вечным маім спадарожнікам стань,
о рулявы ты мой,
Дай мне руку і ў нязнанае
мы паплывём з табой.

Зрабі, каб вечна зоркі Дхрувы святло
На бясконцым шляху нашым
з намі было.

Даруючы волю, ты ў падарожжы
апошнім хоць
Абарані ад зла, прабачэннем
і міласэрнасцю мяне ўзнагародзь.

Як ірвецца сувязь з жыццём
дай адчуць —
Я ў абдымкі Сусвету ўпасці хачу,
Я хачу, каб душа не баялася, не
Уваходзіць ў Невядомае,
што наперадзе чакае мяне.

струмянямі травы білі з гулам
гейзераў спрадвечных,
а з паўдня ў змрок таго жэрла
ўсе травы ўсяго свету
зноў вярталіся, як промні Сонца,
стомлена надвечар.

Аж да поўначы выполваў
я з зямлі рупліва травы
І не ведаў, што з нябесаў
вырываю дождж штосілы.
А калі ступіў на ганак,
каб развеяць сон і яву,—
ноч мяне неспадзявана
дажджавым крылом накрыла.

Страсна вырвацца жадаў я
ад травы і яе чараў,
ды дарэмна — аж да ранку
гэтым дзівам жыві адзіным.
І ад сноў мне і ад явы след астаўся,
нібы мара —
у руцэ сціскаў травінку з кропляй
чыстаю расіны.

Раман ЛУБКІЎСКИ

Дунайская балада

То сон быў? Казка? Мроіва? Не знаю
Уявы я, калі гэта было...
Але было: плынь спеўнага Дунаю
І птушкі вечаровае крыло...

Яшчэ было: як прывід, поплаў сонны,
Раптоўны дождж, блакіт — на ўсю жаду
Там, дзе ў Дунаі па калена коні
Ружовыя, як цені, пюць ваду.

Было яшчэ: пад лёгкімі мастамі
Плыў белы катэр — казачны, лічы...
Было і тое, пра што марым самі,
І тое, чаго ў сэрцы не змагчы.

Яшчэ быў жэст —
банальная прыкмета! —
Наіўна-смешны аж да пекнаты:
З рукі дзівакаватага паэта
Браць не схацела белае кветкі ты.

Як гэта добра, што не захацела!
Як гэта добра — кветка папылыла!
Як гэта добра — хваля наляцела
З сабою тую кветку узяла.

Яе павольна баржа абмінае,
Адкідваюць маторкі за край-свет.
Жыццё такое. Неўпрыкмет знікаюць
Рамза палкі і менее Джульет.

Я згодзен. Так, усё — мана маною,
Як выпадковасць і сустрэч-разлук.
Я згодзен. Хай застанецца са мною
Хоць музыка тваіх цнатлівых рук.

Калі не ўся, то хоць бы колькі тонаў,
Хоць бы адзін прысумлены напеў.
І ўсмешка беззаганнае мадонны,
Якую я — нашто? — сасніў ці стрэў.

І джалам залатым — кінжал нібыта —
Яна у сэрца ўдарыла маё...
Паваяла забытаю ракітай,
Блакітным чадам ранішніх гаёў.

Так было трэба. Сталася. Збылося.
Як варажбою звонкай напылаю.
І сном, што сніцца раз на год, здалося
Нахлынула, зазаяла, зацвіла.

Забудзецца, развеецца. Адхлыне.
Зацягнецца дунайскаю вадой
Да кроплі, да пялёстка, да іскрыны
Той д'ябальскай відзежы залатой.

Што ж то было? Містэрыя Дунаю,
Ці магія вякоў, што адышлі?
Я адчуваю, разумею, знаю,
Што маё сэрца ўсё яшчэ баліць.

Ад прыгажосці, што не мае жалю,—
Не знаю іншай і не прызнаю!
Фантастыка? Уяўнасць? Надрэальнасць?
Прымаю ўсё, што будзіць кроў маю

Хоць на хвіліну...
Шчыра заклінаю:
Хвіліна хай мяне перажыве!
Якім стагоддзем то было — не знаю,
А кветка белая ўсё па вадзе плыве...

Сальваторэ КВАЗІМОДА

Мілан, жнівень 1943

Дарэмна, бледная рука, у пыле
шукаеш нешта. Горад твой памёр.

Памёр.
Апошні гром прагрукатаў над сэрцам
Навільё, і забіты салавей
упаў з антэны над манастыром,
дзе пеў яшчэ перад заходам сонца.
Не трэба ў глыбіні двароў капаць
калодзежы —
тым, хто жывы застаўся, не да смагі.
Не датыкайцеся да трупаў, хай яны
ляжаць на той зямлі, дзе котлішчы
былі іх.
А горад? Ён памёр. Памёр.

Мілан ДЗЕДЗІНАЦ

Трава ў сне і наяве

Тры начы, тры дні травою быў я
ўвесь зачараваны,
замест Месяца і Сонца ў іншым
бачыў спаталенне,
зразумеў, што недарэчы ад травы
быў адарваны,
бо любіў дасюль чароўнасць
толькі неба і каменя.

А травы зусім не ведаў.
І тры дні, цяжкія ночы
праз мой сон яна буяла,
праз мяне расла міжволі.
Я пачаў ужо баяцца,
што ўтравелы твар і вочы
Сонца промнямі сваімі не паглядзіць
мне ніколі.

Тры начы, тры дні мінула —
прамаўчаў іх без святла я,
я чакаў яго дарэмна —
не ўзыходзіла свяціла.
Нада мной жаўцела толькі яго копія
малая —
то сланечнік замест Сонца
неба на сябе каціла.

Тры начы, тры дні даўгія,
калі промняў было мала,
бралі і звяроў і дрэвы,
і мяне самога жуды.
І з-пад той вялізнай кветкі,
што са змроку вырастала,
бачыў я: трава Сусветам валадарыць
смела ўсюды.

Да паўдня штодня з вялізнай,
нібы кратэр, кветкі гэтай

Тое, пра што пойдзе ніжэй гаворка, здавалася б, усяго толькі нюанс. А што такое нюанс? Гэта адценне, тонкі пераход у фарбах, скажам, ці ў гуках. І няхай мы не будзем гаварыць тут пра фарбы і гукі, усё ж мяркуем, што можам пакарыстацца менавіта гэтым словам.

Праўда, маем на ўвазе нюанс асаблівы, незвычайны. Як выказаўся адзін абачліва-дыпламатычны таварыш (некалькі гадоў назад, вядома, яшчэ да перабудовы), — нюанс датклівы. Што ж, калі гэта азначае: які вымагае далікатных, асцярожных і тактоўных адносін, дык пагодзімся з тым таварышам. Нюанс, пра які мы хочам пагаварыць, датклівы, бадай, і сёння.

Альбо такое: «На сустрэчу з чытачамі прыйшлі вядомыя беларускія пісьмennisкі...» Абавязкова падкрэслена — беларускія, быццам інакш мы падумаем, што Быкаў, напрыклад, Брыль ці Шамякін пісьмennisкі, выбачайце, французскія ці турэцкія. Ці такі пасаж: «І які ж рускі не любіць хуткай язды? Гэтая крылатая фраза адлюстроўвае характар нашых людзей...» Ну так яно, так. А ўсё ж — якіх, чыіх людзей? Нашым людзям, думаецца, уласціва нешта іншае, тое, што ўзгадоўвалася ў іхніх характарах «паміж пустак, балот беларускай зямлі...» Са словам «наш», «нашы» асабліва шмат такіх вась «непаразумеўняў». Чытаем: «Без віны вінаваты? На гэтае пытанне адказваў наш

за апошнія 10 гадоў — у 1,8 раза. А галоўнае, што вестні гэтыя чамусьці таксама... «дэнацыяналізаваныя».

Возьмем, напрыклад, такі радок з падборкі «Дзяржкамстат БССР сведчыць»: «На пачатак 1988/89 навучальнага года працавала 5,6 тысячы дзён агульнаадукацыйных школ, у іх навучалася 1460,7 тысячы вучняў, у тым ліку 135 тысяч дзяцей шасцігадовага ўзросту». Ну, а колькі з гэтых 5,6 тысячы школ — беларускамоўныя? Колькі дзяцей вучацца ў іх на роднай мове? Пра гэта — ні слова. Быццам усё 5,6 тысячы школ, якія ёсць на Беларусі, — беларускія. Або такія лічбы: «У БССР налічваецца 6,5 тысячы масавых бібліятэк з кніжным фондам 100 мільёнаў экзэмпляраў. У сярэднім на 100 чала-

тэма) інтэрв'ю з першым сакратаром аднаго з нашых абкомаў партыі. Як лепш узгадоўваць і выхоўваць партыйных работнікаў, каб цалкам раскрываўся іх творчы патэнцыял, павышаўся аўтарытэт і прэстыж у людскіх вачах? Які тут ёсць вопыт і ад чаго трэба адмаўляцца? Пра многае ідзе гаворка ў інтэрв'ю. Але ні гуку аб тым, з якім усё-такі словам звяртацца партыйнаму работніку да людзей, якую ролю ў рабоце з людзьмі павінна мець родная для гэтых людзей беларуская мова.

Амаль тое ж самае і ў артыкуле «Вучымся дэмакратыі», з якім у нумары выступае загадчык аддзела арганізацыінапартыйнай работы другога нашага абкома партыі. Памяняй назвы раёнаў — і нішто больш не скажа аб тым, што вопытам работы дзеліцца з чытачамі работнік абкома менавіта Кампартыі Беларусі.

Змешчаны ў нумары і вялікі артыкул загадчыка аднаго з аддзелаў ЦК КПБ — «Аб павышэнні ролі сям'і ў выхаванні гарманічна развітой асобы». Нармальны ўвогуле артыкул: змястоўны, праблемны, востры. Вось толькі зноў жа: разважанні ў ім, аналіз сённяшняга стану сям'і — гэта разважанні і аналіз наогул. Гаворка ідзе аб сям'і ўвогуле, а не аб сям'і беларускай, якая, мусіць жа, мае (і не малая, пэўна) адрозненні ад сям'і эстонскай ці, скажам, казахскай. А напрошвалася размова і аб тым, як, на якіх прынцыпах і асновах стваралася спрадвечу сям'я ў беларусаў, як цягам стагоддзяў адлажываўся ў ёй працэс выхавання дзяцей, як усталяваліся адносіны паміж рознымі пакаленнямі сямейнікаў, што паўплывала на нашу сям'ю апошнім часам так разбуральна, у выніку чаго мы перагналі па колькасці разводаў многія еўрапейскія краіны, і г. д.

Пра ўсё гэта, можа, і не трэба было б столькі гаварыць, калі б нумар (нагадаем яшчэ раз) не быў прысвечаны юбілею БССР і КПБ. Апошняя ж акалічнасць змусіла больш пільна зірнуць на змешчаныя ў ім матэрыялы менавіта з гэтага пункту гледжання. Гаспадарча-эканамічныя поспехі, здзбыткі ў сацыяльнай сферы — гэта добра, гэта важна. Ну, а культура, літаратура, мастацтва нашага народа? Якія тут здабыткі за 70 савецкіх гадоў? Які духоўны ўзлёт нашых людзей за гэты час? У гэтай жа галіне адбыліся ці не найвялікшыя пераўтварэнні. Беларус выйшаў «у людзі», наша Бацькаўшчына заняла «свой пачэсны пасад між народамі». Дык чаму ж гэта не знайшло адлюстравання на старонках нумара (трошкі толькі ў падборцы «Дзяржкамстат БССР сведчыць»? Не хочацца думаць, што гэта зроблена свядома, але ж і не думаць...

І, нарэшце, заключная публікацыя нумара, якая называецца «Слова ў абарону... слова». Падпісана яна філолагам, членам Саюза журналістаў СССР. У ёй чытаем: «Мова наша пастаянна ўзбагачаецца...», «часта замільгаўшае ў нашай мове...», «Ёсць нямала і іншых агрэхаў на нашай моўнай ніве...», «Такім чынам, няцяжка пераканацца, што прыгажосць нашай мовы...» Слушна ўсё гэта, справядліва, нават разумна. І калі б яшчэ гаворка сапраўды ішла пра нашу мову. Аднак жа гэта крыху не так. Артыкул гэты — у абарону рускага слова. Яно ўсім нам, вядома ж, блізкае, для многіх нават роднае, але ж для большасці беларусаў «наша мова» — гэта родная, беларуская. Зрэшты, і абараняць сёння тут, у Беларусі, рускую мову — таксама ці такі ўжо найпершы клопат? Ці не з таго гэта шэрагу «благоглупостей», у адпаведнасці з якімі настаўнікам рускай мовы ў Беларусі плацяць больш, чым настаўнікам — беларускай?

Чытач, напэўна ж, здагадаўся, што за часопіс мы гарталі. А для тых, хто не здагадаўся, скажам: гэта была снежаньская (за мінулы год) кніжка «Камуніста Беларусі». Не, выбачайце — «Коммуниста Белоруссии»: ён жа ў нас таксама чамусьці рускамоўны...

Дык ёсць такі нюанс? Лінгвістычны? Палітычны? ЛІМАНЕЦ.

ВЕЧАР БЕЛАРУСКОЙ ПЕСНИ

У Доме літаратара адбыўся вечар беларускай песні. У выкананні вядомай спявачкі Н. Цішко прагучалі народныя песні: «Пайшоў Ясь» (у апрацоўцы А. Клумава), «Хлопец пашаньку пахаў» (у апрацоўцы В. Сярых), «Хадзіў-блудзіў казак» (у апрацоўцы А. Клумава), «Цераз сад-вінаград» і іншыя. Н. Цішко здолела перадаць у сваім выкананні настрой песень, поўных смутку і вяселлі, якія раскрываюць багацце народнай душы.

Народная песня — гэта наша гісторыя, наша багацце, яна ўвабрала ў сябе непаўторную прыгажосць мелодыі і сакавітасць сямейнага гучання. Нездарма ва ўсе стагоддзі да беларускай народнай песні, як да невычэрпнай крыніцы, звяртаюцца кампазітары, мастакі, паэты. Ніякая іншая песня не здольна шыра перадаць і радасць і смутак народа, як яна.

Н. Цішко, апрагнута ў нацыянальны касцюм сялянкі, тэлевізійнае малое сваім прыемным голасам карціны адну за другой з народнага жыцця: пра «долю горную» (у песні «Ой палы мой, палыночак»), і пра народныя жарты («Прышоў у вяселле наш сваток»), за што была ўзнагароджана шчодрымі апладысмантамі.

З такім жа поспехам праспявала яна песні беларускіх кампазітараў А. Багатырова, Ю. Сямбякі, Л. Захлеўнага, Я. Глебава і іншых на словы А. Вярцінскага, К. Буйло, А. Бачылы і іншых.

На вечары прагучалі вершы А. Вярцінскага, Я. Шабана, В. Акілавай у выкананні паэты В. Акілавай і артысты Беларускай філармоніі Г. Дзягілевай, якая вяла нанцэртную праграму.

Такі вечар адбыўся ўпершыню. Як кажуць, першая застаўка. Н. Цішко мяркуе паўтарыць гэты вечар, зрабіць яго больш пашыраным, з удзелам беларускіх паэтаў, на словы якіх напісана шмат песень.

Хочацца пажадаць Н. Цішко плённай працы ў новых творчых пошуках. І каб шырэй адчыніліся дзверы на такія цікавыя і патрэбныя вечары для тых, хто любіць і шануе сваю спадчыну.

А. КОБЕЦ-ФІЛІМОНАВА.

СВЕТЛАЙ ПАМЯЦІ СЯБРА

Прышлы сумная вестка з Таліна — памёр літаратурна-аэц і перакладчык, заслужаны пісьменнік Эстонскай ССР, даўні і добры сябра нашай літаратуры Олей Адавіч Яўгі. З ім Олева Яўгі звязаны шматлікія пераклады твораў нашай літаратуры. Дзякуючы яго натхненнай і плённай працы эстонскі чытач атрымаў на роднай мове трылогію «На ростанях» Януша Коласа, раман «Трэці пакаленне» і аповесць «Люба Луітская» Кузьмы Чорнага, раманы «Людзі на балоце» і «Подох навальніцы» Івана Мелена, многія творы сучаснай беларускай літаратуры, у тым ліку кнігі некаторых з нас.

Ён любіў нашу літаратуру, любіў Беларусь, яе народ, ахвотна адгукаўся на нашы запрашэнні, удзельнічаў у пісьменных форумах, сустрэчах. Зусім свежы ў нашай памяці яго ўдзел у Днях літаратуры і мастацтва Эстоніі на Беларусі. Ён дапамог і глыбока цікавіўся культурай беларускага народа, яго гісторыяй. Такія пазнаўчыя і гісторыя ўзаемаадносін нашых народаў, у іх культурнае супрацоўніцтва.

Светлы вобраз нашага эстонскага сябра, нястомнага працаўніка, сціплага, інтэлігентнага, аддадзенага аднойчы абранай справе, назаўсёды застаецца ў нашых удзячных сэрцах.

Васіль БЫКАЎ, Янка БРЫЛЬ, Ніл ГІЛЕВІЧ, Рыгор БАРАДУЛІН, Васіль ЗУЕНАК, Янка СІПАКОЎ, Аляксей ГАРДЗІЦКІ, Сяргей ШУПА.

Рэдакцыя часопіса «Вясёлка» выказвае глыбокае спачуванне адзнаму сакратара Тамары ТАРАСАВАЙ з прычыны напаткаўшага яе гора — смерці бацькі.

Калентыў рэдакцыі часопіса «Маладосць» выказвае глыбокае спачуванне адзнаму сакратара рэдакцыі ДАЙНЕКУ Леаніду Мартынавічу з прычыны напаткаўшага яго гора — смерці бацькі.

Саюз пісьменнікаў БССР глыбока смуткуе з прычыны смерці члена СП СССР ЕГАРЭНКАВАЙ Галіны Іванавны і выказвае спачуванне родным і блізім нябожчыцы.

Па старонках друку

Ёсць такі НЮАНС?

Але спачатку некалькі слоў вась пра што.

Моўная сітуацыя ў Беларусі перастала нарэшце быць забароненай тэмай. Пра яе ненармальнасць шмат гаворылі і пішучы апошнія два-тры гады. Сёе-тое ўжо здаецца, і робіцца для таго, каб выправіць становішча, у якім апынулася наша родная мова. Тым не менш, прыкметных зрухаў да лепшага пакуль што не відаць. Пра гэта красамоўна сведчыць і рэдакцыйная пошта «ЛіМана». Ці не палова чытацкіх лістоў — пра неабходнасць кардынальных мер, якія б вярнулі беларускую мову павагу і ўвагу, зрабілі б магчымым ажыццяўленне палітыкі двухмоўя на справе, а не на словах.

Сярод шматлікіх неўразумелых пытанняў, якія задаюць у лістах лімаўскія чытачы, многія пра рускамоўныя перыядычныя выданні, што выходзяць у Беларусі. Чаму ў Гродне і Брэсце, на беларуска-польскім памежжы, абласныя газеты выдаюцца на рускай мове? Чыя светлая галава ўчыніла такое, што адзіная ў рэспубліцы газета для сельскіх жыхароў стала таксама выходзіць па-руску? Чаму сталі толькі рускамоўнымі «Сельское хозяйство Белоруссии» і «Физкультурник Белоруссии»? Чаму «Политический собеседник» таксама «беседуе» з чытачамі, а не гутарыць?

Зрэшты, будзем спадзявацца, што неўзабаве чытачы атрымаюць адказы і на гэтыя яшчэ нядаўна табуіраваныя пытанні, як ужо атрымалі апошнім часам на многія іншыя. А мы якраз і падступіліся ўпрытык да апавешчанага вышэй нюанса: заяўляе ён аб сабе менавіта ў нашых рускамоўных выданнях.

Выданні гэтыя (у большасці сваёй) нейкія быццам і беларускія і быццам зусім не беларускія. Нібы яны і тут выходзяць і не тут, нібы яны і нам адрасаваны і адначасова не нам. Нейкія яны, так бы мовіць, «экстэрытарыяльныя». Часам пазаўважна ну проста ўсялякі адзнак «тутэйшасці», свайго «беларускага паходжанья».

Вось тут і ўзнікае гэты самы нюанс. Раней мы стараліся не заўважаць яго. Не прынята было заўважаць. Боязна было заўважаць. Заікніся толькі, дык адразу бірку нацыяналіста схопіш. Недаткаваты ён быў, гэты нюанс. Ды што казаць пра колішні час, калі і сёння яшчэ ой як шмат тых, што так і мецяць начапіць на кожнага тую самую бірку нават за кволую абарону свайго, роднага.

А між тым то ў адной, то ў другой, трэцяй газеце чытаем: «У Брэсце адбыліся праводзіны рускай зімы...» Міжволі здзіўляюцца: і як гэта яна, тая «руская зіма», пераскочыла цераз усю Беларусь на берагі Буга?

Класік А. М. Астроўскі...» Класік, вядома, адказваў, адказваў грунтоўна і бездакорна, як і належыць класіку, толькі ж — ці наш класік (хоць мы яго, канешне ж, і ведаем, і любім, і шануем)?

Тут сёй-той, бадай, скажам, ну, гэта ўжо не нюанс, а нюансікі. Няхай сабе. Але калі іх шмат? І калі яны як знарочыстыя, свядома-прыныповыя, у плане сцвярджэння яшчэ нядаўна ўсеагульнай канцэпцыі як мага хутчэйшага збліжэння і злішся? Вось і атрымліваецца...

Пагартаем усяго толькі адзін нумар аднаго з нашых рускамоўных часопісаў. Мінугагодні ўжо, снежаньскі нумар. Прывесчаны 70-годдзю БССР і КПБ. Чаму менавіта гэты нумар? Ды, можа, таму, што ў ім, юбілейным, некалькі асабліва недарэчы выпінаецца гэты самы нюанс.

Вось «Дыялогі пра час і пра сябе». Розныя людзі бяруць у іх удзел: народныя дэпутаты аднаго з сельскіх раёнаў, ветэран заводу, старшыня калгаса, сакратар партбюро будаўнічага аб'яднання, рэжысёр народнага тэатра і пенсіянэра. Звычайныя дыялогі, больш ці менш змястоўныя, з больш ці менш цікавымі фактамі і назіраннямі, з больш ці менш адметнымі чалавечымі лёсамі. Але міжволі пачынаеш заўважаць нейкую адасобленасць удзельнікаў дыялогаў (у тым ліку і карэспандэнтаў часопіса) ад «гукаў і фарбаў» зямлі, на якой яны жывуць і працуюць, нейкую іхнюю незразумелую нацыянальную «дыстыляванасць». Калі б не згадваліся ў дыялогах геаграфічныя «меткі» ды беларускія прозвішчы (часам вядомыя), ды цяжка было б вызначыць, што гаворка ідзе пра Беларусь, што многія суб'екты — беларусы. І справа не ў мове, хоць і ў ёй магла б быць нейкая «беларуская» падсветка. Справа ў тым, што прыналежнасць чалавека да гэтай, у дадзеным выпадку беларускай, зямлі не выяўляецца ў дыялогах ні ў змесце, ні ў характары разваг, ні ў згадках суразмоўнікаў, ні ў зваготках адзін да аднаго.

Дыялогі ў часопісе «перасыпаны» статыстычнымі звесткамі. Перш-наперш здзіўляе, што яны нейкія не па часе (як калісьці) прамерна «бадзёрыя», «энтузіяцкія», накіталы: «Характэрнай рысай развіцця індустрыяльнай рэспублікі з'яўляецца яе дынамізм і высокія тэмпы росту. Фантычна аб'ём прамысловай вытворчасці падвойваецца амаль кожны дзесяць гадоў»; альбо: «У 1988 годзе аб'ём прамысловай прадукцыі павялічыўся ў параўнанні з 1913 годам (даўце веры, нават дзевяцьсот трынаццаты ўспомнены!) ў 371 раз, з 1940 годам — у 46 разоў, з 1950 годам — амаль у сорак разоў, з 1960 годам — 10,8 раза,

век насельніцтва прыпадае 986 экзэмпляраў, у 1940 годзе прыпадала 73 кнігі і брашур. У рэспубліцы 7,5 тысячы кіннаўстаноў, 6,3 тысячы клубных устаноў, 4 філармоніі, 2 цыркы, 17 прафесійных тэатраў, 98 музеяў (уключаючы філіялы). Лічбы як лічбы, пэўна ж, адпавядаюць сапраўднасці і, бадай, нават уражваюць. А ці ўражвалі б, калі б побач з імі былі і іншыя? Скажам, такія: колькі з тых 100 мільёнаў экзэмпляраў кніг на беларускай мове? Колькі беларускіх кніг прыпадае на 100 чалавек насельніцтва? Колькі тэатраў, філармоній, цыркаў, музеяў працуюць на беларускай мове? Такіх лічбаў тут чамусьці таксама няма.

Ці не прысутнічае тут таксама адзін нюанс? Здаецца, прысутнічае. Той, які азначае: і не схлусіць, але і праўды не скажаць. Ці не ўлюбены прыём нашых звышстаранніх і звышпільных інтэрнацыяналістаў.

Заўважаецца пэўная «отстраненность» ад усяго беларускага і ў многіх адказах на анкету часопіса пад рубрыкай «Пераклічка сямі дзесяцігоддзяў». Семнаццаць чалавек адказалі на пытанні анкеты, у тым ліку і на пытанне аб тым, што неабходна зрабіць для далейшага ўдасканалення нацыянальных адносін. І толькі мо ў трэцяй часткі адказаў ёсць хоць нейкая канкрэтыка «тутэйшасці» (згадваецца Беларусь, беларуская мова). Астатнія ж адказы носяць адцягнены характар. Так сказаць, адказы наогул.

Але затое ў адказах ёсць нешта іншае. Адна з удзельніц анкеты на згаданае вышэй пытанне раптам адказала вельмі такій «чытайце» з ходзіць апошнім часам публікацыі «ўстаноўчым» плана, падпісаваных звычайна некалькімі «аўтарытэтнымі» таварышамі: «Ва ўмовах абуджэння нацыянальнай самасвядомасці ні ў якім выпадку не гэта дапускаць крайнасцяў — расцягвання грамадства на дэмаграфічныя, сацыяльныя, духоўныя ці якія-небудзь іншыя рэзервацыі. Бо ўсё гэта супярэчыць жыццёвым мэтам рабочага чалавека, інтэлігентнага вучонага, літаратурна-гуманіста. А калі хто па прычыне сваіх «правадырскіх» амбіцый сее недавер між людзьмі розных нацыянальнасцей, дапускае глумленне над сваімі аднагодкамі, дык працоўныя калектывы павінны даваць крыкунам і эстрымістам рашучы адпор. Тут важна не ўпадаць у ідэалагічнае здранцвенне, а дамагацца няўхільнага захавання законаў, памянэння кожным асобна працоўнага ўкладу ў агульнанародныя здабыткі». Не можа не блітэжыць тая акалічнасць, што вась так разважае вясковая жанчына, слаўная працаўніца. Але ж блітэжыць і іншае: якое дачыненне мае ўсё гэта да Беларусі? Хто ў нас расцягвае грамадства на гэтыя самыя «рэзервацыі»?

Гартаем часопіс далей. «Пасада і аўтарытэт» — назва (і

Здаецца, першым пісьменнікам, якога захапіла прыгажосць горнага рэльефу патухлага вулкана Кара-Даг, быў Аляксандр Сяргеевіч Пушкін. Адыбылося гэта ў 1820 годзе. А пазней у шчытку «Яўгенія Анегіна» каля адной са строф першага раздзела з'явіўся малянак—Залатая брама Кара-Дага.

З той пары, калі на па-

ўладальнік гэтага дома, усё—творы, сяброўствы, лёсы—ствараліся пад ягонымі крыламі. Калі Максіміліяна Валашына не стала, тут назаўсёды застаўся ягоны высокі дух, у гэтай прасторы, абмежаванай з аднаго боку — морам, з двух іншых, процілеглых — суровай яго магілай пад алівай на вяршыні гары, і профілем мастака, высечаным самой

гі, павіншаваць ветэрана мінулае вайны, каб схіліць галаву перад гэтай жанчынай за яе мастацтва, яе лёс, святло яе душы, каб атрымаць зарад лёгкай і мудрай жыццёвай энергіі.

З баявой характарыстыкі фельчара Батарэі Упраўлення 28-й зенітнай артылерыйскай Ваўкавыскай Чырванасцяжнай дывізіі РКК Н. У.

раўна Канавалава ўдзельнічала ў вызваленні Гомеля, Рэчыцы, Калінкавіч, Асіповіч, Мінска, Дзяржынска, Стоўбцаў і Наваградка. Узнагароджана медалямі, ордэнам Чырвонай Зоркі.

Я вельмі люблю, калі Ніна Уладзіміраўна пачынае паказ сваіх работ—ад самай першай, зробленай у... 65 год (так, у гэтым узросце яна ўпершыню ўзяла ў рукі пэндзлі і фарбамі дэкаравалася да паперы), да апошняй. Першая работа, зробленая дванаццаць гадоў назад,—зусім дзіцячач і стваралася ў «сааўтарстве» з унукам, на ёй—казёл, елка і... дыня, «каб казёл не з'еў траўку». Паміж гэтай і наступнай—вялікая розніца, тут упершыню ўзнікае асноўная і адзіная тэма і любоў — Кара-Даг.

Адно з акавэрэляў паэт Сяргей Нараўчатаў назваў «Сюітай цясніны». А вось «Музыка бэзу», «Акція паветра», «Музыка завеі», «Мелодыя гор», «Сад цудаў», «Трывожны Кара-Даг». А гэта—ледзь улоўнае імгненне: «Нібыта сердалік з агатам».

Летнімі вечарамі і дом і сад Ніны Уладзіміраўны поўныя гасцей: гучаць вершы, музыка, спевы, ідзе прагляд жывапісных твораў не толькі гаспадыні дома, выстаўляюць свае карціны, эцюды і гасці-мастакі. І гэта таксама адна з даўніх катэбэльскіх традыцый. Як і тое, што курорт гэты пераважна наведваюць інтэлігенты. Няма тут на што траціць вялікія грошы, а самае дарагое, што ёсць, — няўлоўная творчая атмасфера, яна не мае кошту і адкрываецца не кожнаму і па зусім іншых, не грашоварэчавых, законах. Дарэчы, калі з'явіліся на беразе мора маладыя мастакі і пачалі зарабляць грошы продажам нумудрагелістых марскіх пейзажаў, многія з іх імгненна зарыентаваліся і «запазычылі» ў Ніны Уладзіміраўны кампазіцыі, каларыт, мастацкае вырашэнне.

Калі мы развітваліся з Нінай Уладзіміраўнай, мне зноў згадаўся запіс, зроблены ў кнізе водгукаў адным з тых маладых мастакоў з набярэжнай, самым жыццярэдым і легкадумным, ашаломленым новым нечаканым светам: «Хачу хутчэй стаць старым!»

Жыццё беднае і смерць сляпая варты шэлага меднага, хоць плата скупая. Але акварэлі вялікай бяссонніцы далі мне святло вяршыні і мора, зноў уваходжу ў горы, адыходжу ў глыбіні душы, маці-гармонія.

— напісаў паэт Карлас Шэрман у пазме «Дождж у Каралішчавічах» у раздзеле, прысвечаным Ніне Канавалавай, мастачцы, якая жыла ў падножжы Кара-Дага.

А. ВІШНЕУСКІ.

Вера САВІНА.

Адзіная любоў — Кара-Даг

чатку нашага стагоддзя на самым беразе Чорнага мора, у крымскім пасёлку Кактэбэль пабудоваў свой дом Максіміліян Валашын—паэт, крытык, мастак, заступнік і хросны бацька юных талентаў, Кактэбэль пачаў набываць сваю літаратурную славу. Тут, у доме паэта, з якога, па сутнасці, і пачаўся Дом творчасці пісьменнікаў, у розныя гады жылі, адпачывалі, працавалі Марына Цвятаева, Мікалай Гумілёў, Восіп Мандэльштам, Канстанцін Траўцёў, Аляксандр Грын, Аляксей Талстой, Максім Горкі, Міхаіл Булгакаў, Карней Чукоўскі—і яшчэ шмат якіх імёны можна было б называць і называць... У 1915 годзе пабываў тут Максім Багдановіч і напісаў нарыс «Паездка ў Кактэбэль».

Калі быў жывы гаспадар

Прыродай у рэльефе схілу гары. Калі паспрабаваць скласці частотны слоўнік мовы сучаснага Кактэбэля — найчасцей ужываемае будзе імя Валашына. Паміж пра яго захоўваецца і ў Доме-музеі. Але ёсць і іншыя дамы, якія валашынскі дух наведвае пастаянна, і яго прысутнасць у іх адчуваецца кожнае імгненне — тут лёгка дыхаецца! Вось у такі дом, прабіраючыся праз водар і буйнае крымскае цвіценне мокрага ад прайшоўшага цёплага майскага дажджу бэзу, я прыйшла леташняй вясной да кактэбэльскай мастачкі Ніны Уладзіміраўны Канавалавай. Прыйшла не ў першы ўжо раз, каб ізноў, ізноў бясконца разглядаць акварэлі, мініяцюры — на якіх велічны Кара-Даг навівае адчуванне вялікай таямніцы. Прыйшла, каб у гэты дзень, Дзень Перамо-

Канавалавай: «У дывізіі з пачатку выступлення яе на фронт. Знаходзячыся ўвесь час на камандным пункце, не лічылася ніколі з небяспекай, выконвала свае абавязкі добрасумленна — клапацілася аб узмацненні здароўя асабістага саставу, аказвала медыцынскую дапамогу параненым.

Пры выкананні заданняў камандавання, на маршах і ў выбары начных КП т, Канавалава неаднаразова пападала пад абстрэл, але заўсёды заставалася мужнай і заданні выконвала своечасова. Як ваенфельчар—сваю справу ведае і любіць, чым заваявала аўтарытэт сярод асабістага саставу ўпраўлення дывізіі. Справа партыі Леніна—Сталіна і Сацыялістычнай Радзіме аддана».

У складзе 2-га Беларускага фронту Ніна Уладзімі-

рускага народаў. Ведаў жа А. С. Пушкін пра Беларусь, як сцвярджаюць гісторыкі, ад кіраўніка Болдзінскага маёнтка В. М. Пянькоўскага, беларуса па паходжанні.

Адзіная згадка ў томіку пра Беларусь—на стар. 170: высланы з Адэсы Пушкін ехаў у Міхайлаўскае праз Нікалаеў, Елісаветград, Крамянчуг, Чарнігаў і Віцебск.

Не згадваецца Беларусь і ў спісе рэкамендацыйнай літаратуры. А чаму было б не назваць тут кнігу Д. Сімановіча «Падарожная Аляксандра Пушкіна», якая вытрымала два выданні!

Прыводзяцца ў даведніку назвы турыстычных устаноў і арганізацый, экскурсійных устаноў, экскурсійных бюро падарожжаў і экскурсій, якія могуць прапанаваць наведваць пушкінскія маршруты. Але і тут ні слова ні пра Віцебск, ні пра Магілёў...

Дзіўная «няўважлівасць»! Мо варта нам самім парупіцца, каб аператыўна, да 190-й гадавіны з дня нараджэння паэта (чэрвень гэтага года), выпусціць свой даведнік пра пушкінскія мясціны ў Беларусі?

А. ВІШНЕУСКІ.

Вера САВІНА.

РЭПЛІКА

Ці не парупіцца самім...

Кніжачкі гэтыя — узор творчасці выдавецкіх работнікаў і паліграфістаў. Невялічкія томкі, укладзеныя ў спецыяльную касету. Прыгожыя вокладкі і супервакляды, шмат ілюстрацый. Каларовыя і чорна-белыя здымкі. Рэдкія дакументы.

Так выглядае даведнік «Пушкінскія мясціны», выпушчаны Прафвыдам.

Вось «Карта падарожжаў А. С. Пушкіна з 1820 года». Пазначаны і населеныя пункты, праз якія паэт праезджаў. Як і трэба было чакаць, указаны Полацк, Віцебск, Магілёў, Чачэрск. У першым томіку, у якім змешчана гэтая карта, на стар. 216 чытаем, што ў красавіку 1825 года да свайго сябра А. С. Пушкіна ў Міхайлаўскае з Віцебска прыехаў яго ліцэйскі таварыш А. Дэльвіг.

Іншай інфармацыі, якая б тычылася Беларусі, тут і не чакаеш, бо першы том даведніка расказвае пра памятных пушкінскіх мясціны ў Маскве і Падмаскоўі, Ле-

нінградзе і яго ваколіцах, на Пскоўшчыне, у Верхнім Паволжы і на Болдзінскай зямлі.

Аднак і ў другім томіку сярод адрасоў пушкінскіх мясцін Беларусі таксама няма: Крым, Украіна і Малдавія, Каўказ і Закаўказзе, Паволжа і Урал.

Чаму ж няма Беларусі? Праз яе, як сведчаць гістарычныя крыніцы, вялікі рускі паэт праезджаў у маі 1820 і ў жніўні 1824 года, спыняўся... Больш таго. Як даказваюць многія даследчыкі, прататыпам галоўнага героя апавесці «Дуброўскі» быў небагаты беларускі памешчык Астроўскі, гэтым прозвішчам аўтар пачатку меркаваў назваць і апавесць. У асобных творах А. С. Пушкіна гучаць матывы беларускіх народных песень. У артыкуле «Збор твораў Георгія Каніскага, архіепіскапа Беларускага» паэт пісаў пра пакуты «народа, спрадвечна нам роднага, але адлучанага ад Расіі лёсам вайны», гаварыў аб адзінстве рускага і бела-

«Літаратура і мастацтва» — орган Міністэрства культуры і правлення Саюза пісатэлей БССР. Мінск. На беларускай мове.

«ЛІТАРАТУРА І МАСТАЦТВА»

Выходзіць раз на тыдзень, па пятніцах.

Ордэна Працоўнага Чырвонага Сцяга друкарня выдавецтва ЦК КП Беларусі.

АТ 07412
Індэкс 63856

П 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12
М 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12

АДРАС РЭДАКЦЫІ: 220600, ГСП, Мінск, вул. Захарава, 19.

ТЭЛЕФОНЫ: прыёмная рэдакцыі — 33-24-61, на месніку галоўнага рэдактара — 33-25-25, адзнака сакратара — 33-19-85, аддзела публіцыстыкі і нарыса — 33-19-65, аддзела пісьмаў — 33-19-65, аддзела крытыкі і бібліяграфіі — 33-22-04, аддзела прозы і паэзіі — 33-22-04, аддзела тэатра, кіно і тэлебачання — 33-21-53, аддзела музыкі — 33-21-53, аддзела выяўленчага мастацтва і аховы помнікаў — 33-24-62, аддзела народнай творчасці і культасветработы — 33-24-62, аддзела інфармацыі — 33-24-62, аддзела мастацкага афармлення і фоталіюстрацый — 33-44-04, 33-24-62, наркартаскай — 32-20-64, бухгалтэрыі — 23-73-37.

Пры перадруку просьба спасылка на «ЛіМ». Рукпісы рэдакцыя не вяртае і не рэцензуе.

Галоўны рэдактар Анатоль ВЯРЦІНСКІ.

Рэдакцыйная калегія:

Заір АЗГУР, Алякс АСІПЕНКА, Анатоль БУТЭВІЧ, Уладзімір ГІЛЕП, Мікола ГІЛЬ (нам. галоўнага рэдактара), Уладзімір ГНІЛАМЕДАУ, Лілія ДАВІДОВІЧ, Міхась ДРЫНЕУСКІ, Алякс ЖУК, Галіна КАРЖАНЕУСКАЯ, Ігар ЛУЧАНОК, Уладзімір НЯКЛЯЕУ, Нічыпар ПАШКЕВІЧ, Барыс САЧАНКА, Юрась СВІРКА, Уладзімір СТАЛЬМАШОНАК, Рычард СМОЛЬСКІ, Віктар ТУРАУ.

Адказны сакратар Андрэй ГАНЧАРОУ.

РЭСПУБЛІКАНСКІ КОНКУРС

на лепшы эскізны праект
помніка Ф. СКАРЫНЕ
ў Мінску

Міністэрства культуры БССР, Мінгарвыканкам, Саюз мастакоў БССР, Саюз архітэктараў БССР, Беларускае рэспубліканскае аддзяленне Саветаў саюзаў культуры сумеснай паставай зацвердзілі ўмовы правядзення адкрытага рэспубліканскага конкурсу на лепшы эскізны праект помніка Ф. Скарыне ў Мінску.

У конкурсе могуць удзельнічаць як асобныя грамадзяне, якія маюць творчую кваліфікацыю, — мастакі, архітэктары, дызайнеры, так і творчыя калектывы. Для вывучэння спадчыны Ф. Скарыны ўдзельнікам конкурсу бібліятэка Інстытута літаратуры АН БССР прапануе падборку кніг. Звяртацца па тэлефоне — 39-45-31.

Усе конкурсныя матэрыялы — макет помніка ў маштабе 1:20, мадэль скульптурнай кампазіцыі да 100 сантыметраў, план помніка ў маштабе 1:200, фотамантаж (на падрамніку не больш за 100x100 см у чорна-белай графіцы, з асноўных пунктаў успрымання помніка ў гарадскім асяроддзі), тлумачальная запіска — прадстаўляюцца пад дэвізам, выяўленым шасцізначнай лічбай (вышыня шрыфту 1 см), якая наносіцца ў правым верхнім кутку ўсіх планшэтаў, а таксама ў дэвізным канверце, які павінен змяшчаць звесткі пра аўтара.

Калі праект выкананы групай аўтараў, то ў дэвізным канверце прадстаўляюцца дадатковыя звесткі аб працэнтным размеркаванні прэмій паміж імі, падпісаныя ўсімі аўтарамі праектнай прапановы. Накіраваныя на конкурс эскізныя праекты іншагародніх аўтараў будучы прымацца па адзначаных паштовых аддзяленнях.

Тэрмін падачы конкурсных матэрыялаў — да 1 жніўня 1989 года з 9 да 18 гадзін па адрасу: 220050, г. Мінск, вул. Казлова, 3, Палац мастацтваў.

Праектныя матэрыялы, якія не адпавядаюць праграме і ўмовам конкурсу, разглядацца не будуць.

Для шырокага абмеркавання спецыялістамі і грамадскасцю пададзеных на конкурс матэрыялаў мяркуецца арганізаваць выстаўку праектаў. Пры вызначэнні адносна лепшага праекта помніка журы конкурсу будзе кіравацца ідэйна-мастацкім узроўнем прадстаўленых праектаў з улікам думак і прапановаў, выказаных грамадскасцю.

За лепшыя праекты з ліку прадстаўленых на конкурс устанавлены прэміі: адна першая — 2000 рублёў, адна другая — 1500 рублёў, адна трэцяя — 1000 рублёў, дзве заахвочвальныя — па 500 рублёў кожная.

Выплачваць прэміі пераможцам конкурсу будзе Беларускае рэспубліканскае аддзяленне Саветаў саюзаў культуры не пазней за трохмесячны тэрмін пасля прыняцця рашэння журы.

Прэміяваныя праекты паступяць ва ўласнасць арганізатараў конкурсу. Непрэміяваныя — могуць быць запатрабаваны аўтарам на працягу месяца з дня апублікавання рашэння журы па выніках конкурсу. Аўтары праекта, які атрымаў першую прэмію, нарыстаюцца пераважным правам на яго рэалізацыю.

У сувязі з правядзеннем адкрытага конкурсу начальніку ўпраўлення Галоўмінскархітэктара Я. М. Кавалеўскаму даручана забяспечыць удзельнікам конкурсу зыходна-планіровачнымі дадзенымі горадабудуўнічага ўчастка, які мяркуецца для ўстаноўкі помніка Ф. Скарыне. Тэлефон для давадак — 20-57-43.

Палажэнне аб конкурсе накіравана таксама Саюзам мастакоў, архітэктараў Літоўскай ССР, Украінскай ССР, РСФСР.

Зацверджаны склад журы рэспубліканскага конкурсу. Старшыня журы — народны мастак СССР, сапраўдны член Акадэміі мастацтваў СССР М. А. Савіцкі.

ПАПРАўКА

У «ЛіМ» № 4 за 27 студзеня г. г. у артыкуле В. Тараса «Як стаць палітыкам» аўтарам дапушчана недакладнасць. Сакратар партбюро інстытута «Белдзяржпраект» Л. Барадзін прысутнічаў на сходзе па вылучэнні кандыдата і ўдзельнічаў у рабоце падліковай камісіі.